4776

పరిశోధన

(సారస్వత ద్విమాస పత్రిక)

K. Gopal Krishna Rao M. A.
Lecturer in Telugu,
Nizam College, Hyderabad-Dn.

మన్మథ - వసంతం

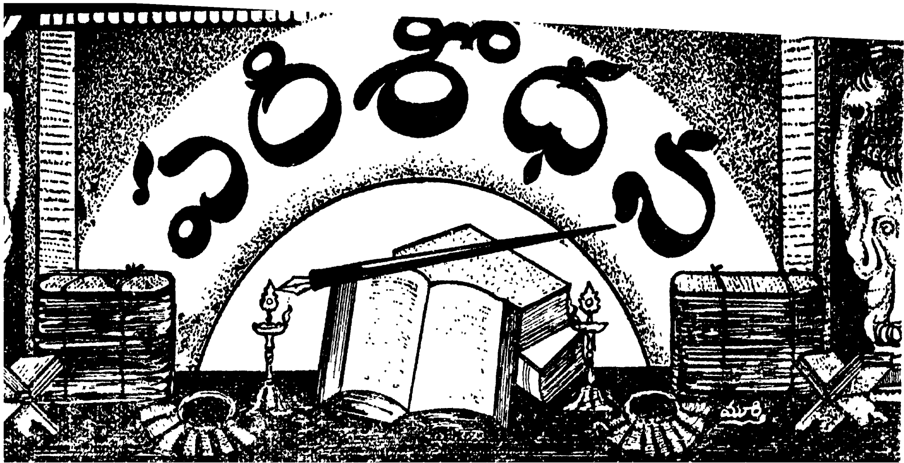
7

.క రూపాయ

ఏప్రెల్-

అనుక్రమణిక

—:•:—

ప్రతి 2. సంపాదకుడు : తిరుమల రామచంద్ర సంయుక్తసంపాదకుడు : తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య సంచిక

మనవిమాటలు

ఇటీవల జరిగిన రెండు సంగతులలో ఒకటి హర్షించ దగినది; మరొకటి హర్షించ దగనిది.

మొదటిది కీర్తిశేషులు శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారి 'ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' నేటి తెనుగుసారస్వతంలో ఉత్తమోత్తమంగా పరిగణితమై బహూకృతం కావడం; ఇది ఆంధ్రులకు గర్వహేతువు.

రెండవది అంతరాంతరాల్లో అణగిఉన్న ఈర్ష్యాద్వేషాలకు సాహిత్యరూప మిచ్చి కింవదంతులు, అపవాదాలు కల్పించేచిత్తవృత్తి.

అదేమి దైవదుర్విలసితమో ! కావ్యాలకర్తృత్వాన్ని శంకించడం, కవులపై అపవాదు మోపడం మనకు శతాబ్దులుగా అలవాటు

భారతం నన్నయ రచన కాదు; అతని కన్నడమిత్రుడు నారాయణభట్టు రచించినది. కవిజనాశ్రయకర్త మల్లయరేచన కాదు; భీమన. భాస్కరరామాయణం రచించినది హుళక్కి భాస్కరుడా ? మంత్రి భాస్కరుడా ? రంగనాథరామాయణం రంగనాథునిదే కాని గోనబుద్ధారెడ్డి ఎలా చెప్పగలడు ? క్రీడాభిరామం శ్రీనాథుడు చెప్పి, వల్లభార్యుని పేరు పెట్టినాడు. వల్లభార్యుడు అంతటివా డయితే మరొక రచన ఏదీ ? బుద్ధి తెలిసినప్పటినుంచి యుద్ధాలతో గడపినకృష్ణరాయలు ఆముక్తమాల్యదను అల్లగలడా ? పెద్దన పాండిత్యప్రకర్షే అది. ఉత్తరరామాయణం చెప్పినవాడు పుష్పగిరి తిమ్మనార్యుడా ? కంకంటి పాపరాజా ? చిన్నయసూరి "మును మదుపజ్ఞంబు" అని బాలవ్యాకరణం స్వోపజ్ఞంగా చెప్పుకున్నాడు. కాని శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారి సంస్కృతకారికలను 'కాపీ' కొట్టినవాడే ! —ఇలాటిదే నేడు కన్యాశుల్కకర్తృత్వంపై చెలరేగినకుశంక.

కింవదంతులపై కుతూహలం కలవారు ఈ కుశంకలను హర్షిస్తారేమో గాని, సాహిత్యమర్మజ్ఞు లైనసహృదయు లెవరూ సంతసించరు; సహించరు.

దండకవాఙ్మయము

శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రలో పరిశోధనకు మిగిలినశాఖలలో దండకవాఙ్మయశాఖ యొకటి. తెనుగుభాషలో దండకములు నన్నయ మొదలుగా [1]నేటివఱకును వర్ధిల్లుచునే యున్నవి. కాని ప్రత్యేకపరిశ్రమ చేయదగినశాఖగా నిది పరిగణితము కాక పోవుటచేత నా పరిశ్రమ జరుగలేదు. నేడు శతకములు, యక్షగానములు మొదలగు దేశి రచనాశాఖల చరిత్రయందు ప్రత్యేకపరిశ్రమ జరుగుచున్నది గాన, నీ శాఖాచరిత్రమును 'పరిశోధన' మూలమున వీలైనంతవఱకు నివేదింతును.

దండక మొక వృత్తభేదము. కాని యిది యిరువదియాఱక్షరములకు మించిన పాదములు గలది యగుటచేత ఉద్ధురమాలావృత్తములలో పరిగణిత మైనది. దండకము సంస్కృతభాషలోను, తెనుగుభాషలోనే కాక, తమిళ, కన్నడ, మలయాళ ద్రవిడ భాషలయం దున్నవి. కాని తెనుగుభాషయం దీ వృత్తమున కున్న ప్రాచుర్యము గాని ప్రసిద్ధి గాని మఱే భాషకు లేదని చెప్పవచ్చును. తెలుగుభాషలోవలె మహాకావ్యములం దవి కన్పట్టవు. మఱియు ప్రత్యేకముగా దండకవృత్తముతోనే, ఒక కథ గాని, మఱియొక వృత్తాంతము గాని మొదలనుండి తుదివఱకు గ్రంథరూపముగా రచించు పద్ధతి తెలుగుభాషలో కలదు. కాని తక్కినభాషల యం దిది మృగ్యము. మొదట నాయా భాషల యందు దండకలక్షణము లెట్లున్నవో వివరించుచున్నాను.

సంస్కృతదండకములు - వాని లక్షణములు

క్రీస్తుశకము 725 ప్రాంతమున నున్నభవభూతి మహాకవి తన మాలతీమాధవములో పంచమాంకమున (23) కాపాలికునిచేత నొక దండకమును చెప్పించినాడు.[2] ఈ దండకము ప్రారంభమున రెండు నగణములు, ఆవెనుక 16 రగణములు గలవు. ఇందు 54 వర్ణములు, 4 పాదములు గలవు.[3] మాలతీమాధవచ్ఛందోవివరణములో దీనికి సంగ్రామ దండకమను పే రున్నట్లు చెప్పబడియున్నది. అప్పకవి చెప్పిన దండకభేదములలో నీపేరు లేదు. అందు రెండు నగణములపై 14 రగణములవఱకు గల దండకములే యున్నవి. ఇది 16 రగణములు

1. దండకరచన యీనాడు లుప్తమైన దనుటకు నాధారము లేదు. రెండు మూడేండ్ల క్రిందటనే శ్రీ కలుగోడు అశ్వత్థనారాయణరావుగారు దండకరామాయణము (వాఙ్మయములో కెల్ల పెద్దదండకము) వెలువరించినారు. దానినిగూర్చి ముందు తెలియగలదు.

2. "ప్రచలితకరికృత్తిపర్యంత చంచన్నఖాఘాతభిన్నేందునిష్యందమానామృత
శ్చ్యోతజీవత్కపాలావలీముక్తచండాట్టహాసత్రసద్భూరిభూతప్రవృత్తస్తుతి।
శ్వసదసితభుజంగ భోగాంగద గ్రంథినిష్పీడన స్ఫారఫుల్లత్ఫణాపీఠనిర్యద్వి
షజ్యోతి రుజ్జృంభణోడ్డామర వ్యస్తవిస్తారిదోఃఖండపర్యాసి తక్ష్మాధరం
జ్వలదనల పిశంగనేత్రచ్ఛటా సాటభీమోత్తమాంగ భ్రమిత్వప్రస్తుతాలాత చ
క్ర క్రియాన్యూత దిగ్భాగముత్తుంగ ఖట్వాంగ కోటిధ్వజోద్భూతి విక్షిప్త తారాగణం
ప్రముదిత కటపూతనోత్తాల వేతాల తాళీస్ఫుటత్కర్ణ సంభ్రాంత గౌరీఘనా
శ్లేషహృష్యన్మనస్త్ర్యంబకానంది వస్తాండవమ్ దేవిభూయా దభీష్ట్యైచహృష్ట్యైచనః"

3. Malati Madhava. Edited by R. D. Karmakar. A Note on metr Page 336, Poona 1935,

కావున నప్పకవి చెప్పని దండకభేదము లింకను గల వని యెన్ననగును. ఈ దండకభేద ములు వృత్తరత్నాకరమున గలవు.

శ్యామలాదండకము

పై దండకము తరువాత సంస్కృతభాషలో మిగుల ప్రచారము చెందినది శ్యామలాదండకము. ఇది తెలుగుదేశముననే కాక తమిళదేశము లోను, ముఖ్యముగా మళయాళదేశమునను చాల ప్రచారమున నున్నది. ఈ దండకమును కాళిదాసు రచించినట్లుగా కాళిదాస చరిత్ర ప్రకరణము, భోజప్రబంధము మున్నగు గ్రంథ ములయం దున్నది. ఆంధ్రకవి పండితలోకమున గూడ నిది కాళిదాసురచనగానే వ్యాప్తిలో నున్నది. క్రీస్తుశకము 1400 ప్రాంతమున జక్కనకవి విక్రమార్కచరిత్ర (2-5!) లో నీ దండకము ననుసరించి కాళీదండకము రచి యించి యున్నాడు.

శ్యామలాదండకము —— కాళీదండకము

“జయ జననీ సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణీ... ద్వీపసంరూఢ బిల్వాటవీమధ్య కల్పమాద్రు కల్పకాదంబకాంతార వాసప్రియే కృత్తి వాసప్రియే ... హేమకుంభోపమోత్తుంగ భారా వనమ్రే త్రిలోకావనమ్రే......నమ్రదిక్పాల సీమంతినీకుంతలస్నిగ్ధనీలప్రభాపుంజ సంజాత దూర్వాంకురా శంకసారంగ సంయోగరింఖన్న ఖేందూజ్జ్వలే......”

“జయ జయ జగదంతరానందమూర్తే శతా నందసంస్తుత్యకీర్తే, సముద్దివ్యసీమంతినీకాంత సీమంతసంక్రాంతసిందూరబాలాతప ప్రస్ఫుర త్పాదపంకేరుహే హేమకుంభీనతుత్కుంభ వక్షోరుహే...సుధాసాగరాంతర్మణి ద్వీప నీపాటవీ పాటలీ వాటికాకల్ప కల్పద్రుమ ప్రాంత చింతామణి శ్రేణికా గేహసీమా శివాకార......”

శ్యామలాదండకము కాళిదాస కృత మని తంజావూరి రఘునాథ నాయకుం డిట్లు ద్విపద నలచరిత్రలో వ్రాసి యున్నాడు.

“శ్యామలాకరుణాకటాక్షసంలబ్ధ
కోమలకవితానిగుంఫగవిలాసు
కాళిదాసు గణించి......”

క్రీస్తుశకము 16 వ శతాబ్దప్రథమపాదమున నిట్టి ప్రవాద మున్నను నా వెనుక పరిశోధనల వలన శ్యామలాదండకము ‘పురాంతక కవి’ రచియించినట్లు స్పష్టపడినది.[1] దీనిని తొలుత వెలుక పఱచినవారు పరిశోధక పరమఋషులు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు[2].

ఈ పురాంతకుం డనుకవి క్రీస్తుశకము 1011 లో భోజమహారాజు కాలములో నున్నవాడు. సర్వమంగళాస్తుతిపర మైన శ్యామలాదండకము రచించి, యాతనివలన నూఱుగ్రహారములను బహుమతిగాం బడసెను. దీనికిశాసనప్రమాణమే గలదు. కాని నేటివఱకు నీవిషయము సాహిత్య పరిశోధకుల కెఱుకపడ లేదు.

ఈ దండకము వెనుక శృంగారనైషధమున శ్రీనాథమహాకవి వ్రాసినసంస్కృతభారతీ దండకము పేర్కొనబడినది మూలములో శ్లోకరూపమున నుండగా వానికి దండక రూపము నిచ్చి స్తోత్రముగా చేసిన శ్రీనాథుని ఛందఔచిత్య మెంతయు ప్రశంసనీయము.

వృత్తరత్నాకరము తృతీయాధ్యాయమున దండకలక్షణ మిట్లు నిర్వచిత మైనది.

“ఇదానీం సమవృత్త ప్రసంగేన సమవృత్త రూపాన్ దండకా నాహ:—

“యది హి న యుగళం తతః సప్తరేఫా
స్తదా చండవృష్టిప్రపాతో భవే ద్దండకః,
....

1. దీనిని కృష్ణమాచార్యులవా రనువదించినారు. History of Classical Sanskrit Literature. M. Krishnamachariar. 504 Page 492.

2. 1916-1917 సంవత్సరాది సంచికలో నీ విషయమై తెలిపినారు.

ప్రతిచరణ వివృద్ధ రేఫాః స్యు రర్ణార్ణవవ్యాల
జీమూతలీలాకరోద్దామ శంఖాదయః.

"యద్యపి ప్రతిచరణం వివృద్ధో రేఫో రగణో యేషు తే తథేతి వ్యుత్పత్త్యా ప్రథమే పాదే నా తతోఽష్టౌ రేఫాః, ద్వితీయే నవ, తృతీయే దశ, చతుర్థ ఏకాదశేతి వృద్ధి రిత్యర్థః ప్రతీయతే, తథాపి, గ్రంథాంతర విరోధాత్ ప్రతి దండకం చరణేషు వివృద్ధా రేఫా యేష్వితివిగ్రహేణో త్తరో త్తరదండకేషు చరణచతుష్టయే ఽప్యేకైక రేఫవృద్ధి రిత్యర్థాశ్రయేణ గ్రంథాంతరాఽవిరోధః కార్యః. తతశ్చ నాభ్యాం రగణాష్టకేన చ ఘటితపాదోఽర్ణాఖ్యో దండకః, రగణనవకే నాఽర్ణవః, దశభి ర్వ్యాళః, ఏకాదశభి ర్జీమూతః, ద్వాదశభి ర్లీలాకరః, త్రయోదశ భి రుద్దామః, చతుర్దశభిః శంఖః. సర్వత్రాదౌ నగణద్వయం కార్యం. ఆదిశబ్దాత్ పంచదశాది రగణై రారామ - సంగ్రామ - సురామ - వైకుంఠ - సోత్కంఠ - సార - కాసార - విస్తార-సంహార - నీహార - మందార - కేదార - సాధార - సత్కార-సంస్కార - మాకంద - గోవింద - సానంద-సందోహ నందే త్యేవ మాది నామకా ఏకైక రగణ వృద్ధ్యా న ద్వయో త్తరైక త్రింశ దధిక శతత్రయ రగణ ఘటితైకోన సహస్రాక్షర పాద పర్యంతం కవి ప్రయోగానుసారేణ దండకా జ్ఞేయాః." [1]

మరికొందఱు లక్షణికు లిచ్చిన నిర్వచనము లివి.

[2]దండకః

"దండకో గణవృత్తాది
భేదేన బహుధా భవేత్,
పద్యై స్స్వై రైర్విరచితో
నానాయతివిభూషితః,
యథోచితేన తాళేన
రాగై రపి చ గీయతే
ఏవం దండక ఉద్దిష్టః
................" [హరిపాలః]

"అయం తాళై స్స్వరై ర్యుక్తో
మధ్యే పాఠవిరాజితః,
పునః పదసమాయుక్తో
గాతవ్యో దండకో బుధైః."
[సోమేశ్వరః]

"నిర్యుక్తసంజ్ఞా కథిత స్త్రిధాతుః
త్ర్యంగోఽపి తాళేన పదైః స్వరైశ్చ,
నిబద్ధ ఏతై రుదితై ర్విశేషైః
సోఽయం భవే ద్భావనికాఖ్యజాతిః."
[రఘునాథః]

తమిళభాషలో దండకము (తాండకమ్)

[3]ఎణ్ణుకేనిన్ సొల్లియెణ్ణుకేనో
యెంపెరుమాన్ఱిరువడియే యెణ్ణినల్లాల్,
కణ్ణిలేన్ మఱ్ఱోర్కళై కణిల్లేన్
కழలడియేకై తొழుదు కాణినల్లా
లొణ్ణుళే యొన్బదు వాసల్ వైత్తా
యొక్కవడైక్కుం పోదుణరమాట్టేన్,
పుణ్ణియా వున్నడిక్కే పోదుగిన్ఱేన్

1. పై వానిలో 'సంగ్రామ' దండకము భవభూతి రచించినది.

2. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి భరతకోశము. పుట 266.

3. எண்ணுகே னென் சொல்லி யெண்ணுகேனோ
எம்பெருமான் றிருவடியே யெண்ணினல்லாற்
கண்ணிலேன் மற்றோர்களை கணில்லேன்
கழலடியேகை தொழுது காணினல்லா
லொண்ணுளே யொன்பது வாசல் வைத்தா
யொக்க வடைக்கும் போதுணர மாட்டேன்
புண்ணியா வுன்னடிக்கே போதுகின்றேன்
பூம்புகலூர் மேவிய புண்ணியனே.

పూన్ పుఘలూర్ మేవియ పుణ్ణియనే.

[1] ఒరువనై యుం మల్లాదునరాదుళ్ల
ముణచ్చిత్తరు మాట్టత్తుళ్లేనిన్ఱ
విరువరై మూవరైయు మెన్మేలేవి
యిల్లాద తరవఱు త్తాయ్‌క్కిల్లే నేల
క్కరువరై శూళ్కాన లిలంకై వేందన్
కడున్ తేర్మీ దోడామై క్కాల్ శెట్ర
పొరువరై యాయున్నడిక్కే పోదుఘింద్రేన్
పూంబుఘలూర్ మేవియ పుణ్ణియనే.

పైదానికి తాండ్లకమని పేరు. ఇట్టి ఛందస్సునే అప్పరుస్వామి యనుశివభక్తుఁడు నాయనారు (ఇతనికే తిరునావుక్కరసు అని పేరు) మిక్కుటముగా శివస్తోత్రముల పాడుటవలన పెరియ పురాణకర్త 'శెక్కిళార్' అతనిని 'తాండకవేందు' అని, 'తాండకచతురు' అని పేర్కొన్నాడు. తాండకము నొక వృత్తభేద మని యాతడే పేర్కొన్నాడు. (మున్నుణర్వొన్ ముయఱ్చి యినాల్ తిరువిరుత్తమ్ పలమెయ్ద్రిందార్) (తిరునావుక్కరసు పురాణము-426 పద్యము).

కన్నడభాషాదండకము.

నాగవర్మ ఛందోంబుధిలో తృతీయాధికారమున ఏడవ ప్రకరణమున- దండకప్రకరణమున (పుట 62-63. పద్య 24-25) నీ విధముగ పేర్కొన్నాడు.

దండకసామాన్యలక్షణం.

వ. అటుదండకంగళింతక్కుందండకదలక్షణం.
అమరగణ యుగ్మదిం, మం
ద మదేభ్రం శిఖిగణం బరల్ దండకదా
ప్రముదితలక్షణ మక్కుం
కమలముఖీ తిళిదు కొళ్వు దన్నయమతదిం.
అమరయుగద ముంద బందగ్నిగళ్ చండవృష్టి
ప్రపాతక్కె యేళిప్పుదెం టిప్పుద
త్తమనిసి దోఱె యణె మొంబత్తఱిం
దణెవం పత్తఱిం వ్యాళజీమూతకా
గ్రిమద బరల దొందు లీలాకరం[మత్తమ
గ్రక్కె దొందోగ్మతాం] సందిగల్ పుట్టుగుం
కమలభవనె కేళ్ ప్రసిద్ధంగళే దండకంగళ్
కరం కంతు కాంతోపమే (అశోకదోళ్).

కన్నడభాషయందు పై నాగవర్మ ఛందోంబుధియందలి దండకలక్షణము తప్ప వేఱు గ్రంథములలో నీ లక్షణములు కానరావనియు. కావ్యవాఙ్మయములో నెక్కడను దీనికి లక్ష్యములు లేవనియు, నీలక్షణము సంస్కృతము నుండి గ్రహింపబడిన దనియు, విద్యావయోవృద్ధులును, కన్నడ వాఙ్మయపారావార పారంగతులు నగు శ్రీమాన్ హెచ్. శేషయ్యంగారు చెప్పుచున్నారు.

తెలుఁగుదండక లక్షణములు.

ఆంధ్రలాక్షణికులు నిర్వచించిన దండకలక్షణములను క్రమముగ నుదాహరించుచున్నాను.

[2] కవిజనాశ్రయము :—

"అమరఁగ ననహంబులం దాదిగా నొండె కాదేని నాదిన్ దకారంబుగా నొండె, లోనం దకారంబు లిష్టంబుగా రావసానంబుగాఁ జెప్పినన్ దండకం బండ్రు దీనిం గవీంద్రుల్".

(ఉద్ధురమాలావృత్తాధికారము: పుట 35).

కావ్యాలంకారచూడామణి :—

"కృతి నాదినసహంబు లొండొండ కారంబు లొండెం బ్రకల్పించి యామీఁద నెల్లం దకార ప్రధానంబు గుర్వంతమై క్రాల నిచ్ఛానురూపాకథం బేర్చి నిర్మించుచో మించిత త్తద్గణవ్రాతమున్ వృత్త్యనుప్రాసధుర్యంబులై యర్థవర్యంబులై మోదితార్యంబులై సాధుసారస్యహార్యంబులై రీత్యలంకారవంతంబులై, పుష్టిమంతంబులై యింపు లంతంత కింపారఁ గల్పింపఁగా దండకం బున్నమన్నండలం బయ్యె."

(అష్టమోల్లాసము: పుట 12).

[3] ఛందోదర్పణము :-అనియతాక్షరంబైన దండకము.

1. ஒருவனையு மல்லா துணையாதுள்ள முணர்ச்சித் தடுமாற்றத்துள்ளே நின்ற
விருவரை மூவரையு மென்மேலேவி யில்லாததர வறுத்தாய்க்கில்லே னேலக்
கருவரை சூழ்கானலிலங்கை வேந்தன் கடுந்தேர்மீ தோடாமைக் காலாற்செற்ற
பொருவரையா யுன்னடிக்கே போதுகின்றேன் பூம்புகலூர்மேவியபுண்ணியனே.
Sekkilar's Periapuranam- Edited by Sindilvel Mudaliar 1903. Pp 218.
2. కవిజనాశ్రయము - సంపాదకుఁడు-నిడుదవోలు వేంకటరావు. పరిష్కర్త - తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య. వావిళ్ల ప్రకటితము. 1950.
3. ఛందోదర్పణము - అనంతుని ఛందస్సు. వావిళ్ల ప్రకటితము. 1947.

"సిరి నేలు రసికుండు శ్రీవత్సవత్సుండు,
నీరరుహాక్షుండు, నిత్యాసదృక్షుండు, త్రైలోక్య
సంరక్షణోపాయదక్షుండు, మాపాలిదేవుండు,
ధీరుం డుదారుం డితం డిచ్చు మాయిచ్చకున్వచ్చు
సౌఖ్యంబు లంచు న్మనం గోరి పెద్దల్ నకా
రంబుతో సంగతం బై నహంబాది నొందెన్;
దకారాదిగా నైన, లో నెల్లచోటం దకా
రంబులం బెల్లు చెందన్ సకారావసానంబు లై
దండకాకార మేపారఁగ న్రింతు రెల్లప్పుడున్"
(ద్వితీయాశ్వాసము 135).

[1]అప్పకవీయము:—

ధూర్తుల్ నకారంబులు న్రెంటిపైన సప్త రేఫంబులం
గూర్చినన్ జండవృష్ట్యాఖ్య మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై నష్ట రేఫంబులం
గూర్చ నర్ణాఖ్య మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై రత్నసంఖ్యాక
రేఫంబులం గూర్చిన న్నర్ణవం బయ్యె నోలి
న్నకారంబులు న్రెంటిపై మీఁదం దశఖ్యాత
రేఫంబులం జెప్పినన్ వ్యాళ మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై రుద్రసంఖ్యాక
రేఫంబులం న్నిల్ప జీమూత మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై నొప్పుపంద్రెండు
రేఫంబులం జెంది లీలాకరం బయ్యెఁ జేర్మి
న్నకారంబులు న్రెంటిపై మించు పద్మూఁడు
రేఫంబు లున్నంత నుద్దామ మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై రూఢిఁ బద్నాల్గు
రేఫంబుల న్శంఖ మన్దండకం బయ్యె
నీరీతితోడ న్నకారంబులు న్రెంటి తర్వాత
నేడాదిగాఁగా రకారంబు
లొప్పారఁగా నంఘ్రు లొక్కొక్క టెక్కించి
కావించినన్ జండవృష్ట్యాది
నానాలసద్దండకంబుల్ పిసాళించుఁ
గాకుండెఁ నాల్గంఘ్రులుం జేయఁగా
వచ్చు నీరీతి నేకోనసాహస్రపర్యంతముం
గూర్చి యిచ్ఛావిధిం జెప్పఁగా
వచ్చు గాంతంబుగా రాధికాజార!
శ్రీ రుక్మిణీమానచోరా! (4-258)

ఇప్పటికి సరిగా నిరువదియేండ్ల క్రిందట జరిగిన ముచ్చట-నేనును, నా మిత్రుడును, కీర్తిశేషుడును అయిన శృంగారశాస్త్రి - లేక ఖద్దరుశాస్త్రి - లేక గంటిశాస్త్రియు తెలుగు భాషలోని దండకముల నన్నిటిని ప్రకటింపవలె ననుమహాశయముతో పని ప్రారంభించితిమి. ముందఱ దండకములను కాలక్రమానుసారిగా ముద్రింపదలచితిమి. గంటిశాస్త్రి దీనికి 'దండక మండలి' అని పేరు పెట్టినట్టయితే బాగుండదా అని అన్నాడు. నేను "ఆపేరు చాలా బాగా కుదిరినది; సార్థక మైనదీ కూడా. ఏమంటే, దండక మండలి చదివితే, దండకమండువు (కమండలి) ప్రాప్తించక పోతుందా" అన్నాను. దండకపఠనము నివృత్తిమార్గమునకు దోహద మిచ్చు నని, చాల బాగున్న దని శాస్త్రి, "కల్యాణి" పత్రికలో కొన్ని దండకములు ప్రకటించెను. ఆ తరువాత ఆ పత్రిక ఆగినది ఆపని ఆగినది. ఆ పత్రికాధిపతి లేడు. మరల నేడీ పరిశ్రమ చేయుట కవకాశము లభించినది.

---

1. అప్పకవీయము - పంచమముద్రణము పరిష్కర్తలు:
(1) నిడుదవోలు వేంకటరావు. (2) తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య.
(3) కందాడై కృష్ణమాచార్యులు. వావిళ్ల ప్రకటితము 1951.

సాహిత్యమీమాంస :

ఆంధ్రనాటకపితామహుని హాస్యరసపోషణ

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు

శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు వేమన యుపన్యాసములలోఁ జెప్పినట్లు మనలో నయముతోఁ గూడిన నిర్మల మైనహాస్యము చాల తక్కువ. ఎక్కడఁ జూచినను అశ్లీలములతోఁ గూడిన కటువాక్యములే మనలో హాస్యమున కునికిపట్టులు. సంస్కృత నాటక కర్తలు తమ నాటకములలో విదూషకపాత్ర ద్వారా కొంత హాస్యమును ప్రదర్శించిరి. కాని యది చాలమట్టు కాతని కుక్షింభరిత్వముతోఁ గూడినట్టిదిగా నుండును. కాళిదాసు తనప్రథమ నాటక మైనమాళవికాగ్నిమిత్రమునఁ గొంత చులుకఁ దనము గలవిదూషకుని సృష్టించెను. కాని యే కారణముచేతనో తరువాతి రెండు నాటకములలో మరల నా తిండిపోతు విదూషకునే యచ్చు కొట్టెను. సంస్కృతపుఁ బోకడల నే యనుకరించు తెలుఁగువారు సైతము తమ నాటకములలో నట్టి మొఱకు విదూషకునే సృష్టించిరి. పూర్వు లైనపురాణకవులును ప్రబంధకవులును నెక్కడనో తక్క మనఃపూర్వకముగా హాస్యము పొంతకే పోలేదు. తెనాలి రామలింగని వని చెప్పఁబడు నానాచాటువులందును, జగ్గకవి చంద్రరేఖావిలాపమునందును గొంత హాస్య మున్నను అందు మొదటిది కేవలము వ్యక్తిగత మైన దగుటచేతను రెండవ దసభ్యతాదోషమున కాకర మగుటచేతను నయమునను నిర్మలత్వములలోను గొఱవడి యున్నవి. వేమన తన పద్యములలోఁ బెక్కుచోట్ల నయముతోడి హాస్యమును ప్రదర్శించెను. సభ్యమును నిర్మలము నైనహాస్యమునకుఁ దెలుఁగు వాఙ్మయమున మొట్టమొదట భిక్షపెట్టినవాఁడు సన్న్యాసి యైనను వేమనయే. తరువాత నాధునికులలో శ్రీ వీరేశలింగం పంతులుగారు కొన్నిచోట్ల సభ్య మైనహాస్యమునకై యత్నించిరి. కాని కాలక్రమమున సంస్కారదృష్టి ప్రబల మగుటచే నాయన యుత్తరకాలమునఁ బ్రదర్శించినహాస్యము కొంతవఱకుఁ గలుషిత మైనది. కాఁగా నైర్మల్యవిషయమునఁ గన్యాశుల్కమునందలి హాస్యమును మించినది వేఱొకటి లేదు. మన పండితులు మాటాడునప్పుడు చతుర మైనహాస్యమును ప్రదర్శించు నలవాటు కలవారే యయ్యు వ్రాయునప్పు డేలొకో లేనిగాంభీర్యమును దెచ్చుకొని దాని మాట యైనఁ దలపెట్టరు.

ఆంధ్రనాటకపితామహులు తమ నాటకములలో హాస్యమును బెక్కుచోట్లఁ బ్రదర్శించిరి. ఆయన విషాదనాటకములలో మాత్రము హాస్యరసమయము లైనరంగములు వ్యంగ్యము లై యుండును. అసలు కరుణమునకును హాస్యమునకును బొత్తు కుదురదు. కావున విషాదనాటకములలో హాస్యమును ప్రదర్శించుట యొక్కొక్కప్పుడు రసాభాసమున కాకర మగుచుండును. ఇందుచేతనే కాఁబోలు నాచార్యులుగారు సహజముగా హాస్యప్రియు లయ్యు విషాదాంతములలో దానిని జాలఁ దగ్గించివైచిరి. సంస్కృత నాటకములందలి విదూషకపాత్రలను బోలి కేవలహాస్యముకొఱకు సృష్టింపఁబడిన పాత్రలు వారి నాటకములలో మూఁడు కలవు. వారి నాటకము లన్నిటిలో సావిత్రీ చిత్రాశ్వమునఁ బ్రాచ్యనాటకలక్షణములు సంపూర్ణముగా గోచరించును. అందలి విదూషకుఁ డైనసుమాలి పాత్ర మీ విషయమును మఱింత దృఢపఱుచుచున్నది. వరూధినిలోని శతానందునిపాత్రమును, ప్రమీలార్జునీయమునందలి సుయోగుని పాత్రమును సంస్కృతనాటకములందలి విదూషకుని కనుకరణములే. పై మూఁడు నాటకములందు నా విదూషకుల ప్రవేశనము హాస్యరస ప్రదర్శనమునకు మంచి యవకాశము నొసంగినది. ఇతర మోదాంతనాటకములలో హాస్యరస పోషణమునకై ప్రయత్నపూర్వకముగా సృజింపఁబడిన యట్టి పాత్రలు లేకపోయినను హాస్యరస నైర్మల్యము గలసన్నివేశము లెన్నియోని కలవు.

ఆచార్యులుగారు హాస్యము ననేకవిధములుగాఁ బ్రదర్శింతురు. అందుఁ బాత్రల శరీరముయొక్క కాని యవయవములయొక్క కాని వైకల్యముచేఁ గలిగించుహాస్య మొకవిధము. పాత్రల యవయవసంఘటనమున నేదేని లోపమున్నప్పుడు కాని వాని యాకారమున సాధారణరూపముకంటె భిన్న మైన వింతఁ

దనము గోచరించినప్పుడు కాని సామాజికులలో హాస్యము జనించును. మంథర గూనియును, గుంటికాలును, సుయోగుని గోయ్యామీసములును నిట్టి హాస్యమునకు మూలములు. సాధారణముగా నిట్టి వైరూప్యము దుష్టపాత్ర లందు వలె సత్పాత్రలందు గోచరించినప్పు డంతగా హాస్యము కలిగింప నేరదు. ఏల యన నప్పుడు సామాజికు లా పాత్రల సౌశీల్యముచే ముందే యాకర్షింపఁ బడినవారై యుండుటచే వారి వైరూప్యమునకుఁ గనికరము వహింతురే కాని హాస్యము ననుభవింపఁ జాలరు. సుబుద్ధి పిచ్చితన మిట్టిదే. అతఁడు వైద్యుని ప్రశ్నములకు "దాసీ, చిత్రాంగి, ప్రమాణము" మొదలగు జవాబు లిచ్చునప్పు డవస్థాంతరములో నవ్వు కలుగుట కవకాశము కలదు. కాని యా సందర్భమున మాత్ర మది హాస్యమును గలిగించుటకు బదులు విషాదశైత్యమునే పెంపొందింపఁ జాలుచున్నది. లీయరు నాటకములోని 'ఫూల్' హాస్యము కూడ నిట్లే యచ్చటి విషాదభావమున కుత్కర్ష కలిగించుచుండును. దైవమూలకములైన యంధతా బాధిర్యము లీ విధముగనే శోచనీయములైనను నవి పాత్రలబుద్ధిలోపముచేఁ గాని భ్రాంతిచేఁ గాని కలిగినప్పుడు తప్పక నవ్వు పుట్టించును. బృహన్నల నాటకమున హాళాయుధుఁడు భీముఁడు తన సోదరునిఁ జంపినపగ తీర్చుకొనుటకై దుర్యోధనాదులతోఁ జేరి పాండవుల యజ్ఞాతవాసస్థలము నెఱింగి యపకారము కావింప నెంచెను. కాని శక్తి ప్రభావముచే నాతఁ డతిహైన్యమును గాంచుటయే కాక మూకత్వమును గూడఁ బొందవలసి వచ్చెను. దుర్యోధనాదు లాతనిఁ బాండవుల యునికిపట్టునుగూర్చి ప్రశ్నింప నాతఁడు తనకుఁ దెలియు నని తల యూపుచు వారు వేసిన కొన్ని వేషములఁ దెలుపుటకై వికృతములైన సైగలు చేయును. దుర్యోధనాదు లా సైగలు బోధపఱుచుకొనలేక లేనిపోని యర్థములు కల్పించుకొందురు. ఇచ్చట నీ సన్నివేశ మెంతో హాస్యమున కాకరమై యున్నది. ఇట్లే చిరకారిలో మోహిని కల్పించిన చమత్కారము మిక్కిలి హాస్యరసభరితమై యున్నది. చంద్రశేఖరుఁడును తిలకయును మోహిని పల్కులను విశ్వసించి యొండొరులను బధిరులుగా భావించి ప్రేగులు తెగునట్లుగా నఱతురు. తరువాత నది యంతయు మోహినీకల్పితమైన చమత్కార మని యెఱిఁగినప్పుడు వారికే నవ్వు కలిగెను. ముక్తావళి నాటకమునందలి ద్వితీయాంక ప్రథమరంగమున బాదరాయణుని ప్రశ్నములకు బధిరుఁడైన వీరబాహుఁ డొసంగినసంబంధము లేని యుత్తరములు నవ్వు పుట్టించును గాని దానికి వీరబాహుని బాధిర్యముకంటెఁ బ్రశ్నోత్తరములకుఁ గలయసందర్భమే యెక్కువ కారణము. ఇట్లంగవైకల్యముచేఁ గలుగుహాస్య మితరవిధములకంటెఁ గొంచెము లఘువైనది. నిరక్షరాస్యులైనపామరులు సైత మిట్టి హాస్యమును స్పష్టముగా గ్రహించి యనుభవింతురు.

నాటకస్థ పాత్రల యాచార వ్యవహారములు కాని ప్రవర్తన కాని సాధారణమైనవానికంటె భిన్నముగా నున్నప్పుడు హాస్యము కలుగును. సర్వవిధముల నున్నతమైనపాత్ర మేదో స్వప్రయోజనము నాసించి నీచసేవ చేసినప్పుడు కాని తన గాంభీర్యముతోఁ బొందని మఱి యే కార్యమునైనఁ జేసినప్పుడు కాని నవ్వుకలుగును. కీచకుఁడు మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడు. రాజు తరువాత రాజు నంతవాఁడు. అతఁడు కామాంధుఁడై ద్రౌపదిని వెంబడించుటయు, నామె నెట్లైనఁ గూర్పు మని బృహన్నల పాదములపైఁ బడుటయు నతనియున్నతికి విరుద్ధమైన యనాగరికతను బ్రకటించుచు హాస్యసంజనకము లగుచున్నవి. అందును బృహన్నల యర్జునుఁ డగుటయు నపుంసకుఁ డగుటయు నిచ్చటి హాస్యమునకు మఱింత పుష్టి కలిగించుచున్నది. సావిత్రీ చిత్రాశ్వమునందలి ప్రథమాంక తృతీయరంగములో నెచ్చటనైన జలాశయ మున్నదేమో చూచి రమ్మని సత్యవంతుఁడు పంపఁగా, సుమాలి నేలపైఁ బండుకొని సైఁగలతో దాహమును దౌర్బల్యమును జూపును. ఆ సందర్భమున సుమాలివంటి విదూషకులు తప్ప నట్టి వికృతచర్యల నాచరింపరు. ప్రపంచ విషయములను నాచారవ్యవహారములు నెఱుంగని యనాగరికుఁడు నాగరికసంఘమున నుండి వికృతకృత్యము లాచరించునప్పుడును, బలువురు స్త్రీలమధ్య నొక పురుషుఁ డేమి చేయుటకును దోఁపక విన్నఁదనము పొందునప్పుడును హాస్యము జనించుట కవకాశము కలదు. సుయోగుఁడు ప్రమీలసభలోని కేగి యొనర్చిన యనాగరికచేష్ట లన్నియు హాస్యమున కాకర

ములై యున్నవి. అశ్వపతి మొట్టమొదట ద్యుమత్సేనునిఁ జూడ నేతెంచినప్పుడు "సందర్శన మైనది కావున నింకఁ దమరు వెళ్లవచ్చు"నని సుమాలి చెప్పుటయందలి మోటుఁదనము కూడఁ దప్పక నవ్వు పుట్టించును. చిరకారిలోఁ గామసుందరుని మనోహరాదులు బలవంతముగా వేశ్యాగృహమున కీడ్చుకొని పోవుటకూడ హాస్యజనకముగానే యున్నది.

ఇట్టే పాత్రల శీలమునందలి పూర్వాపరవైరుధ్యముకూడ హాస్యరసమున కాలంబన మగుచుండును. ఏదైన ఘనకార్యము నొనర్చెద నని ప్రజ్ఞావాదము లొనర్చి యట్లు చేయలేక తద్విరుద్ధముగా వర్తించుటయు, దురాశచే నందని మ్రానిపండ్ల కఱ్ఱులు సాచుటయు, హృదయమునందలి నిజమైనయభిప్రాయమును గప్పిపుచ్చి సమయానుకూలముగా నెదుటివారి స్వభావము ననుసరించి కపటముగా మాటాడుటయు, నిట్టి శీలసంబంధి హాస్యమునకుఁ గారణము లగును. బృహన్నలలో నుత్తరుఁడు కౌరవసేన నొక్కఁడనే దునుమాడఁ గల్గుదు నని ప్రగల్భములు పల్కి చివరకు శత్రుసేనను జూచినంత మాత్రమున భీతుఁడై రథము దిగి పరుగెత్తఁబూనుటయు ప్రమీలార్జునీయమున సాత్యకి, సయోగుఁడు, మేఘనాథుఁడు మొదలగుమహాయోధు లొక్కక్షణములో యాగాశ్వమును దెత్తు మని యర్జును నెదుట వీరాలాపము లాడి యాస్త్రీలను జూచినంతనే మోహితులై ప్రణయప్రసంగములకు దిగుటయు హాస్యము నుత్పాదించుచున్నవి. ఈ యోధులు కారాగారమునఁ గనకలతాదులపరోక్షమున నుద్రిక్తులై యుద్ధము చేయుటకు నిశ్చయించి వారు రాఁగనే యా మాట మఱచి యొండొరులఁ గౌఁగిలించుకొనఁ బూనుట కూడ నవ్వు పుట్టించుచున్నది. ఇచ్చటి హాస్యము నాచారసంబంధి యని చెప్పినను దోషములేదు. మంథర వైరూప్యముల కెల్ల నాటపట్టగుటయే కాక వయసు మీఱినముదిజంత. ఆమె తన మాయోపాయముచేఁ గైకను మోసగించి యామెచే భరతునికిఁ బట్టాభిషేకము చేయుమని దశరథు నడిగించెను. నిజముగా రాముఁ డరణ్యమున కేగుటకుఁ గాని రాజ్యము భరతునికి సంక్రమింపఁ జేయుటకుఁ గాని యామెయే కారణము. తా నొనర్చినమహోపకారమునుగూర్చి యామె వెంటనే భరతునికిఁ దెలియపఱిచెను. అతని మనస్సును సరిగా గుర్తించినది కాకపోవుటచే నతఁడు తాఁ జూపినమతికౌశలమున కలరి తన్ను వివాహ మాడు నని తలంచెను. తనవార్ధకమును గాని వైరూప్యమును గాని తలంపక తనకంటె వయస్సునఁ గొంచెము చిన్నయే యైన భరతుని వంటి రాజసుతుఁడు తన్ను వివాహ మాడు నని యామె తలంచుట మిక్కిలి హాస్యమును గలిగించుచున్నది. నారదుఁడు పరమభాగవతుఁడు. ప్రహ్లాదుని యపారమైనవిష్ణుభక్తి కతని బోధయే కారణము. కుమారుని బుద్ధి మళ్లింప లేక హిరణ్యకశిపుఁడు విచారించుచుండఁగా నారదుఁ డచ్చటి కేగి సమయోచితముగా "చిన్నపాపఁడు వాఁడు నిన్నంత తిరస్కరించినాఁడా? నీ తమ్మునిఁ జంపిన మహావిరోధి నీ చిన్నబాలుఁడు నీ యెదుటనే నుతించునది విని యోర్చుటకు సాధ్య మగునా? అట్టి యహంకారబుద్ధి మాత్రము పెరుఁగనీయరాదు. తుదకు వాఁడు పోయిన నేమి? మీ రిరువురు చల్లగ నున్న నెంద అట్టి కుమారులు కలుగరు?" అని పలుకుట కడుపుబ్బ నవ్వు పుట్టించుచున్నది.

నాటకకవి కేవలహాస్యరసపోషణముకొఱకు కొన్ని సన్నివేశములు కల్పింపవచ్చును. ఇందు శీలాచారసంబంధి హాస్యము కూడ నిమిడి యుండుట తటస్థించును. సాధారణముగాఁ బాత్ర లొండొరుల వేషాంతరధారణాది కారణములచే నెఱుంగఁ జాలక పోయినప్పుడును, సమయమునుబట్టి తమ స్వభావమునకు విరుద్ధముగా వర్తించునప్పుడును, బరస్పర విరుద్ధస్వభావము గలపాత్రలు కలసి ప్రసంగింపవలసి వచ్చినప్పుడును నిట్టి హాస్యము గోచర మగును. ఆచార్యులుగారి నాటకములలో హాస్యమయములైన యట్టి సన్నివేశము లెన్నియో కలవు. సావిత్రీ చిత్రాశ్వమున సుమాలి వృద్ధవిప్రవేషము వేసికొని యడవినుండి సావిత్రీప్రణయమును గూర్చి చింతించుచు వచ్చుచున్న సత్యవంతునికిఁ దా నశ్వపతి పురోహితుఁ డనియు, సత్యవంతుఁ డెవతెనో భిల్లాంగనను వివాహమాడె నని తాఁ జెప్పియుండుటచే నశ్వపతి తన కుమార్తెను ఘటకేతుని కుమారుని కిచ్చి పెండ్లి చేయుటకు నిశ్చయించె ననియుఁ జెప్పుట మిక్కిలి హాస్యపరిపోషకముగ నున్నది. ఇట్టే వరూధినిలోని సరస్వతి చక్రవంతుల సంభా

షణమును (III-1) చిత్రనళీయమునందలి పర్ణాద సుదేవుల సంభాషణమును చిరకారిలోఁ బుఱుషవేషధారిణి యైనమోహిని చంద్రరేఖను బలాత్కరించుటయు నెంత గంభీరుని కైనను నవ్వు పుట్టింపక మానవు. అర్జునుఁడు యతి వేషధారి యై ప్రమీల యంతఃపురమును బ్రవేశించెను. చారుమతి యాతఁ డర్జునుఁ డని యంతకు ముందే తెలిసికొనెను. అతనిఁ బట్టు కొమ్మని యన్యస్త్రీలు పలుకఁగా నర్జునుఁడు పరుగెత్త నారంభించెను. సుయోగుఁడు పకపక నవ్వ మొదలుపెట్టెను. ఈ సన్నివేశమున నర్జునుని పలాయనమునకును సహజమైన యాతని వీరత్వమునకును గలయంతరము హాస్యరసమునకుఁ బ్రభవమై యున్నది. వరూధిని నాటకమునఁ బరమనైష్ఠికుఁ డైనప్రవరుని నస్సగోవతంస మైనవరూధిని కామించుట మిక్కిలి హాస్యజనకముగా నున్నది. ఈ విషయము చదువునప్పుడుకంటె రంగమునఁ జూచునప్పుడు ప్రవరుని ఛాందసవేషమునకును వరూధినిగణికావేషమునకును గలయంతరము మిక్కిలి స్పష్టముగా గోచరించుటచే హాస్యరస ముత్కృష్టి నొందుట కెక్కువ యవకాశ మున్నది. ఈ నాటకముననే శతానందుఁడు వీరసేనుని కామపరవశత్వము నన్యాపదేశముగా నపహసించు సన్నివేశము హాస్యరససృష్టి కలిగి యున్నది. ఆంగ్లేయకవులు పలువురు తమ నాటకములలో సన్నివేశముల ద్వారా హాస్యమును గలిగించు పద్ధతినే యవలంబించి యుండిరి.

సమయోచితముగాఁ బదముల నన్యార్థస్ఫూర్తి కల్గునట్లు ప్రయోగించుట కూడ హాస్యరసమును గలిగించును. ఎట్టి హాస్యమునకైనను బదములే యవలంబనములై యుండును. పదసాహాయ్యము లేని కేవలసన్నివేశాదులు హాస్యరసము నంతగాఁ గలిగింప నేరవు. అందుచేఁ బైని పేర్కొనఁబడిన యుదాహరణములలో సైతము పదజనితమైనహాస్యము కల దనుటలో సందియము లేదు. పదజనితమైన హాస్యము ప్రధానముగా మూఁడు రకములు. అందు నాటకపాత్రలుమనస్సంక్షోభముచేఁ గాని యజ్ఞానముచేఁ గాని పదములను సరిగా నుచ్చరింపలేక పోవుట యొకటి. ప్రమీలార్జునీయమున సుయోగుఁడు ప్రమీలసభలో "మహారాణీ! మనత్కారము. నన్ను రాయభారి అర్జునుఁడుగా — కాదు రాయవారికి అర్జునుఁ డమ్మా! అయ్యో బాబు (బాబు)" అని పల్కుటయు వరూధిని నాటకమున స్వర్గోచిభటులు కంధర మంధరులు వరణానదిని గూర్చియుఁ బ్రవరుని గూర్చియు బాటసారులఁ బ్రశ్నించునప్పుడు ధర్నానది యనియు, మర్నానది యనియు, ఋణాపద యనియు, నిత్యాగ్ని యనియు, సత్యాగ్నియనియు నేదో పలుకుటయు నవ్వు పుట్టించుచున్నది. ఎవరైన నడిగినప్రశ్నకు విరుద్ధమైనజవాబొసంగుట కాని యన్యాపదేశముగాఁ బాత్రల నపహసించుట కాని రెండవ పద్ధతి. ద్యుమత్సేనుఁడు తన పట్టణము ఘటకేతునిచే నరికట్టఁ బడినప్పుడు సుమాలిని బిలిపించి తన మనోజాడ్యము నెఱింగించెను. అంత సుమాలి "ఇట్టి మహాజాడ్యమునకు నే నొక మందే యెఱుఁగుదును. వేషాంతరధారణ మనునను పానమునఁ బలాయనరస మింత సేవించినఁ జాలును" అని జవాబొసంగుట హాస్యసంజనకముగా నుండును. ఆ నాటకముననే సావిత్రీసత్యవంతులు మాటాడుకొనుట స్వయముగాఁ జూచినసుమాలి తాను రెండు పెద్దపులులఁ జూచె ననియు, ఒకటితో నొకటి సరస మాడుచు నుండి తనధ్వని విన్నంతనే యొకటి పరువెత్తి తన చెంతకు వచ్చె ననియు నన్యాపదేశముగా వారిని బులులతోఁ బోల్చి చెప్పుటలో హాస్యము చిప్పిలుచున్నది. వరూధిని నాటకమున వీరసేనుఁడు "ఆ వధూమణి యొద్దకుఁ బోవలె నన్న నాకు రెక్కలు కట్టినట్లగును. ఆ చెలిచెంతఁ బాసి రావలె నన్నఁ గాళ్లకు గుండ్లు కట్టినట్లుండు"నని చెప్పినప్పుడు శతానందుఁడు "అప్పుడు నీ వీదులాడఁ బోయిన బాగుండు"ననుట సమయవిరుద్ధమైన యుత్తరమగుటచే హాస్యమును కలిగించుచున్నది. సాధారణమానవాచారములకు భిన్నముగాఁ బల్కుట మూఁడవపద్ధతి. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁ బడినట్లు సుమాలి యశ్వపతి నింకఁ దమరు వెళ్లవచ్చు ననుటయు, యముఁ డేమి వరము కావలె నన్నప్పుడు ధర్మదేవతవై మానవుల కగోచరుఁడ వైననిను నీ సౌమ్య మగుబ్రాహ్మణరూపమున నిట దర్శించుభాగ్యము కంటిమి. మా పుణ్యముల కీడు లేదు. అయినను మాత్రము నీ పునర్దర్శనము మాకు లేకుండ ననుగ్రహింపు" మనుటలో హాస్యరసము కలదు, ఆచార్యులుగారి నాటక

ములలో వాక్యజనిత మైన యిట్టి హాస్య మింక ననేకస్థలముల నున్నది.

హాస్యమువలెనే చమత్కారము (wit) కూడ వారి నాటకములలోఁ బెక్కుచోట్లఁ గాన నగును. హాస్యచమత్కారములకు సూక్ష్మ మైన తారతమ్యము గలదు. హాస్యమును శిల సన్నివేశములద్వారా సైతము కొంత వ్యక్తము చేయవచ్చును. చమత్కారము కేవలశబ్దాశ్రయము. ఇది విద్వత్ప్రియుక్తము. శబ్దచిత్రమే (Word play) దానికి జీవాతువు. హాస్యజనకము లైనపాత్రములకుఁ దమలోని హాస్యస్ఫోరక మైనగుణ మేదో తెలియదు. చమత్కారము ప్రయత్నపూర్వకముగాఁ జేయఁబడును. "వింతవస్తువును యథాస్థితముగా వర్ణించుట హాస్యము. దానిని వేఱువస్తువులతోఁ బోల్చి హాస్యమును వెల్లడించుట చమత్కారము" అని (హాజ్ లిట్) నుడివెను.1 "విద్యావివేకశాలి యగుపండితుఁడు కాని సామాన్యుఁడు కాని యితరులలోని యసామాన్య గుణములఁ జూచి నవ్వుట చమత్కారము. వింతమనుష్యుఁడు తనలోని వింతఁ దనమునకే యజ్ఞాతముగా నవ్వుట హాస్యము" అని ప్రొఫెసర్ నికోల్ చెప్పెను.

ఆంధ్రప్రబంధములలోఁ జమత్కార మచ్చటచ్చటఁ గలదు. ప్రబంధకవులు పుష్పలావికలను వర్ణించునప్పటి శబ్దచిత్రముతోడి విటవిటీసంవాదమున నిట్టి చమత్కార మధికముగాఁ గానవచ్చును. ఆచార్యులుగారు తమ నాటకములలోఁ జమత్కారమును వాడినచోట్లు కొన్ని గలవు. ప్రమీలార్జునీయము నందలి ద్వితీయాంక ప్రథమరంగము దీనికి మంచి నిదర్శనము. ఇట్లే సుమాలి శతానందాదుల పల్కులందును హాస్యముతోపాటు చమత్కారము కూడ గోచరించును. (సావిత్రి II-2; వరూ I-3).

హాస్య మెప్పుడును సాంఘిక మైనది. ఒంటరిగా నున్నప్పుడుకంటెఁ బలువురు కూడియుండి నప్పుడే దానికిఁ బుష్టి యెక్కువ. పుస్తకమునందలి హాస్యమయరంగమును మన మొంటరిగాఁ జదువుకొనునప్పుడు నవ్వు రాకపోవుటయుఁ గలదు. కాని సంఘముగాఁ గూడి యాదృశ్యమునే రంగమునఁ జూచునప్పుడు నవ్వు పుట్టి తీరును. ఆచార్యులుగారు హాస్యము నుపయోగించినవెంటనే యుపహసిత మైనపాత్రముచే "నన్ను హాస్యము చేసెద వేల" యని యనిపించుచుందురు. ఆయన నాటకములలో హాస్య మున్నచోట్ల నెల్ల నీ సూచన కాన నగును.

ఆచార్యులుగారి హాస్యము సాధారణముగా మధ్యమపాత్రముల నాశ్రయించియే యుండును. ఉత్తమపాత్ర లెచ్చటను దాని పొంతకుఁ బోవవు. సుమాలి, సుయోగుఁడు, శతానందుఁడు, అలాయుధుఁడు మొదలగువా రందఱును నీ విషయమునకు నిదర్శనములు. ఈ నాటకములలో హాస్య మెల్లయెడల వచనమునందు మాత్రమే గోచరించును. సుమాలి యశ్వపతి నింకఁ దమకు వెళ్లవచ్చు నని చెప్పిన చోట మాత్ర మది పద్యములో నున్నది.

ఆచార్యులుగారి నాటకములలో సన్నివేశములలోఁ జక్కఁగా నతుకుకొనుహాస్యమే పెక్కుచోట్ల నున్నను కేవలపామరజనులకై ప్రయత్నపూర్వకముగాఁ గల్పింపఁ బడిన హాస్యము కూడఁ గొన్నిచోట్ల గానిపించును. చిరకారిలోని చెవిటివారి వినోదము, వరూథినిలోని సరస్వతి చక్రవంతుల సంవాదము, కీచకుఁడు బృహన్నల పాదములపైఁ బడుట మున్నగున విట్టివి. వారిహాస్యములో నచ్చటచ్చట సభ్యతాదూరము లైనపదములు దొర్లుచుండుటయుఁ గలదు. దీనిని విని పామరులు సంతోషించినను బండితు లేవగించుకొందురు. ఇట్టివి తఱుచు శృంగారరససందర్భములందే కాన నగును. చిరకారిలో మోహిని పురుషవేషము వేసికొనుట కేవలచమత్కారముకొఱకే. కాని తరువాతికార్య మంతయు దాని యవ్యవ

1. Humour is the describing the ludicrous as it is in itself; wit is the exposing it by comparing or contrasting it with something else. ఇతఁడే చమత్కారమునుగూర్చి యిట్లు పల్కెను. Wit is thus as we have already seen purely conscious. The wit sets himself to raise a laugh. He plays with words. His fancy works swiftly and out of the movement of his fancy he orders phrases and ideas in such a manner that others laugh along with him.

బసవపురాణం-తమిళపరివర్తనం

శ్రీమతి ఆదిలక్ష్మిగారు

ఆంధ్రగ్రంథమాల రెండవ పుష్పముగా నీ నడుమనే ప్రకటిత మైన బసవపురాణ పీఠిక[1]యందు, భాషాంతరీకరణ ప్రసక్తిలో నిట్లు గలదు. "తెనుఁగున నితర భాషలలోనికి పరివర్తనము జెందినకృతులలో బసవపురాణమే మొదటిది. దీనికి తమిళ భాషలోగూడ భాషాంతరీకరణము కలదు." కాని యీ తమిళ భాషాంతరీకరణమును గూర్చిన విషయము లేవియు నింత వఱకు ప్రకటితములు కాలేదు

ఎన్ని భాషలయందు పరివర్తిత మైనను మూలాధారము పాల్కురికి సోమనాథుని తెనుగుకృతియే కావున తమిళ భాషయందలి బసవపురాణమునుగూర్చిన వివరములను తెలిసికొనుట తెనుగువారికి ఆవశ్యక మగుచున్నది.

బసవపురాణము తమిళములో పద్యకృతి[2]గా పరివర్తిత మైనది. రచయితను గూర్చినవివరములు తెలియరావు. క్రీ. శ. 1981లో శ్రీ నాగిసెట్టి గారి విపులవ్యాఖ్యలో ప్రకటిత మైనది. రాయలు సైజు :24 పుటలు గలవు. దీనికి ఆంగ్లభాషలో V. V. రామన్ గారి రెండుపుటల పరిచయము గలదు. తమిళ భాషలో నాలుగు పుటలలో శ్రీ నాగిసెట్టిగారి పీఠికగలదు. ఆపైని ఈ గ్రంథ ప్రకటనమును ప్రశంసించు ఈ క్రిందివారల పద్యరూపకాభిప్రాయములు కలవు.

1. తిరుప్పాదిరిప్పులియూర్ సన్నిధి వీధిలో నుండు శ్రీమత్ జ్ఞానియార్ మఠాలయమునకు జెందిన శివషణ్ముగ మెయ్‌జ్ఞాన శివాచార్యస్వామి.
2. చెన్నపురి హిందు తియాలాజికల్ హైస్కూలు ప్రధానతమిళపండితులు శ్రీ కో. వడివేలు సెట్టిగారు.
8. చెన్నపురి రాయపేట వేదప్రవచన మందిరపు శ్రీ చతుర్వేది-శివధ్యానానంద మహర్షిగారు.
4. చెన్నపురి ప్రెసిడెన్సీ కళాశాల ప్రధాన తమిళపండితులు శ్రీ కా. రా. నమశ్శివాయ మొదలియారుగారు.
5. చెన్నపురి పచ్చయప్ప పాఠశాల తమిళాధ్యాపకులు 'తమిళరసు' పత్రికా సంపాదకులు నగు శ్రీమణి తిరునావుక్కరసు ముదలియారుగారు.
6. చెన్నపురి పచ్చయప్ప కాలేజి తమిళపండితులు శ్రీ కా. రా. గోవిందరాజ ముదలియారుగారు.
7. ప్రొఫసర్. శ్రీమత్ కో. వడివేలు సెట్టి

(11 వ పేజి తరువాయి)

హితఫలముగానే పరిణమించినది. ఇట్లు తేలిక యైనట్టియు నప్రధాన మైనట్టియుఁ జమత్కారమునకే కథలో మిక్కిలి ప్రాధాన్య మొసంగుట లాఘవాపాదకముగా నుండును.

ఈ నాటకములలో సమయమునకు సరిపడని యసందర్భహాస్యము కూడఁ గొన్నిచోట్లఁగలదు. ద్యుమత్సేనుఁడు కోట శత్రుసమాక్రాంత మగుటకు చింత నొందుచుండ సుమాలి హాస్యమునకై కడంగుట హాస్యాస్పదముగా నున్నది. మఱియు నింటికి వచ్చినయతిథిని అందును నొక మహారాజును వాతఁ డవమానపఱుచుట మోటుఁదనమున కాకరముగా నున్నది. చిత్రాశ్వుఁడు "సుమాలీ! నీవు హాస్యము చూపుట కిదియా సమయ" మని ప్రశ్నింప, "హాస్యమునకు సమయము కావలెనా? క్రొత్తఫక్కి తెచ్చితి" వని పల్కెను. ఈతని హాస్యము పెక్కుచోట్ల నసామయికముగానే యున్నది మోహిని హాస్యమును దల్లియెడనే ప్రయోగించుటయు, శతానందుఁడు తన మిత్రునికి ప్రియాసంగమోపాయమును జెప్పుటకు బదు లాతని మేర మీఱి పరిహసించుటయుఁ గూడ నిట్టిదే.

—

1. పీఠికాకర్త శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు. ప్రథమ ముద్రణ పీఠికయందు కీర్తిశేషులు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కూడ నిట్లే తెలిపియున్నారు.
2. ఈ గ్రంథము చెన్నపురి 'గురుబసవా' అండ్ కంపెని లిమిటెడ్ వారిచే ప్రమోదూత సంవత్సర మకరమాసమందు ప్రకటిత మైనది (1981) Jan.

గారి శిష్యులును వేలూరి ఊరిస్ కళాశాల తమిళాధ్యాపకులునైన శ్రీ కే. వేణుగోపాల నాయకర్ గారు.

8. చిత్తూరి షెర్మను ఉన్నతపాఠశాల ప్రధాన తమిళపండితులు శ్రీమాన్ పూ. శ్రీనివాసులు నాయుడుగారు.

9. వల్లమా నగరపు విద్వాన్ శ్రీ వైద్యలింగం పిళ్లై గారు.

10. ప్రొఫసర్ శ్రీమత్ కో. వడివేలు సెట్టి గారి శిష్యులు, చెన్నపురి హిందూ తియలాజికల్ హైస్కూలు తమిళపండితులైన శ్రీ చ. కందసామి ముదలియారు గారు.

11. ముసిరి ఉన్నతపాఠశాలా ప్రథమ తమిళాధ్యాపకులు 'వీరశైవ' పత్రికా సంపాదకులు. శ్రీ వీ కుమార వీరైయరుగారు.

12. చెన్నపురి St. Gabriels High School తమిళపండితులు శ్రీ అ. నా. కన్నయ్య గారు.

ఈ పై జాబితానుబట్టి తమిళ సాహితీ లోకమున కీ గ్రంథము సుపరిచిత మని వ్యక్త మగుచున్నది. వ్యాఖ్యాత యగు నాగిసెట్టిగారు సేలం పట్టణమందలి సెవ్వాపేట వాస్తవ్యులగు చెన్నబసవసెట్టిగారి కుమారులు. నాగిసెట్టిగారు తమ అరువదియైదవయేట దీనిని రచించిరి. ఇంతకు యిరువది యేండ్లకు క్రితము సంస్కృత మందలి వీరశైవమతగ్రంథ మగుసిద్ధాంతశిఖామణి తమిళ పద్యానువాదమునకు సంపూర్ణమైన వ్యాఖ్యను రచించిరి. నాగిసెట్టిగారు గొప్ప శైవమతప్రవర్తకు లని, గొప్ప విద్వాంసుఁ డని ఈ వ్యాఖ్యానముబట్టి తెలియనగును.

ఇక గ్రంథవిషయము. గ్రంథావతారిక వినాయకస్తుతితో మొదలిడినది. ఆవెనుక బసవని స్తుతి, నందీశ్వర స్తుతి, శివజ్ఞాన పాలయ స్వామిస్తుతి కలవు. ఈ శివజ్ఞాన పాలయ స్వామి మైలమునకు (పుదువై) పుదుచ్చేరికి సమీపమున నున్న బొమ్మయాపాళెమందలి వీరశైవ సింహాసన మఠమునకు సంబంధించిన వారని వ్యాఖ్యాత వివరించి యున్నాఁడు. ఇది ఈ తమిళపరివర్తన కాలనిర్ణయమునకు భావి పరిశోధకులకు కొంత తోడ్పడగలదు.

తర్వాత శ్రీశైలప్రశంస. అందలి భ్రమరాంబా మల్లికార్జునుల స్తుతులు, తర్వాత వీరభద్రుని, స్కందుని స్తుతులు కలవు. పిమ్మట రచయిత అల్లమప్రభువును, రేవణారాధ్యుని, మరుళారాధ్యుని, ఏకోరామారాధ్యుని, పండితారాధ్యుని స్తుతించి యున్నాఁడు. మఱియొక పద్యమున వెంటనే తిరుజ్ఞానసంబంధస్వామిని, తిరునావుక్కరసును (వాగీశుఁడు) సుందరమూర్తిని (ఒడయానంబి) మాణిక్యవాచకుని ప్రశంసించి శివభక్తు లందరికి, శ్రీశైలమందు నివసించు యోగులకు తన నమస్కారముల నర్పించినాఁడు.

కవి తాను తమిళమున పరివర్తించుటకు గల కారణము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.[1] చెన్నబసవేశ్వరుఁడు మున్ను కాంచీపుర మందలి తపోధనులు నశించుచున్న ధర్మమును పునరుద్ధరించుటకై ప్రచారమం దున్నభాషలో వ్రాయు మని యాజ్ఞాపించినందున యీ కార్యమునకు పూనుకొన్నాను.—మరియు భవబంధ విమోచనమును మోక్షసిద్ధి కుపకరణము నగు నందికేశ్వరుని విజయచరిత్రమును వ్యాప్తికి దెచ్చుటే ఈ కావ్యోద్దేశ మని స్పష్టముగా చెప్పియున్నాఁడు.

తన రచన కాధార మగుకావ్యములు భీమకవి కన్నడమున రచించిన బసవపురాణ మని, అది తెలుగున పాల్కురికి సోమనారాధ్యునిచే రచితమైనబసవపురాణమునకు పరివర్తన మని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

''కుఅవు పాలకుఱిక్కి సోమీశుర
నులగిన్ మున్నమురైత్త తెలుంగినై
యిలగు వీమకవి కన్నడన్దరు
నలపురాణన్దమిழா నవిట్టురైవామ్.

దీనినిబట్టి ఈ తమిళానువాదము కన్నడ బసవపురాణ రచనానంతరము అనఁగా 1369 తరువాత కొంతకాలమునకు కాని రచితమైయుండఁ జాల దని చెప్పవచ్చును.

1. அருளுஞ் சென்ன வசவேசனுறியாம்
பெருவில் காஞ்சி புரஞ்சேர் தபோதநர்
மருவுஞ் செஞ்சொல் வசவச னிதைமுற்
றரும் நீங்காதுரை யெனச் சாற்றுவாம்.

గ్రంథాంతమున భీమకవి ప్రశంస లేదు కాని పాల్కురికి సోమన ప్రశంస యిట్లు కలదు.

"పుంగవర్ వసవదేవర్
పుగళ్ప్పైని విరిత్తు మణ్ణోర్
పంకమ దగల మున్నమ్
పగర్న్ద పాలకుర్కురిక్కి
తంగు సోమేశన్ తుయ్య
తాళ్ మేఱ్ వణంగవన్ద
వింగిత విప్పిఱప్పై యిఱైంచి
నింఱేత్తల్ సెయ్వాం".

అనగా 'భగవంతుఁడైన బసవని కీర్తిని వ్యాప్తి చేసి, లోకము నుద్ధరించుటకు కారణ జన్ముఁడై యవతరించిన పాల్కురికి సోమనాథుని పాదకమలములను స్తుతించుభాగ్య మబ్బిన నా మానవజన్మము ధన్యము' వ్యాఖ్యాత యగు నాగిసెట్టిగారు 'పాల్కురికి ఎన్నుం స్థలం కర్నూల్ జిల్లావి లుళ్ళ గు' అని వ్రాసి యున్నారు. (పుట 923.)

తమిళ బసవపురాణమందు గలభక్తుల కథలు:-

పాయిరచురుక్కమ్ — (గ్రంథావతారిక) బసవ శబ్దప్రభావము వర్ణితము.

తిరుక్కైలాయచ్చురుక్కమ్
ఉపదేశచురుక్కమ్
దండనాయకచురుక్కమ్
తిరువిళైయాడల్ చురుక్కమ్
తిరుకూట్ట చురుక్కమ్
తిరువాదు చురుక్కమ్
అభయచోళన్
అమ్మవైయెంద్రమ్ బెజ్జమహాదేవియార్ పురాణము
అరియమార్డైయర్ (అరిమరాజుగారి కథ)
అలాయుదర్ పురాణము (హలాయుధుని కథ)
అల్లమప్రభు పురాణము
అళ్ళైయర్ మదువైయర్ పురాణము (అల్లయ్య మధుపయ్యల కథ)
ఆడైవళర్న్ద తిరువిళైయాడల్
ఆయై-నూయై
ఉబ్బట దేవర్
ఏకాంతరామైయార్ పురాణము
ఏకాంతరామైయార్ వాదు (వాదము)
కక్కైయర్
కలిగణనాథర్ పురాణము
కలియనయనార్ పురాణమ్
కశైకేతబ్రహ్మైయర్ పురాణమ్
కల్లైయర్
కళ్ళర్ కదళియపురాణమ్ (వంకాయలు లింగము లైనకథ)
కన్నబ్రహ్మైయర్ పురాణమ్
కాట్టకోట్టైయర్ పురాణమ్
కాళిదేవర్
కిన్నరబ్రహ్మైయర్ పురాణమ్
కిన్నరైయర్ పురాణము
గుట్టవ్వైయార్
కెంబావి బోగయ్యర్
కోట్టూచ్చవ్వై (గొడగూచి)
గోవింద భట్టారకర్
కోవూర్ బొమ్మైయర్
సహదేవదండనాథర్ పురాణమ్
సకలేశమాదిరాజయ్య పురాణమ్
సంగమగ్రామణియాన పురాణమ్
శంకరదాసయ్యర్ పురాణమ్
శాళిగ్రై పెట్టియగ్రై ప్పిత్త పురాణమ్
చిక్కమాదైయర్ పురాణమ్
సిద్ధరామైయర్ పురాణమ్
శివసిద్ధర్
శివనాగమైయర్
శివనాగమైయర్ వాదు
శ్రీపతి పండితర్
సుందరప్పెరుమా నాయనార్ పురాణమ్
శుబ్బశైయర్
సురిగై శవుండయ్యర్ పురాణమ్
చెన్నబసవ పురాణమ్
తిలకవ్వై
తెలుంగచోమైయర్ పురాణం (తెలుగు జొమ్మయ్య కథ)
నమిత్తాండినాయనార్ పురాణం
నిమ్మవ్వై పురాణం
నెట్రిశణ్ కెట్ట పురాణం
పశుపతి నాయనార్ పురాణం
పావూర్ బొమ్మైయర్ (బావూరి బ్రహ్మయ్య కథ)
బిబ్బబాచైయర్
పుగళ్చోళన్
పులిక్కైసోమేశన్
మంజైయర్
మడివాలమాచయ్యర్ పురాణము
" " వాదు

మాకాళర్
మాచలదేవి
మాదరదూడయ్యర్
మాదిరాజ చెన్నయ్యైర్
మాఱుడిగై ఇరియమాచయ్యర్
ముసుండి శవుండయ్యర్ పురాణం
ముత్తసంగైయర్ పురాణం
(ముగ్ధ సంగయ్య కథ)
మేతాకీతైయర్ పురాణం
మొఱటపంకైయర్
మోళిగ మారైయర్ పురాణమ్
వంకైయర్ పురాణం
వంచనై వడివమాదవర్ పురాణం
వణికమల్లైయర్ పురాణం (బల్లేశుమల్లయ్యకథ)
వాచ్చైయర్
వాచ్చైయర్ వాదు
విడముణ్డవాదు
వీరశంకరర్
వైశవ్యై (వైజవ్వకథ)

బసవనగా నందికేశ్వరుఁడు జన్మించుటకైన కారణము తొలుత 56 పద్యముల (నాలుగు పాదములు గలవి) లో వర్ణితము. దీనికి తిరుకైలాయశరుక్కమని పేరు. ఇందు కైలాస వర్ణన, నారదుఁడు కైలాసమునకు వచ్చి భూలోక వృత్తాంత మెఱిగించుట, శివుఁడు పార్వతితో నందికేశ్వరుని వృత్తాంతము చెప్పుట, శిలాదుడను ముని తపస్సు, శివుని వరము, నందికేశ్వరుని అవతారము, భూలోకమున ధర్మమును నిలుపబెట్టుటకై శివుడు నందికేశ్వరుని బసవేశ్వరునిగా జనింప బంపుట అను విషయములు కలవు. తెనుఁగు బసవ పురాణమందలి కథనే యీ విషయము లనుసరించుచున్నవి. తెనుగున ప్రథమాశ్వాసముననే బసవనకు సంగమేశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమగువరకు గల కథఁ చెప్పఁబడినది. కాని ఇచ్చట తిరునవతార ఘట్టమని పేరిడి కన్నడదేశవైభవము ఇరువది పద్యములలోను హింగుళాపురి వర్ణన 7 పద్యములలోను గలదు. అందలి మాదిరాజయ్యకు సంతానములేకుండుట అతని భార్య మాదాంబ నందికేశ్వరవ్రతము చేయుట, గర్భవతియగుట అప్పటి వర్ణన అంతయు మన సోమనగ్రంథము ననుసరించి చేయబడినది. బసవావతారము బాల్యము, బసవన ఉపనయనము వలదని తండ్రితో వాదించుటలో ఈఘట్టము ముగియును. ఇందు 105 పద్యములుకలవు. ఉపదేశచ్చరుక్కమనుమూడవఅధ్యాయముబసవేశ్వరునితిరుకళ్యాణములో ప్రారంభమైనది. సోదరియగు నాగమాంబ కూతురు గంగాంబను వివాహమైకూడల సంగమేశ్వరుని దర్శింప బోవుట, సంగమేశ్వరుఁడు బసవనకు ప్రత్యక్షమై లింగ సహితులై యున్న భక్త బృందముల బ్రోవుమని శివమత ధర్మముల నుపదేశించి మరల లింగముగా మారిపోవుట అను విషయములిందు కలవు. ఇందు 58 పద్యములున్నవి. దండనాయకచ్చరుకమందు బిజ్జలుడు బసవనికి దండనాయక పదవి నొసగుట, బసవేశ్వరుని శివాచారనిరతి, పండ్రెండువేల జంగములకు సకల భోగభాగ్యములను సమకూర్చుట అను విషయములు కలవు. 73 పద్యములు. తర్వాత చెన్నబసవ పురాణమను నధ్యాయమున, బసవేశ్వరుని సోదరి నాగమాంబ పుత్రుఁడు చెన్నబసవని మహిమ వర్ణితమైనది 12 పద్యములు. పిమ్మట అల్లమప్రభు పురాణమను అధ్యాయమున 33 పద్యములున్నవి. ఇందు అల్లమప్రభువు బసవేశ్వరుని దర్శించుట కేతెంచుట. బసవన అతనికి విందు సేయుట; ప్రసంగవశమున నుట్టంకితమైన పార్వతి ప్రమథులకు విందుపెట్టు కథ, అల్లమప్రభువు బసవనికి వరములొసగుట అను విషయములు కలవు. తిరువిళైయాడర్చరుక్కమ్ అను నది దీని తరువాతిది. ఇందు దొంగ జంగములు వంకాయలను లింగములుగా ధరించి రాగా, అవి నిజలింగములైన కథ 8 పద్యములలో చెప్పబడినది. తెలుగు బసవ పురాణమున రెండవ ఆశ్వాసమునగల బల్లేశు మల్లయ్యకథ 'వణిక మల్లయర్ పురాణము' అను పేర 8 పద్యములలో చెప్పబడినది. వడ్లు కొలుచు కుంచము శివలింగముగా మారిపోవుట యీ కథ యందలివిశేషము. కాట కోటయ్యకథ 13పద్యములు గలది. ఇంతవరకు కథాక్రమము తెనుగు కృతిని యథాతథముగా పోలియున్నది. కాని తర్వాత వంచనై వడిగమాదవర్ పురాణము, వంకయ్యకథ, సిద్ధరామయ్యకథ, బసవన జంగములకై ఖర్చుచేసిన ద్రవ్యమునకంటె ఎక్కువ గనేధనము బొక్కసము ననుండుటను బిజ్జలుఁడు చూచి ఆశ్చర్యపడుట అను కథలున్నది. ఇక్కడ తెనుగు బసవపురాణమునను కన్నడ

బసవపురాణమున జొన్నలు ముత్యములైన కథ కలదు. కథాక్రమమున కన్నడ బసవపురాణ విషయములను యథాతథముగా నీ తమిళ కవి గ్రహించ లేదనవచ్చును. మఱియు నతఁడు కన్నడ గ్రంథమును తాననువదించుచున్నాననలేదు. కాని తెలుఁగున ఏ గ్రంథను పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించెనో, దేనిని కన్నడమున భీమకవి సంతరించెనో, దానిని తాను తమిళమున వ్రాయుచున్నానని మాత్రమే చెప్పినాఁడు. విషయము పై గ్రంథములనున్నదే యైనను కవి తన యిష్టానుసారముగా బసవనమహిమ తెలుపు కథలక్రమమును మార్చియున్నాఁడు. తెనుగు బసవపురాణమున లేని కథలు కొన్ని కన్నడ పరివర్తనమున ఉన్నట్లు శ్రీనిడదవోలు వేంకటరావుగారి పీఠిక[1]నుబట్టి తెలియనగును. ఆ కథలు పండితారాధ్య చరిత్రయందు కలవు. తమిళ కవియు వానిని గ్రహించి సందర్భానుకూలముగా వాఁడుకొన్నాఁడు. బసవపురాణములు మూడింటియందును ముగింపు ఒకే తీరుననున్నది. బసవన లింగైక్యము చెందుటతో నివి సమాప్త మగుచున్నది. బిజ్జలునివధ తెలుగు బసవపురాణమున మాత్రమే కలదు. జగదేక మల్లయ, అల్లయ, మధుపయ్యలు అర్ధరాత్రివేళ బిజ్జలుని భవనము ప్రవేశించి అతనిని తుద ముట్టించినట్లు కలదు. తమిళమున నీ విషయము ప్రస్తావితముకాలేదు. ఫలశ్రుతి తెనుగు కావ్యము నందువలెనే కలదు.

ఇతివృత్తమొకటే యైనను కథాకథనమున తమిళ కవి యెట్టి మార్పులను గావించినాఁడో తెలుపుటకు రెండు మూడుదాహరణముల నిచ్చుచున్నాను. తెలుఁగు బసవపురాణములోని కథలను తమిళములో పురాణములని వాడబడినది.

కళ్ళర్ కరుళియ పురాణమ్

"ఒరుదినం బసవరాజరోంగియ
మడత్తిట్రియ్యా
పొరుళినైక్కవర్ వాన్ కళ్వర్
పుగవరితాకి యూళన్
ద్రరు మనట్రికర్ పోల్
సెన్రాల్ తవరిలై యెనవఱిన్దు
కరువఴుదుంగాయానై
సేర్త్తంగఴుత్తిల్ కట్టి

కొణ్డు కణ్డిగై విబూది కూడుదలిన్రి సెన్రే
యొణ్డువరముదు సెయ్యక్కలై యినుట్
పోయ్చ్చేర
వణ్డవర్లానంద మడన్దనిల్ వారారెన్నద్
దణ్డనాయకర్ మగిళ్న్దు శరణార్ధియెనక్కై
కూప్పి.

బందియులిరుత్తిప్పునై పణ్ణుమెన్రురెక్కవఙ్గణ్
వెందుయర్ కొణ్డు మేని వియర్త్తుళ నడుఙ్గివాడి
వందు నామగప్పట్టోమే మరణమ్ వన్దదువేయెన్న
నొందారుత్తరై యొరుత్తర్ నోక్కియుణ్ణాడు
ఙ్గక్కలై

వంగకాయలు లింగములైన కథ

వెండియు నొకనాడు దండనాయకుఁడ
ఖండిత భక్తి వికస్వరలీల
జంగమార్చనసేయు సమయంబునందు
దొంగలు బందివెట్టంగ నూహించి
లింగవంతులుకాని లెంగుల కతని
అంగణాంతరమున కరుగరాదనుచు
వంగకాయలు కట్టుకొంగుల బొడిలి
లింగసన్నిహితుల భంగి వట్ట్రిల్లు.

చనుదెంచి యా బసవన దండనాథు
గని భయం పడి మ్రొక్క గన్నుల నవ్వి
'లింగవంతులుగాని లెంగుల కీశ్వ
రాంగణమున కెట్టులరు దేరవచ్చు
నింక భక్తులకాక యీశ్వరార్చనలు
కొంకక చేయుఁడు గూర్చుండు' డనిన

ఉల్లముల్ గలగ నొండొరుల జూచుచును
జల్లనగుండె దిగుల్లన నవయ
భావించి "మనమెట్లు బందిఁ జిక్కితిమి
దేవర గలిగెనా చావు దప్పెడిని
మనకింక నెమ్మోయి మగిడిపోఁ బోల
దని కృతనిశ్చయులై కూరుచుండి

1. ఆంధ్రగ్రంథమాల బసవపురాణ పీఠిక పుట 38.

ఆయిడైయవర్ గళ్ కళ్లమటినివర్ బవిగళైన్ఱు
తీయవెజ్గోపరాగిద్దేశిక రెభ్రున్దపోదు
సేయరా నన్దిదేవర్ నిత్తర్ వేడత్తర్ నిత్త
శేయన వధ్రుదుణజ్గాయి లింగమాయిరున్దవట్టే.
శోరశ యూశనేయన్దున్నియ కవుత్తరాగి
సేరిన్ మన్దిరోపదేశ నెటియిలానిటైయు పెఱ్ఱు
పీరశైవాశారత్తు విదియుళమిగ విళజ్గి
పారమామ్ పెరియోరొప్పమ్ పాన్మైయా
మేన్మైశార్న్దార్.
పధ్రుదిలానన్దిదేవర్ బావనైనోక్కినాలే
వధ్రుదుణైయిలింగమాన వళన్దనైమగత్తో
శేత్త్
తోధ్రుదవణ్ వసవదేవర్ తొట్టైయార్
శెయ్దవత్తిన్
విధ్రుమియశెయ్ది తన్నై విరిత్తుమున్
విళమ్బనిర్పార్.

సగసగ మను లింగసహితులపోలె
గరములు సాచుడు గట్టుకొంగలను
భంగినా బసవయ్య భావసంగతిని
వంగకొంగులు ప్రా లింగంబులయ్యె"

వణికమల్లైయర్ పురాణమ్.

"వశియరిట్రిలైవరానోర్ మల్లైయ రన్గోరవ్వర్
శశిముడియత్తనారై సన్దియాదుణవు కొళ్లా
రుశితవత్తగత్తిన్ మేలే యోరయుఱ్ పడియుఱ్
శెన్ఱు
నిశియుమాయ్ ప్పశియుమాగి నిత్తరాలయు
జ్ఞానామల్,
వరున్దిడ వుడనిరున్ద మైత్తునరివరరున్దా
దరున్దనా మునాదన్దైన్ణి యన్దపూరయులోర్
తూట్రిన
పెరుమ్పడి యొన్నైవెత్తు వాయిల్ పోఱ్
పిరిత్తుక్కట్టిత్
తిరుమ్బి వన్దిలిజజ్గోమ్ వరుని
రెన్దిరర్కు చెప్ప,

బల్లేశు మల్లయ్యకథ

"అట్టి దకొాదె మున్వ్యవహారమేగి
సట్టిచో లింగాల బుంబు లేకున్న
సంతత లింగసంస్పర్శన నియమ
మంతరించిన చచ్చునటె సెట్టియనుచు
కుంచితమతి పూరిగుడివన్ని సంచట
కుంచంబు కొండగొగుం బాజనేసి
కొలకంబుగుడి బుది కంటిమేముటుచు
పశికొట్లాతని కలిచి వాకుడును

వరుది రెన్నురెత్తు నిన్ఱ మైత్తున రుడక్ష్టాక్ష్
శైన్క్
గరుళునేయత్తరాగి యువర్ శిళక్కిట్టిక్కట్ట
త్తెరియుమెయ్ పుళగ మెయ్దిత్తొణ్డని
టైధ్రున్ద పొట్రి
యురుమై శేరత్తన్ కోయిల్ వలమ్వన్దు విడై
కొణ్డేగి,
శరుత్తిన న్నియమముట్టజ్క శిప్పినాలుణ
వరున్దిత్
తిరుత్తరాయిబుక్కజ్కై మైతునర్
శిరిత్తెధ్రున్ద

నాగతభక్తి "శివాయనమోన
మో" యన నుందంద మ్రొక్కి మమ్మారు
వలగొని ఇంటికివచ్చి యుడ్చుడును
"ఇల లింగమనచునిహి! మల్లభావ
కుంచంబునకు మ్రొక్కి కుడిచె బొట్టార
కుంచంబుకొని రండు కొలువగవలయు
అకటి కక్కటుకైనది వేగ్ప
వేకువ కుంచంబు వెండియువలయు"

పరు త్తదోర్ శెడియుళ్ వైత్త పడియునై పణిన్దార్ వన్దార్ పొరు త్తతమ్ పళితణిన్దార్ పెరియవర్ వణికరెన్రు. అళన్దిడ పడియున్ఱోడి యచ్చెడియూడిగుళ్కుమ్ వళజ్ఞోక్కణాన్రియై యెడుత్తు వాయుమిరెన మట్ఱైయర్ కిళర్న్దెళ కోపరాగిక్కిరిమిగళ్ కణవరెన్రు తెళిన్దిలీర్ తీయళోన్నిర్ శివావెన శెవికణ్ మూడి.	అనుమనా శివుదేవు నపహసింపంగ వినగూడదని చేయి వీనులకేర్చి
పణ్డరే మిణ్డరేయిప్పడి పరియాళకన్దాన్ మణ్డినీరుకైకుక్క మాఱెన్ వారుమిన్ మదనకాల నణ్డర్ నాయకనైక్కొట్ట వెన్నవర్ తమె యణ్ణాన్రుత్తుక్ కొణ్డుపోయ్కుక్కరిత్తుప్పార్కచ్చెడిపెరుం కోయిలాగి.	"ఛా కుక్కలార సాక్షాల్లింగమూర్తి గాక కుంచము కనుకని మొఱంగదరు నమ్మరే రండు పినాకి జూపెదను గ్రమ్మన"నని యేగగా దొంటియెడను
శిగరనల్ గోపురఙ్గ డిరుమదిలాగియుళ్ళే పగరుమన్నాన్రి తానే పరమన్ మెయ్యి లింగమాగి నిగరిలానన్దిమున్నే నిగన్రిదర, వొళియార్ దీపమ్ పుగరిలా దొళిరకణ్డ బువియుళోర్ వణఙ్గప్పోట్రి.	ప్రాకారమును ముఖభద్ర మండపము శ్రీకరంబుగ స్వర్ణశిఖరంబు గుడియు విరచితంబై యొప్ప వృషభేంద్రుడెగుర నరయగుంచము లింగమయ్యె, నతండు
మైత్తునర్ వైత్తు శవ్దవళ్ళత్తిన్ పేరినాలే నిత్తర్వ శ్లేళరెన్రునిగన్రిత్తువర్ మణ్ణోరెన్రుమ్ బత్తియే ముత్తిమూలమ్ పగర్తరిన్ మట్రోరన్బ రిత్తగై నెఱియార్ కొట్టకోట్టైయురెన్నుమ్ పెయరార్,"	ఎల్లలోకముల బగ్లీశ్వర దేవ మల్లయ్య నానొప్పి మరి యాల్లగాక. కొటకోటకు నాగ గల దొక్కగొల్ల."

పైని యుదహరించిన రెండు కథలలోను తమిళములో కొంచెము క్రొత్త కూర్పున్నట్లు తెలియనగును. కన్నడ బసవ పురాణమున తొమ్మిదవ సంధిలో నీ రెండు కథలును తెలుగులో నున్నట్లుగానే పదానుసరణములో గూడ ప్రపంచితములైనవి. తమిళములో చేసిన యీ క్రింది మార్పులెంతయు మనోహరములై ముందు వానికి వ్యాఖ్యానరూపములై యొప్పు చున్నవి. మరియు నీ మార్పులవలన ఆయా కథలకు కొంత స్వాభావికత యేర్పడుచున్నది. తమిళమున వంగకాయలు లింగములగుటకన్న దొంగలు జంగములగుటకు ప్రాధాన్యత యియ్య బడినది. మరియు మఠమున జంగమార్చనచేయు సమయమున దొంగలు వంగకాయలను కట్టుకొని ప్రవేశించినట్లు స్పష్టీకరింపబడినది. అచ్చట నుపస్థితుండైయున్న గురువు (దేశికర్) దొంగలు లింగార్చన చేయలేకుండుటను చూచి వారు భవులని, బంతిని వదలి లేచిపోవుట కుద్యమించుట దొంగలుకూడ శివస్వరూపులే అని బసవన భావించుట. వెంటనే వారి వంకాయలు

లింగములగుటతోపాటు, లింగార్చన, పంచాక్షరీ మంత్రోచ్చారణాది వీరశైవాచారములు వారికప్రయత్నముగా నలవడుట జరిగినట్లు వర్ణితమైనది.

ఇంక బల్లేశు మల్లయ్యకథకు తమిళమున వణికము లైయర్ పురాణమని పేరు. తెలుగున, కన్నడమున మల్లయ్య వ్యవహారమేగినట్లు, శివాలయ మచ్చట లేకుండుటచే మల్లయ్య తిండిలేక ప్రాణములు వదలునని 'బెటికిసెట్టు' గుంచమును పూరిగుడిసెలో బోర్లించినట్లున్నది. తమిళమున మల్లయ్య బావమరది (మైత్తునర్) ఆ యూర నుండినట్లు చెప్పబడినది. బావ భుజించనిదే తాను భోజనము చేయలేక, యూరి వెలుపల పెద్దవృక్షము క్రింద కుంచము (పెరుంపడి) బోర్లించి కొమ్మలపై కొంతగడ్డి కప్పి లింగము కనబడినదని నీ నియమమును పూర్తిగాంచుకొనుమని చెప్పినట్లు, అతడట్లే చేసి తృప్తితో భుజించి విశ్రమించియున్నతటి బావమఱది, యదార్థము నాతనికి నవ్వుచు చెప్పినట్లు, అతడు దుఃఖముతో ఆ ప్రదేశమునకేగగా కుంచము లింగముగాను, చెట్టు దేవాలయముగాను మారినట్లు వర్ణితమైనది. ఈ కథలో బావమరదుల హాస్యధోరణి స్వాభావికము. అచ్చటి ఈశ్వరునకు వల్లేశుఁడని పేరు వచ్చుటకు కారణము తమిళమునకుంచమునకు వల్లమని పేరుండుటయే. దానినిబట్టియే తెలుగున మల్లయ్యకు బల్లేశుమల్లయ్య అను పేరు కలిగినది.

స్థాలీపులాకన్యాయముగ రెండు కథలను మాత్రమే గైకొనవలసెనది. మిగిలిన భక్తుల చరిత్రములలో గల విశేషములు పెరియపురాణము మొదలగు తమిళగ్రంథములను సరిపోల్చి చూచి ముందు నివేదింతును. తమిళ బసవపురాణము తెలుగు కన్నడ బసవపురాణముల కెన్నోయేండ్లతరువాత రచితమైనదగుటచే అందిమార్పులు చేయుటకు రచయితకవకాశ మేర్పడినది. కథా కథనమున పాల్కురికి సోమనాథుని రచనమే ప్రామాణికము. దీనినిబట్టి దాక్షిణాత్య సంస్కృతిలో తెలుగు వాఙ్మయ మెంత ప్రముఖ స్థానమును గడించుకొన్నదో యూహింపనగును.

చెలికాని సీతారామయ్య

సీ॥ నీకీర్తి కెనవచ్చు నిర్జరవాహిని
యమునానదీసంగ మబ్బకున్న
సరివచ్చు నీధైర్య సరణికిఁ గనకాద్రి
కాపుగా జంభారి గదియకున్న
భానుండు నీప్రతాపస్ఫూర్తి కెనవచ్చు
నరులు బింబము దూరి యరుగకున్న
సమమౌను నీకాంతిఁ జందురుఁ డనిశంబు
భాస్కర సఖ్యంబు పడయకున్నఁ
గీ॥ గావునను కీర్తి ధైర్య ప్రతాప కాంతి
వితతులను ముఖ్య భువిలోన వెలసి తౌర!
పుడమి చెలికాని వంశాబ్ధి పూర్ణచంద్ర
భవ్యగుణసాంద్ర సీరామ పండితేంద్ర!

తమిళవాఙ్మయపరిచయము

శ్రీ చల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారు

3

కడసంగము:

సంకలన గ్రంథములు.

కడసంగమున కొన్ని సంకలన గ్రంథములు ప్రచారములోనికి వచ్చినవి. అప్పటికే పూర్వకవులు చెప్పిన పద్యములు వ్యాప్తిని కోల్పోవుచుండుటను చూచి కొందఱు సంగకవులా ముక్తకములను గ్రథనము చేయదొడగిరి. అట్టి సంకలన గ్రంథములలో ఎట్టుత్తొగై, పత్తుప్పాట్టు, పదినెణ్ కీళ్‌క్కణక్కు అనునవి సంభావ్యములు. ఈ కావ్యములు బహుగ్రంథకర్తృకములు. వేర్వేరు కాలములలో చెప్పబడిన పద్యములు వీనియందు చేర్పబడినవి. ఈ కవులు భిన్నమతములకు చెందినవారు. కొందఱు కవయిత్రులు చెప్పిన పద్యములు కూడ వీనియందగపడుచుండుట యొక విశేషము. మఱియొక విశేషమేమనగ, అలనాటి తమిళరాజులయు, మంత్రివరేణ్యులయు, దండనాథులయు జీవితవిశేషము లీ కావ్యములనుండి మనకు తెలియవచ్చుచున్నవి. తమిళుల సాంఘిక జీవనవిధానమును గూడ తెలిసికొనుట కివి మిక్కిలి తోడ్పడుచున్నవి.

ఎట్టుత్తొగైలో ఎనిమిది గ్రంథములున్నవి. నట్రిణై, కుఱుందొగై, ఐంగుఱునూఱు, పదిట్రుప్పత్తు, పరిపాడల్, కలిత్తొగై, అగనానూఱు, పుఱనానూఱు-అనునవి ఆ యెనిమిది గ్రంథములు. అటులనే పత్తుప్పాట్టులో పది కావ్యములు కలవు. పదినెణ్ కీళ్‌క్కణక్కులో పదునెనిమిది కావ్యములున్నవి. ఈ కావ్యములందు పదరచనలే కాని వృత్తరచనలు కనబడవు. ద్విపద షట్పదాది పదరచనలు దేశిసాహిత్యమునకు చెందినవి. ఉత్పల చంపకమాలాది వృత్తరచనలు సంస్కృతసాహిత్య సంపర్కమునకు పిమ్మటనే ద్రావిడ వాఙ్మయమునందు ప్రవేశించినవి. కనుక ఈ కావ్యములు దేశిసాహిత్య సంప్రదాయములను గూడ కనుగొనుట కుపకరించుచున్నవని నుడువదగును.

పద సంఖ్యను పురస్కరించుకొని సంకలన కర్త లీ గీతిగుచ్ఛములకు పేర్లు పెట్టిరి. అగనానూఱు, పుఱనానూఱులలోని గీతములందు 13 మొదలుకొని 37 వఱకును పాదములు గలవు. కనుక ఈ రెంటిని నెడుందొగై అని వ్యవహరింతురు. కుఱుందొగైయందు నాలుగు మొదలు ఎనిమిది వఱకుగల పాదములుగల గీతములుగలవు. కావున ఈ గ్రంథమునకు కుఱుందొగై యను పేరు వచ్చినది. నట్రిణైలో తొమ్మిది నుండి 12 వఱకు గల పాదములతోడి గీతములు గలవు. పత్తుప్పాట్టులోనివి చాల దీర్ఘములైన గీతములు. ఇక ఈ కావ్యములందు మిక్కిలి ప్రశస్తములైనవిగా గణింపబడుచున్న అగనానూఱు, పుఱనానూఱులను పరికింతము.

అగనానూఱు (అగం + నానూఱు).

అగం అనుమాటకు స్థూలముగ ప్రేమ అని అర్థము చెప్పవచ్చును. కాని అది పవిత్రప్రేమ. ఏకమనస్కులయిన నాయికానాయకులు సంతోషమనుభవించినపిమ్మట వారు వ్యక్తీకరించు తదనుభూతియే అగం అనబడును. ఇట్టి ప్రేమగీతము లీ కావ్యమునందు నన్నూఱు కలవు. కావుననే యీ గ్రంథమునకు అగనానూఱు అని సహేతుకముగ పేరిడబడెను. ఇది పాండ్య భూపతియగు ఉగ్రపెరువళుది అనునతని సమాదరణమున రుద్రశన్మ(ర్మ)న్. అను పండితునిచే సంకలనము చేయబడినది. ఈ గీత చతుశ్శతిని 144 గురు కవులు చెప్పిరి. కాని మూడుగీతముల కర్తృత్వము మాత్రము తెలియరాలేదు. ఈ కవులలో కొందఱు చాల ప్రాచీనులనియు, మఱికొందఱు క్రీ. శ. 4,5 శతాబ్దులకు చెందినవారనియు పండితులవిశ్వాసము.

ప్రేయసీప్రియుల వివాహపూర్వ ప్రణయము, వివాహానంతర ప్రణయము, పిమ్మట వారికి సంభవించు ఎడబాటు, అప్పుడు సఖీజనము నాయిక ననునయించుట - మున్నగు విషయము లీ గీతము లందలి ముఖ్యాంశములు. వీనిలో అతిశయోక్తులు కనబడవు; ఉదా

హృతములైన భావములు సహజసుందరములు. రథారూఢుడైన ప్రియుడొకడు తన ప్రేయసిని కలిసికొను నుద్దేశముతో రథచోదకునితో చెప్పిన మాటలను గమనింపుడు. "వాన కురిసి చాల దినములయ్యెను కాబోలు! కప్పల బెకబెకలు వినవచ్చుచున్నవి. రెండు జింకలా మడుగులో నీరు త్రాగుచున్నవి. చెట్లు పువ్వులు రాల్చినవి. పడగలు విప్పుకొన్న నాగములవలె కొన్ని పూవులు వికసించియున్నవి. గుఱ్ఱముల గిట్టలచప్పుడు మాఱుమ్రోగునట్లుగా రథమును నడుపుము. ఏలయన నాకై నిరీక్షించుచున్న నా ప్రేయసిని కలిసికొనవలయును".

కార్యార్థమై వెడలిన ప్రియునుద్దేశించి యొక ప్రేయసి తన ప్రియసఖితో నిటుల నుడువుచున్నది. "ఇతరులను యాచింపకుండ ధర్మబద్ధమైన జీవితమును సాగించుటకు ధనమావశ్యకమని యెంచి నా ప్రియుడు ధనార్జనమునకై వెడలియున్నాడు. పోవునప్పుడు నన్నెంతయో యనునయించి యాతడు వెడలినాడు. కాని అతడు పోయిన మార్గమంత మంచిది కాదు. ఆ త్రోవలో జలాన్వేషణార్థమై యేనుగులు బయలుదేరినవి. వాని వెనుక పులులున్నవి. భట్రాజు చేతియందలి మద్దెల నడిమిభాగమున నున్న తెల్లనిభాగమువలె, ఆ పర్వతప్రాంతమున నీళ్లులేని ప్రదేశము మీదుగా నా ప్రియుడు వెడలినాడు." మన కావ్యనాయిక లనుభవించు విరహవేదన యింత మృదులముగ నుండదు! అగనానూఱులోని ప్రేమ గీతావళి యందలి భావము లీ తీరుననే యుండుననుట గమనింపదగిన విషయము.

పుఱనానూఱు (పుఱం + నానూఱు)

తమిళులు ధర్మార్థకామములకు నొసగినంత ప్రాధాన్యము మోక్షమున కొసగలేదు. అఱమ్ (ధర్మము) పొరుళ్ (అర్థము) ఇన్బం (కామము)- ఈ మూటిని తమిళు లాదరించిరి. అగనానూఱు ప్రేమ గీతముల సంపుటమైనచో పుఱనానూఱు వీరగీతముల సముచ్చయము. ధర్మార్థముల సమన్వయమును పుఱం అని వ్యవహరింతురు. ఈ కావ్యమునందు గూడ నన్నూఱు గీతములుండుటచే దీనికి పుఱనానూఱను పేరు వచ్చినది. ఈ కావ్య మెవరి ప్రోత్సాహమున నెవరు సంకలనము చేసిరో తెలియవచ్చుట లేదు.

పుఱనానూఱు చారిత్రకముగా ప్రశస్తమైన కావ్యము. ఇందు తమిళరాజత్రయ మనబడు చేర, చోళ, పాండ్య వంశీయులను గూర్చియు, వారి సామంతులనుగూర్చియు, వీరవతంసులను గుఱించియు పెక్కు విషయములు కండ్లకుకట్టునట్లుగ నుదాహరింపబడినవి. ఇందలి కొన్ని గీతములకు తుదిని గద్యలుకూడ చేర్చబడినవి. వీనిని బహుశః తరువాతి కవులెవరైనను చేర్చియుందురని విశ్వసింపబడుచున్నది. భారతమును సంతరించిన పెరుందేవనార్ పాడిన దేవతాస్తుతి గీతముతో పుఱనానూఱు ప్రారంభమగుచున్నది. కాని యీతని కాలము వివాదగ్రస్తమైనది. ఇతడు చాల ప్రాచీనుడని కొందఱును, క్రీ. శ. 9వ శతాబ్దికి చెందినవాడని కొందఱును తలచుచున్నారు.[1]

పుఱనానూఱులో నొక వీరమాత యిటుల వర్ణింపబడినది. "ఆమె వృద్ధాంగన. ఆమెకొక్కడే కుమారుడు. అతడు యుద్ధవీరుడు. అతడొక తూరి రణరంగమునకు వెడలినాడు. సమరాంగణమును వీడి అతడు పలాయనమంత్రము పఠించెనని వదంతిగ చెప్పుకొనుచున్న యా విషయ మా వృద్ధ చెవినిపడెను. తోడనే యామె కృత్తి చేబూని కన్న కుమారునకు పాలొసగిన తనపాలిండ్లను మొదలంట ఛేదింప సన్నద్ధమైనది. అంతలో నేదో భావము స్ఫురింపగా, ఆమె కత్తి బూనిన చేతితోడనే కదన భూమికి వెడలినది. అట పడియుండిన వీరకళేబరముల నామె రక్తనేత్రాలతో పరికించెను. తుద కొక చోట ఆమెకు తన కుమారుని మృతశరీరము దృగ్గోచర మయ్యెను. అంతులేని సంతోషముతో నా యవ్వ కలకల నవ్వెను."

ఒక చేరభూపతి కరికాలచోళునిచే నొక యుద్ధమున పరాజితుడయ్యెను. ఆ చేరరాజు వెన్ను గాయములతో నిండియుండెను. అటుల వీపు గాయములు గలుగుట ఆనాళ్లలో పిఱికితనమునకు లక్షణముగ గణింపబడుచుండెనట! కావున చేరభూపతి రాజ్యముచేయుట కంగీకరింపక నిరాహారుడై యుద్ధభూమి యందే

1. చూడుడు History of the Tamils. పుట. 158.

అసువులు వీడెను. ఆ విషాద దృశ్యమును తిలకించిన యొక కవి కన్నీరుమున్నీరుగా విలపించుచున్న చేరదేశీయుల దుస్థితి నిట్లు వర్ణించెను.

"ఇక విజయభేరులు మ్రోగవు. తూర్యారావములు వినబడవు. పెద్దపెద్ద క్షీరభాండములు శూన్యములై యున్నవి. మధుపములు సేకరించిన మధువు నెవ్వరును గ్రోలరు. కర్షకులు తమ పొలములను దున్నరు. జనపదములందలి పచ్చిక బీడులలో తీర్థప్రజవలె ప్రజలు గుమిగూడరు. చంద్రోదయము కాగా సూర్యభగవానుడు కొండలచాటున అస్తమించినట్లుగా శత్రురాజుచే పరాజితుడైన మా రాజసింహుడు కరవాలమును విసర్జించెను గదా! ఎట్టి దుర్దినము లివి!"

తమిళరాజులలో కరికాలచోళుడు మహాపరాక్రమశాలి, వదాన్యుడనియు, కవి జన పోషకుడనియు నతడు చిరయశస్సు సముపార్జించినాడు. అట్టి యశోవిశాలుడగు కరికాలచోళుని మరణమునకు చింతాక్రాంతుడైన యొక కవి యిటుల నుడివెను. "వైరివీరుల దుర్గములను నాశము గావించినాడు. గాయకులను, వారి కుటుంబములను పోషించినాడు. విధ్యుక్తధర్మ నిర్వాహణము నం దాఱితేఱిన పురోహితుల కనుసన్నలలో మెలగినాడు. సుగుణ సంపన్నలగు రాణులచే మన్ననలు పొందినాడు. వేదోక్తముగ పవిత్ర ప్రదేశములందు యజ్ఞములు చేసినాడు. అకటా! అట్టి మా మహారాజులుంగారు నేడు లేడుగదా! అతనిని గోల్పోయిన యీ ప్రపంచపు దురదృష్టము పండినది. వేసవికాలములో తమ గొఱ్ఱెమందల మేతకై గొఱ్ఱెకాపరు లాకులు రాల్పగా వెలవెల బోవు నేరేడుచెట్టు కొమ్మలవలె నేడు నగలూ నాణ్యములు త్యజించిన ఆతని రాణులు వెలవెల బోవుచున్నారు గదా!"

ఇటుల పుఱనానూఱు నాటిసాంఘిక చారిత్రక విషయములను సుస్పష్ట మొనర్చుచున్నది. ఈ గ్రంథమును మఱి యితరగ్రంథముల సాధారముగ చేసికొని ప్రాచీన ద్రావిడ సామాజిక జీవన విధానమును తెలిసికొననగును.

ఆనాటి తమిళరాజు లొకరితో నొకరు సతతము కలహించుకొనుచుండిరి. వారిలో వారికి సఖ్యము తక్కువ యనిదే స్పష్టమగుచున్నది రాజులు భాషాపోషకులై కవి పండితులను పోషించుచుండిరి. కళాకారులు కూడ రాజులచే సమ్మానితు లగుచుండిరి. నాటి ప్రజలకు రాజభక్తియే కాని దేశభక్తి తెలియదు. ఆర్యుల యాచారవ్యవహారము లప్పటికే తమిళనాడులో గూడ వ్యాప్తిలోనికి వచ్చుచుండెను. అయినను ప్రజలును రాజులును తమ ప్రాచీనాచారవ్యవహారము లందే గాఢానురక్తులై యుండిరి. యవనదేశమునుండి కొని రాబడిన మద్యమును రాజులు సేవించుచుండిరి. ప్రజలలోగూడ మద్యపానము సామాన్యాచారమై యుండెను. నాట్యప్రదర్శనములు, సంగీత సభలు, దేవోత్సవములు మున్నగువానిలో ప్రజలు పాల్గొని సంతోషము నెందుచుండిరి. యుద్ధవీరులు రణరంగమున మరణించుటయే శ్రేయస్కరమని యెంచుచుండిరి. యుద్ధమునుండి పాఱిపోవుటయో, వెన్నుపై గాయపడుటయో యవమాన హేతువులుగా గణింపబడుచుండెను.[1]

తమిళుల యాచారవ్యవహారము లందెట్టి ప్రత్యేకత కాననగునో, అట్టి ప్రత్యేకత వారి ఛందస్సాహిత్య సంప్రదాయములందును కాననగును. సంగయుగమున వెలుగులోనికి వచ్చిన గ్రంథములలో నీత్యుద్బోధక గ్రంథములు చాలకలవు. వైద్యగ్రంథములు కూడ కొన్ని సంతరింపబడెను. కావ్యవస్తువులను తమిళకవులు సంస్కృతసాహిత్యము నుండి గ్రహింపలేదు. పదరచనలు చేసిరే కాని వృత్తరచనల జోలికి పోలేదు. వర్ణనలయందును వారు తమ ప్రత్యేకతను ప్రదర్శించిరి. సంగ (ఘ) యుగపు కవులలో చాలమంది బ్రాహ్మణేతరులే. తరువాతి కాలముననే బ్రాహ్మణకవులు ప్రబలిరి. కవి పండితులకు రాజాశ్రయము లభ్యమగుటయే కాక రాజసంపూజితు లగుచుండిరి. కవయిత్రులు కూడ చాలమంది సంగకాలమునందు కనబడుచుండుట పేర్కొనదగు విషయము. సంగకవులు తమ ప్రత్యేకతను సంరక్షించుకొనుచుండినను, సంస్కృతశబ్దము లాయుగమునందు వెలసిన కొన్ని గ్రంథములందు ప్రవేశించినవి. అనగా సంస్కృతసాహిత్య ప్రభావమునకు పునాదులు సంగకాలపు చరమదశలో నేర్పడినవని నుడువవలసి యున్నది.

---

1. ఇంకను వివరములు కోరువారు చూడుడు The Tamils: Eighteen Hundred years Ago.

టీక - టిప్పణి :

ఉత్తరహరివంశం-ఆశ్వాసాదిపద్యాలు

శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారు

—:*:—

సాధారణముగా ప్రాచీనకావ్యములను పఠించునప్పుడందలి యాశ్వాసాద్యంత పద్యములను, కృతికర్తృ కృతిపతివంశాభివర్ణనములను, షష్ఠ్యంతములను పాఠకులు వదలివేయుచుందురు. రసవత్తరమయిన కథాభాగమును జదువుటయందలి యుత్సాహాతిశయము వారి కంతఁ గలుగక పోవుటయే దానికిఁ గారణము. పఠనసంప్రదాయమును బాటించుటకో యక్కై యాశ్వాసాద్యంతములయందలి పద్యముల నొకవేళఁ జదివినను వానిని శ్రద్ధాసక్తులతోఁ బఠించుట యరుదనియే చెప్పవచ్చును. కాని ప్రాచీనకవీశ్వరుల రచనములలోని యాశ్వాసాద్యంతపద్యములును, కృతిపతి కృతికర్తృ వంశాభివర్ణనములును, షష్ఠ్యంతములును చారిత్రకముగా మిక్కిలి విలువ గలిగినవని పరిశోధకుల యభిప్రాయము. తెలుఁగుకవుల జీవితవృత్తాంతములు తెలుపుచారిత్రక గ్రంథములు మనకు లేకపోవుటచే వారి జీవితవిశేషములను, నితర విషయములను తెలిసికొనుటకు మనము కావ్యములయందలి కృత్యవతరణికలనే యాశ్రయింపవలసి యున్నది. కృత్యాద్యవస్థగా రచింపఁబడిన యాశ్వాసాదిపద్యములు కొన్ని ప్రాచీనకావ్యములయందు విశిష్టకవితాసంప్రదాయముతో-విలక్షణశిల్పవిన్యాసముతో విరాజిల్లుచున్నవి. ప్రాచీనకావ్యములలో నే కావ్యములోని యాశ్వాసాదిపద్యములను బరిశీలించినను మన కీ విషయము యథార్థమని తేటతెల్లము కాఁగలదు.

వ్యాఖ్యాసాపేక్షము లయిన ప్రౌఢాంధ్ర ప్రబంధములలో నాచన సోమనాథుఁడు రచించిన యుత్తరహరివంశ మొకటి యని వేఱుగాఁ జెప్ప నవసరములేదు. తిక్కనవలెనే తన గ్రంథమును హరిహరనాథాంకితము గావించిన నాచనసోమనాథుఁడు తనకావ్యమునందు వలెనే తన గ్రంథములోని యాశ్వాసాది పద్యములయందును హరిహరాద్వైతమును స్థాపింపఁ బూనినట్లు తెలియుచున్నది. తిక్కన రచించి నదిగా విరాటపర్వాదిని జేర్కొనఁబడిన

'కిం మన్థిమాలం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వం?
కిం కాలకూటః కిమువా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే!'

అను శ్లోకములోని శిల్పము నాచనసోమనాథుని యాశ్వాసాదిపద్యరచనావిధానమునకుఁ బ్రేరకమయి యుండఁబోలును. హరిహరనాథునికే యంకితము గావించిన తిక్కన గ్రంథములోని యాశ్వాసాదిపద్యములందుఁ గూడ నిట్టి 'హరిహరాద్వైత శిల్పము' కానరాదు. నవీనగుణసనాథుఁ డయిన యాతని యాశ్వాసాది పద్యములలో నెలకొలుపఁబడిన శిల్ప మిట్టిదని మనకుఁ దెలిసినప్పుడు గాని మన మాయాయి పద్యములకు సరియయిన యర్థము నెఱుఁగఁజాలము. అట్లయ్యు నుత్తరహరివంశములోని యాశ్వాసాదిపద్యములు నేఁటికిని బలువురకు దుర్గ్రహములుగానే యున్నవి. అనేకస్థలముల నన్వయము కుదురక చిక్కు గొలుపుచున్నవి. ఇది యర్థము, ఇట్టిది యన్వయ మని నిర్ధరించి చెప్పుటకు వీలు లేకున్నది. ఇటీవల నా పద్యములను సవిమర్శముగా నేను జదువుచుండఁగా నాకుఁ దోఁచిన యర్థములను, నన్వయములను, నందందుఁ గలిగిన సందేహములను పండితలోకమునకుఁ దెలుపఁ బూనుచు నే నన్వయించుకొనినరీతిగాఁ గడపటఁ బ్రతిపద్యమునకును వ్యాఖ్య రచించి యిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాఁడను. సహృదయులగు పండితవరేణ్యులు దీనిని దిలకించి యిందలి బాగోగులను జర్చింతురు గాక యని యర్థించుచున్నాఁడను.

ఉత్తరహరివంశములోని తొలి నాలుఁగాశ్వాసములకును శ్రీ గురువర్యులు వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు సమగ్రవ్యాఖ్యానము రచించిరి. కాని యది నేఁటిదాఁక ముద్రితము కాకుండుటచే దానిఁ జూచు భాగ్యము నాకుఁ గలుగలేదు. కాని వారికడ నంతేవాసినై యుండినప్పుడు వారప్పుడప్పుడు ఉత్తరహరివంశములోని కొన్ని పద్యములనుగూర్చి యర్థవిచారము సేయుచు నందందుఁ గొన్ని సవరణాలను

కొలువిచ్చుచుండిరి. వానిలో నాశ్వాసాదిపద్యములకు సంబంధించి జ్ఞాపక మున్నదానిని నిందుఁ బొందుపఱుతును. స్వయముగ వారి వ్యాఖ్యాన మెట్టిదో నే నెఱుఁగక పోవుటచే వారి సవరణలుగా నేను చేర్కొన్నవి నా జ్ఞాపకముమీఁద నాధారపడి చెప్పినవే కాని ప్రమాణములు మాత్రము కాఁజాలవని మనవి చేసికొను చున్నాఁడను.

క॥ శ్రీసర్వమంగళాకుచ
వాసంతీవకుళగంధవద్వనమాలా
వాసుకివిలాసవేద
వ్యాసమునిమనో నివాస హరిహరనాథా!

ఇది ప్రథమాశ్వాసమునందలి యాశ్వాసాది పద్యము. నాచన సోమనాథుఁడు పాటించిన 'హరిహరనాథాద్వైత శిల్ప' మిందుఁ గల దనునభిప్రాయములోనే మన మీ పద్యమున కర్థము చెప్పుకొనవలసి యున్నది. అందుచేతనే శ్రీ సర్వ......మాలా, వాసుకివిలాస అని వేఱువేఱుగఁ గాక శ్రీ సర్వ మంగళా...... వాసుకివిలాస యన్నంతదాఁక హరిహరాద్వైతమును బ్రతిపాదించు నొక్క సమాసముగానే మనము దానిని బరిగ్రహింపవలసియున్నది. అదియును గాక యంత్యానుప్రాసమును బాటించు సంప్రదాయము గల సోమన - వాసుకివిలాస, వేదవ్యాసమునిమనో నివాస - యని ప్రయోగించి యుండె ననియు, నందుచేతనే గంధవద్వనమాలా యనుచోటఁ బదచ్ఛేదము చేసి దానినిగూడ సంబుద్ధిగాఁ గైకొనరా దనియు మనము తలఁపవలసి యున్నది. ఈ నిర్ణయము చేసికొన్నపిదప మన మీ పద్యమున కీరీతి నర్థము చెప్పుకొనవచ్చును.

అర్థము—

శ్రీ=లక్ష్మీదేవి యొక్కయు, సర్వమంగళా=పార్వతీదేవి యొక్కయు, కుచ=పాలిండ్లయందు, వాసంతీ=అడవిమొల్లల యొక్కయు, వకుళ=పొగడపూల యొక్కయు, గంధవత్=పరిమళమును గల, వనమాలా=వనమాల యొక్కయు, వాసుకి=వాసుకి యొక్కయు, విలాస=విలాసము గలవాఁడా! వేదవ్యాస=వేదవ్యాసుని యొక్కయు, ముని=మునుల యొక్కయు, మనస్=మనస్సులు, నివాస=నివాసముగాఁ గలవాఁడా!, హరిహరనాథా=హరిహరస్వరూపుఁడవయిన యో భగవంతుఁడా!

ఇందుఁ గ్రమాలంకారము పాటింపఁ బడియున్నది.

లక్ష్మీదేవి తనవక్షస్స్థలమున ధరించియుండిన యడవిమొల్లల యొక్కయు, పొగడపూవుల యొక్కయుఁ బరిమళము - విష్ణుదేవుఁ డామెను గాఁగిలించుకొనినప్పు డాతని వక్షస్స్థలముపై నున్న వనమాలను జెందినవి. అట్టి వనమాల యొక్క విలాసము కలవాఁడు హరి (విష్ణుదేవుఁడు).

పార్వతీదేవి తన వక్షస్స్థలమున నడవిమొల్లలను, బొగడపూవులను ధరించి యుండఁగా వాని పరిమళమునకుఁ జొక్కి యర్థనారీశ్వరుఁ డయిన పరమేశ్వరుని వక్షస్స్థలముపై నుండిన వాసుకి విలాసముగ నాట్యమాడెను. అట్టి వాసుకియొక్క విలాసము (క్రీడ) గలవాఁడు హరుఁడు (పరమేశ్వరుఁడు).

వేదవ్యాసమహర్షి మనస్సున నివసించిన వాఁడు హరి. మునుల మనస్సులయందు నివసించినవాఁడు హరుఁడు. ఇట్లు హరిహరనాథాద్వైతపరముగా నీ పద్యమున కర్థము కుదురుచున్నది.

క. శ్రీపార్వతీ కుచాగ్రా
రోపిత ముక్తేందు కాంత రోచిర్నిచితా
కూపార శైలహరణ
ప్రాపితమణిరుచిసనాథ! హరిహరనాథా!

ఇది యుత్తరహరివంశములోని ద్వితీయాశ్వాసమునందలి యాశ్వాసాది పద్యము. పై పద్యమువలెనే యిందును నంత్యానుప్రాసము పాటింపఁబడి యుండుటచే 'శ్రీ పార్వతీ' నుండి 'రుచిసనాథ' వఱకు నొకే సమాసముగానే మనము పరిగణింపవలసి యున్నది. అప్పుడు '...మణిరుచిసనాథ!', 'హరిహర నాథా!' యని యంత్యానుప్రాసము కుదురును. ఇచ్చటఁ గూడఁ బైపద్యము వలెనే క్రమాలంకారము చొప్పున నర్థము చెప్పుకొనవలసి యున్నది.

అర్థము :—

శ్రీ=లక్ష్మీదేవి యొక్కయు, పార్వతీ=పార్వతీదేవి యొక్కయు, కుచ=పాలిండ్ల యొక్క, అగ్ర=మీఁది భాగములయందు, ఆరోపిత=ఆరోపింపఁబడిన (ఉంపఁబడిన),

ముక్తా=ముత్తెముల యొక్కయు, ఇందు=చంద్రుని యొక్కయు, కాంత=ప్రకాశించుచున్న, రోచిస్=కాంతిచేత, నిచిత=పఱుపఁబడిన, అకూపార=సముద్రము యొక్కయు, శైల=పర్వతము యొక్కయు, హారణ=హారించుటను, వ్యాపారణ=వ్యాపించుటను గల, రుచి=కాంతితో, సనాథ=కూడుకొనినవాఁడా! హరిహరనాథా!=హరిహరస్వరూపుఁడ వగు నో భగవంతుఁడా!

ఈపద్యమున కర్థము చెప్పుట మిక్కిలి కష్టము. అర్థ మేదోరీతిని జెప్పుకొనినను భావము దురవగాహము.

'ముక్తేందు కాంతి రోచిర్నిచితా' యని వ్రాఁతప్రతి పాఠము. కాని 'కాంతి' 'రోచిస్' అని పునరుక్తి యగుటచే నాపాఠము పరిహరింపఁబడి 'కాంత' యనుపాఠము పరిగ్రహింపఁబడినది. కాని 'యిందుకాంత' యన్నప్పుడు చంద్రకాంతశిల యని యర్థము చెప్పుకొనినచో నిచట చంద్రకాంతశిలకుఁ బ్రసక్తి కానరాదు. అందుచేతనే,—ఇందు = చంద్రుని యొక్క, కాంత=ప్రకాశించుచున్న,—యని యర్థము చెప్పఁబడినది. 'ప్రాపితమణిరుచిసనాథ' యనుపాఠముకంటె 'హారణ వ్యాపారణ రుచి సనాథ' యనుపాఠమే గుణవత్తరము. హారణ, వ్యాపారణ యనుటచే అకూపారపక్షమున హారణము, శైలపక్షమున వ్యాపారణము నను క్రమము సరిపోవును. ప్రాపితమణిరుచిసనాథ యనినచో నీ సొగసు కానరాదు.

లక్ష్మీదేవి తన కుచములపై ధరించియుండిన ముత్యాలహారము యొక్క (పాలవంటి) తెల్లని కాంతి యంతటను వ్యాపించి యామె పుట్టుకకు నెలవైన పాలసముద్రమునే హరించినది. ఆమెను కౌఁగిలించుకొనినప్పు డాకాంతి విష్ణుదేవుని బొందఁగా నాతఁ డట్టికాంతితోఁ గూడినట్టివాఁ డయ్యె నని భావము.

పార్వతీదేవిపాలిండ్లయందుఁ బరమేశ్వరుఁడు శిరస్సు మోపి పరుండఁగా నాతని శిరస్సుమీఁది నెలవంకకాంతి వా రధివసించియున్న కైలాసపర్వతమునం దంతటను వ్యాపించినది. పరమేశ్వరుఁ డట్టికాంతితోఁ గూడినట్టివాఁ డయ్యె నని భావము.

ఇట్లోకవిధముగా నీ పద్యమున కర్థము, నన్వయము కుదురుచున్నవి గాని యిట్టిదే యర్థమని నిర్ధరించుటకు, నిర్ధరింపఁదగినంత తృప్తికరముగా నిది లేదు. విద్వాంసులు దీనిని బర్యాలోచింతురు గాక యని యభ్యర్థించుచున్నాను.

క. శ్రీదుర్గాకుచదుర్గ
స్వేదాంభోహారయష్టివిభ్రమశాలీ
శ్రీదత్తాభయమదనా
హ్లాదప్రీడావినోద హరిహరనాథా!

ఇది యుత్తర హరివంశములోని తృతీయాశ్వాసమునందలి యాశ్వాసాది పద్యము. ఉత్తర హరివంశములోని యాశ్వాసాది పద్యములలో నెల్ల నిది మిక్కిలి దుర్గ్రహ మయినది. ఉన్నది యున్నట్లుగాఁ బద్య పాఠమును గైకొని చూడఁగా శ్రీదుర్గా...శాలీవఱకు నొక సంబుద్ధిగాను, శ్రీదత్తా...వినోదవఱకు నొక సంబుద్ధిగాను, హరిహరనాథా యనునది మఱియొక సంబుద్ధిగాను స్థూలదృష్టికి గోచరించును. కాని శాలీ యనుచోటఁ బదచ్ఛేదము చేసి దాని నొక సంబుద్ధిగఁ గైకొనినచో నా సమాసమునకు సరి యయినయర్థము కుదురుట లేదు. ఇది గాక పూర్వ, పూర్వతర పద్యములలో నంత్యానుప్రాసమును బాటించినసోమన యీ పద్యమునఁ గూడఁ బాటించియుండుట సంభావ్యము. అట్లు చూడఁగా 'శ్రీదుర్గా' మొదలుకొని 'వినోద' వఱకు నొక్క సమాసముగానే మనము పరిగ్రహింపవలసి యున్నది. అప్పుడు ప్రీడావినోద హరిహరనాథా . యని యంత్యానుప్రాసము కుదురును. కాని యప్పుడును దీర్ఘసమాసమున కర్థము తిన్నగాఁ గుదురుట లేదు. వ్రాఁతప్రతులలో విభ్రమశాలీ యనుచోట శాలీ యని దీర్ఘాంతముగాఁ గాక శాలి యని హ్రస్వాంతముగా నున్నది. కాని దానివలనఁ గూడ మనకు నర్థవిచారమునందు నెట్టి ప్రయోజనమును గలుగుట లేదు. ఈ పద్యమునకు సరి యయిన యర్థము కుదుర్చుటకై శ్రీ గురువర్యులు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులుగారు రెండుచోట్ల రెండు చిన్న సవరణలను సూచించినారు. శాలీ యనుచోట సాల యనియు, ప్రీడా యనుచోట క్రీడా యనియు వారు సవరించిరి. పయి సవరణలు మూలపాఠమునకు మిక్కిలి దగ్గఱగా నుండి సరస మయినయర్థమును సముపార్జించుచున్నవి. తాళపత్రములను, వ్రాఁతప్రతులను జదువు నలవాటు గలవారికి శాలీ సాలలును, ప్రీడా క్రీడాలును లిపిలో మిక్కిలి సన్నిహితములుగా

నుండునట్లు గోచరింపక మానవు. ఇంతకును నవి యర్థపుష్టికి దోహదములు సేయుసవరణ లగునప్పుడు వానిని మనము పరిగ్రహింపవలసియే యున్నది. పయి సవరణలు చేయక పద్యమున కర్థము చెప్పుట యసాధ్య మనియే నా తలఁపు. పద్యమున కర్థ మిట్లు చెప్పుకొనవలయును.

అర్థము :—

శ్రీ = లక్ష్మీదేవి యొక్కయు, దుర్గా = పార్వతీదేవి యొక్కయు, కుచ = పాలిండ్లనెడి, దుర్గ = దుర్గములయందు, స్వేదఅంభస్ = చెమటనీటితోఁ గూడుకొనిన, హారయష్టి = బెత్తములవంటి హారములచే, విభ్రమ = భ్రమ గలిగించుచున్న, సాల = ప్రాకారముల యొక్క, శ్రీ = సంపదచేత, దత్త = ఒసఁగఁబడిన, అభయ = వెఱపులేమి గల, మదన = మన్మథునికి సంబంధించిన, ఆహ్లాద = సంతోషప్రదము లయిన, క్రీడా = పనులయందు, వినోద = సంతోషించువాఁడా !, హరి హర నాథా != హరిహరస్వరూపుఁడ వగు నో భగవంతుఁడా !

లక్ష్మీదేవి యొక్కయుఁ బార్వతీదేవి యొక్కయుఁ బాలిండ్లు దుర్గములవలెఁ జెన్నారుచుండెను. ఆ పాలిండ్లపై వారు ధరించియుండిన హారయష్టులు వ్రేలాడుచుండినవి. ఆ హారముల ప్రక్కగా స్వేదజలము క్రమ్మియుండినది. అందలి హారయష్టులు గుగ్గుప్రాకారముల వలెను, క్రమ్మియుండిన స్వేదజలము ప్రాకారమునకు వెలుపల నున్న యగడ్తలయందలి జలము వలెను నుండె నని భావము. అట్టి ప్రాకారములు గలదుర్గములయందు మన్మథుఁడు నెలకొనియుండుటచే నాతనికి నితరులవలన నెట్టి భయమును లేకుండెను. అట్టి మదనునికి సంబంధించిన క్రీడలయందు హరియు, హరుఁడును వినోదించుచుండి రని భావము.

సాల, క్రీడా యని పూర్వపాఠములను సంస్కరించుటచేత నే యీ పద్యమున కిట్టి సరసార్థము సమకూరుచున్నది. ఈ సవరణలు పయికిఁ జాలఁ జిన్న సవరణలుగాఁ గానవచ్చినను నవి మనస్సునకుఁ దోఁచనప్పుడు పద్యార్థము విషయమునఁ గలుగు చిక్కును దలపోసినప్పు డీ సవరణలవిలువ యెంతటిదో, యెట్టిదో మనకుఁ దెలియఁగలదు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ చిరకాలానుభవముతోఁ గావించిన యీ సవరణలు సముచితములు, సరసార్థసంపాదకములు నని చెప్పుట కెట్టి సందియమును లేదు.

తిరుపతిలో శ్రీ వేంకటేశ్వరప్రాచ్యకళాశాలాపండితులు శ్రీ గౌరిపెద్ది రామసుబ్బశర్మగారీ పద్యమున నెట్టి సవరణలను జేయకయే యర్థము కుదుర్చుకొనవచ్చు ననుచున్నారు. వారు చెప్పునర్థ మిట్లున్నది—

అర్థము—

శ్రీ = లక్ష్మీదేవియొక్కయు, దుర్గా = పార్వతీదేవియొక్కయు, కుచ = పాలిండ్లనెడి, దుర్గ = దుర్గములయందు, స్వేదఅంభస్ = చెమటనీటితోఁ గూడుకొనిన, హారయష్టి = బెత్తములవంటి హారములయొక్క, విభ్రమ = విశేషమయిన కాంతిచేత, శాలీ = ఒప్పువాఁడా ! (ఉభయపక్షములకును సమము.

శ్రీ = (హరిపక్షమున) లక్ష్మీదేవిచేత, దత్త = ఒసఁగఁబడిన, అభయ = వెఱపులేమికల, మదన = మన్మథునికి సంబంధించిన, ఆహ్లాద = సంతోషముతో, వినోద = వినోదించువాఁడా! శ్రీ = (హరపక్షమున) పార్వతీదేవిచేత, దత్త = ఒసఁగఁబడిన, అభయ = అభయముకల, మదన = మన్మథునికి సంబంధించిన, వ్రీడా = సిగ్గుచేత, వినోద = వినోదించువాఁడా !

స్వేదము సాత్త్వికభావములలో నొకటి. అది కలుగునట్లుగా హరిహరు లిరువురును లక్ష్మీపార్వతులతో నుపభోగించినారు. అపుడు వారి కుచములమీఁది హారములు నూత్నకాంతులతోఁ దేజరిల్లినవి. అట్టి హారములచేత హరిహరు లిరువురు నొప్పుచుండి రని మొదటి సమాసమునకు భావము.

లక్ష్మీదేవిచేత నొసఁగఁబడిన యభయమును గల మదనసంబంధియాహ్లాదమునందు హరి వినోదింపఁగా, తనకంటిచూపుచేత రూపుగోలుపడిన మన్మథుఁడు తన భార్య యయినపార్వతీదేవిచేతఁ బునరుజ్జీవింపఁబడి యభయము పొందఁగా నట్టి మన్మథుని విషయమై యొకవంక సిగ్గుపడుచు హరుఁడు వినోదించుచుండినాఁ డని రెండవ సమాసమున కర్థము.

ఇందు మదనాహ్లాద, వ్రీడావినోద యనుపదములకు హరిహరుల పక్షమున నొక సరసార్థము సంపాదింపఁబడుచున్నది.

శ్రీ = పార్వతీదేవి యనుటకుఁ బ్రామాణిక ప్రయోగ మున్నది. కాని శాలీ యనుచోట విలిచి

యర్థము చెప్పుటచే సోమన యంత్యానుప్రాస నియమము చెడుచున్నది. కాని యన్ని పద్యము లందును నీనియమమును బాటింపలే దని మనము సమాధానము చెప్పుకొనవచ్చును.

వీనిలో నే యర్థము పరిగ్రాహ్యమో పండితులు చర్చింపఁగలరు.

క. శ్రీహైమవతీకలహ
స్నేహవిరామప్రణామసీమంతపద
గ్రాహిసురసింధుకహ్లా
రాహితసిందూరలాక్షు హరిహరనాథా!

ఇది యుత్తర హరివంశములోని చతుర్థాశ్వాసమునందలి యాశ్వాసాది పద్యము. ఇందు హరిహరాద్వైతశిల్పము చక్కగా నెక్కొని యున్నది. సోమనచే నీ పద్యమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన భావము సరిగా బోధపడినఁ గాని యిందలి శిల్పము బోధపడదు.

అర్థము :—

శ్రీ=లక్ష్మీదేవి యొక్కయు, హైమవతీ= హిమవంతుని కుమార్తె యగు పార్వతీదేవి యొక్కయు, కలహ=కయ్యము (పాలయాలుక) యొక్కయు, స్నేహ=నెయ్యము యొక్కయు, విరామ= విరామమునందుఁ జేయఁబడిన, ప్రణామ=నమస్కారమునందు, సీమంత= పాపటచేతను, పద=పాదములచేతను, గ్రాహి= గ్రహింపఁబడిన, సురసింధు=ఆకాశగంగయు, కహ్లార+అహిత = తామరలకు విరోధి యగు చంద్రుఁడును గల, సిందూర=కుంకుమమును, లాక్షు=లత్తుకను గలవాఁడా!, హరిహర నాథా!=హరిహరస్వరూపుఁడ వగు నో భగవంతుఁడా!

లక్ష్మీదేవి తనపాలయాలుక తీరఁగా విష్ణుదేవునికి సాష్టాంగముగా నమస్కరించినది. అపుడామె సీమంతము విష్ణుదేవుని పాదములపై నుండఁగా నామె తనఫాలమునందు ధరించిన సిందూరము విష్ణుదేవుని పాదముల యందుఁ బుట్టినయాకాశగంగను గలదై పవిత్రమయినది. అట్టి సిందూరమును గలవాఁడు హరి (విష్ణుదేవుఁడు).

పార్వతికిఁ దనప్రియుఁడగుపరమేశ్వరునిపైఁ బాలయాలుక యేర్పడఁగా నపు డామెను దేర్చుటకై పరమేశ్వరుఁ డామెకు సాష్టాంగపడినాఁడు. అపు డామె పాదములపైఁ బరమేశ్వరుని శిరస్సుమీఁది నెలవంక నెలకొనినది. ఆమె తన పాదములకుఁ బూసికొనిన లత్తుక పరమేశ్వరుని శిరస్సుమీఁది నెలవంకను గలదయినది. అట్టి లత్తుకను గలవాఁడు హరుఁడు (పరమేశ్వరుఁడు).

ఇందు హరిపక్షమున నర్థము చెప్పుకొనినపుడు లక్ష్మీదేవి విష్ణుదేవునకు నమస్కరించినట్లును, హరునిపక్షమున నర్థము చెప్పుకొని నపుడు పార్వతి పాలయాలుక దీర్చుటకై యాతఁడే యామెకు నమస్కరించి నట్లును మనము గ్రహింపవలసియున్నది. ఇట్లే యర్థము చెప్పుకొనవలయు ననుటకు 'సీమంత-పద' యను పదములును, 'సిందూర-లాక్షు' యను పదములును సహాయకములుగా నున్నవి ఇంతకంటె సరియయిన, సవ్యమయిన యర్థము నాకుఁ గుదురుట లేదు. ఎవ్వరైన నట్టి భావ్యము గట్టుకొని నచో దానిని గ్రహించుటకు నేను సర్వదా సిద్ధముగా నున్నాను.

ఈ పద్యమున కలహ-స్నేహ పదములు, సీమంత-పద పదములు, సురసింధు-కహ్లారాహిత పదములు, సిందూర-లాక్షపదములు క్రమముగా హరిపరములు, హరపరములు నగుజంటపదములు. ఒక పక్షమున కొక పదము, మఱియొక పక్షమున కొక పదముగ దీని కర్థము చెప్పుకొనవలయు ననుటను నిజమిలిపదములే సూచించుచున్నవి కదా! ఇందును గ్రమాలంకారమే కలదు.

క॥ శ్రీనిశ్శ్రేయసకాంక్షా
నూనవ్రతభార దక్షిణోదార సప
ర్యానందితచేతోని
ధ్యాన తనుద్యుతినవీన! హరిహరనాథా!

ఇది యుత్తరహరివంశములోని పంచమాశ్వాసమునందలి యాశ్వాసాదిపద్యము. ఇందు శ్రీనిశ్శ్రేయస మొదలుకొని వ్రతభార వఱకు నొకసమాసము. అంత్యానుప్రాసనియమము పాటించుటచే దక్షిణోదార యనునది రెండవ సంబుద్ధి. ముద్రితగ్రంథమునందు 'సపర్యానందితచేతోనిధ్యానతనుద్యుతినవీన' యని యేకసమాసముగానే ముద్రితమై యున్నది. కాని సపర్యానందితచేతోనిధ్యాన, తనుద్యుతి నవీన యని రెండు సంబుద్ధులుగా వానిని గ్రహించుట లగ్గు. పూర్వపద్యములయందలి శిల్పమువలెఁ గాక యిందు భిన్నమయినశిల్ప

మవలంబింపఁ బడినది. పూర్వపద్యములయం దొకే సమాసమున రెండు పక్షములకును క్రమముగా నర్థము చెప్పుకొనఁగా, నిందొకే సమాసమునకుఁ గ్రమాలంకారప్రమేయము లేకయే యుభయపక్షములకును నర్థము కుదురుచున్నది.

అర్థము—

శ్రీనిశ్రేయసకాంక్షానూన వ్రతభార- (హరిపక్షమున) శ్రీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, నిశ్రేయస = మేలునందు, కాంక్షా = కోరికచే, అనూన=తక్కువ కాని, వ్రత=నియమము యొక్క, భార=బరువు కలవాఁడా!, (హర పక్షమున) శ్రీ=మంగళప్రద మయిన, నిశ్రేయస=మోక్షమునందలి, కాంక్షా=కోరికచేత, అనూన=తక్కువ కాని, వ్రత = నియమము యొక్క, భార=బరువు కలవాఁడా!, దక్షిణో దార - (ఉభయపక్షములను) దక్షిణ=ఎల్ల నాయికలయందును సమాన మయినయనురాగము కలవాఁడా! ఉదార=ఉదారస్వభావము కల వాఁడా!, సపర్యానందితచేతోనిధ్యాన - (ఉభయ పక్షములకును సమము) సపర్యా= శుశ్రూషలచేత, ఆనందిత = సంతోషపెట్టఁ బడిన, చేతస్=మనస్సుయొక్క, నిధ్యాన= ఎక్కువ యేకాగ్రత గలవాఁడా! తనుద్యుతి నవీన - (ఉభయపక్షములకును సమము) తను= శరీరముయొక్క, ద్యుతి=కాంతిచేత, నవీన= నూతనముగాఁ దోఁచువాఁడా!, హరిహర నాథా!=హరిహరస్వరూపుఁడ వగు నో భగ వంతుఁడా!

విష్ణుదేవుఁడు లక్ష్మీదేవికి మేలు కలుగ వలయు నని యనూనవ్రతభారము పూనినవాఁడు. దక్షిణనాయకుఁడు. ఉదారుఁడు. ఊడిగము చేయువారి సపర్యలచేత సంతోషించినహృద యము గలవాఁడు. శరీరకాంతిచే నెప్పటి కప్పుడు క్రొత్తగాఁ దోఁచువాఁడు.

పరమేశ్వరుఁడు మోక్షమును గోరి యనూన వ్రతభారము పూనినవాఁడు. దక్షిణనాయ కుఁడు, ఉదారుఁడు. మునీశ్వరుల సపర్యలచేత సంతోషించినహృదయము గలవాఁడు. తన శరీరకాంతిచేత నెప్పటి కప్పుడు క్రొత్తగాఁ దోఁచువాఁడు నని భావము.

క॥ శ్రీ కలితయోగిహృన్నా
ళీకాంతర్నిజనివాస లేఖాధిపసం
ధ్యాకాలమూలజపన
స్వాకారోంకారరూప హరిహరనాథా!

ఇది షష్ఠాశ్వాసమునందలి యాశ్వాసాదిపద్యము. ఇందును బూర్వపద్యమువలెనే యొక్కొక్క సమాసమునకును నుభయపక్షములను నర్థము చెప్పుకొనవలసి యున్నది.

అర్థము —

శ్రీ=(తపస్సనెడి) సంపదతో, కలిత= కూడుకొనిన, యోగి=యోగీశ్వరులయొక్క, హృత్=హృదయము లనెడి, నాళీక=తామ రలయొక్క, అంతస్ = లోపలిభాగములను, నిజ=తనయొక్క, నివాస=నివాసస్థానముగాఁ గలవాఁడా! (ఉభయపక్షములకును సమము), లేఖాధిప=దేవతలకు రాజగు దేవేంద్రునిచేత, సంధ్యాకాల = ప్రాతస్సాయం సంధ్యాకాల ములయందు, మూలజపన = ప్రధానముగా జపింపఁ బడుచున్న, స్వ+ఆకార=తనయా కారమే యగు, ఓంకార=ఓంకారమునే, రూప=రూపముగాఁ గలవాఁడా! హరిహర నాథా!=హరిహరస్వరూపుఁడ వగు నో భగ వంతుఁడా!

హరిహరు లిరువురును దపోనిధు లగుయోగి జనుల హృదయపద్మములను నివాసములుగఁ గలవారు. వారి యాకారమే యగు ఓంకార మును నుభయ సంధ్యాకాలముల యందును దేవేంద్రుఁడు జపించుచుండు నని భావము. నివాసమును, రూపమును హరిహరుల కిరువురికి నొక్కటే యని చెప్పుటచే నిందు హరిహరా ద్వైతసిద్ధాంతము పద్యార్థమునందును సముచిత ముగ సంపాదింపఁబడినది.

ఉత్తరహరివంశములోని యాశ్వాసాదిపద్య ములకు యథాశక్తిగా నన్వయము కుదిర్చి యర్థము చెప్పుట కిందుఁ బ్రయత్నించితిని. ఇందలి బాగోగులను జర్చించుటకు సహృద యులు ప్రమాణము. ఇందలి రెండు, మూఁడు, నాలుఁగాశ్వాసములు వివిధ విశ్వవిద్యాలయ ములలోఁ బెద్దపెద్ద పరీక్షలకు పఠనీయములు. అడుగులో హంసపాదిగా నున్న యీ యాశ్వా సాది పద్యములకేని నర్థము కుదుర్చుకొనుట మన కర్తవ్యము. ఏతత్ప్రయత్నమున సహృ దయు లగువిద్వాంసులు తమ యమూల్య సాహిత్యానుభవమును బ్రదర్శింతురు గాక యని కోరుచున్నాఁడను.

పురాతత్త్వం

ఆంధ్రదేశశాసనపరిచితి

శ్రీ గడియారం రామకృష్ణశర్మగారు

భారతీయులు వేదకాలమునుండియు లేఖన పద్ధతి నెఱిగినవారని అథర్వవేద మంత్రములు చెప్పుచున్నవి. కాని అప్పటి లిపి ఎట్లుండెనో తెలిసికొనుట కాధారములు కానరావు. ఇటీవల బయలుపడిన హరప్పా, మొహెంజోదారో శిథిలములలోని కొన్ని ముద్రికలపై ఏవో లిపులు కానవచ్చుచున్నవి. దానిని చిత్రలిపి అనుచున్నారు. ఈ లిపి నింతవఱకు పరిశోధకు లెవరును చదువలేకపోయినను క్రీ. పూ. 3000 ఏండ్లక్రిందట ఇట్టి లిపి వాడుకయం దుండవచ్చునని ఊహించుచున్నారు. బౌద్ధవాఙ్మయములోని 'లలిత విస్తరము'నందు అరువది భారతవర్షీయ లిపులు పేర్కొనబడినవి. అవి గూడ మనకు లబ్ధములు కాలేదు. క్రీ. పూ. మూడవశతాబ్దమున నుండిన మౌర్యాశోకచక్రవర్తి భారతదేశపు నలుమూలల వేయించినశిలాశాసనములే చరిత్ర కందిన ప్రథమ లేఖనములు. అప్పటినుండియే చారిత్రకయుగ మారంభ మయ్యెనని పండితు లభిప్రాయ పడుచున్నారు.

అశోకశాసన లిపిని బ్రాహ్మీలిపి అందురు. దానికే మౌర్యలిపి అని గూడ పేరు. ఈ లిపియే క్రమపరిణామము చెంది నాగరి మొదలగు ఔత్తరాహ లిపులకును, తెలుగు, కన్నడము తమిళము మొదలగు దాక్షిణాత్య లిపులకును మాతృక యైనది. ఈ లిపి పరిణామ భాషా విశేషములు నెఱుగగోరువారు ఆయా దేశ శాసనములనే పరిశీలింపవలసి యుండును. దేశ చరిత్రకు శాసనములు ముఖ్యసాధనము లని తెలుపవలసినపని లేదు. ఆంధ్రదేశమునందలి శాసనములను స్థూలముగ పరిచయము చేయుటయే ఈ వ్యాసరచనోద్దేశము.

శాసనములు సాధారణముగ రాజాజ్ఞ ననుసరించి శిలలపై, రాగిరేకులపై, విగ్రహములపై చెక్కబడి యుండును. తెలుగుదేశపు శాసనములను భిత్తిస్తంభశాసనములు, తామ్ర శాసనములు, శిలాశాసనములు అని స్థూలముగ మూడు విభాగములు చేయవచ్చును. కాలము ననుసరించి భిత్తిస్తంభశాసనములు క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దమునుండి క్రీ. తరువాత 3 వ శతాబ్దము వరకును, తామ్రశాసనములు, క్రీ. శ. నాలుగవ శతాబ్దమునుండి 10 వ శతాబ్దము వరకును, శిలాశాసనములు క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్దమునుండి ఈవలి వరకును నుండినవానినిగ పరిగణింపవచ్చును. ఆయా యుగములలో ఆయా శాసనముల ప్రాధాన్యమును సూచించుటకే ఈ విభాగము కాని తామ్రశాసనయుగములో శిలాశాసనములు లేవనియు, శిలాశాసనయుగమున తామ్రశాసనము లుండవనియు కాదు. భిత్తిస్తంభశాసనములు బ్రాహ్మీలిపియందు ప్రాకృతభాషలో చెక్కబడినవి. తామ్రశాసనములలో కొన్ని ప్రాకృతములో నున్నను విశేషభాగము సంస్కృతభాషలో నున్నవి. వీని లిపిని (బ్రాహ్మీనుండి పరిణామము చెందిన) వేంగీలిపి అందురు. 9, 10 శతాబ్దులనాటి తామ్రశాసనములలో ప్రాత తెలుగులిపి కానవచ్చును. తరువాతి శిలాశాసనములు ప్రాత తెలుగులిపిలో తెలుగు కన్నడ భాషలయందు వేయబడి యున్నవి. అట నట సంస్కృతశాసనములు గూడ లేకపోలేదు.

క్రీ. శ. నాలుగవ శతాబ్దమునుండి ఆరవ శతాబ్దమువఱకు నుండిన సంస్కృత శాసనములలో గ్రామనామములు సంస్కృతవేషము ధరించిన తెలుగులో నున్నవి. ఉదాహరణకు "కంబు రాంచెరువే, గొల్లతెంకిః, చెరుకు పుద్దుళ్ళ, పోతురాయః" అనునవి. తరువాత ఆరవశతాబ్దమున చాళుక్యులు తెలుగును ఆదరించుటతో తెలుగు శాసనములు వెలసినవి. ఇంతవఱకు లభించిన మొట్టమొదటి తెలుగు శాసనము 6 వ శతాబ్దమునందలి రేనాటిచోళ సత్యాశ్రయ మహారాజుది. ఇది కడపజిల్లా 'పొట్లదుర్తిమాలెపాడు'లో లభించినది. దీని తరువాత విప్పర్ల - లక్ష్మీపురశాసనములు గూడ ప్రాముఖ్యము కలవి. ఆంధ్రభాషాపరిశోధకుల

కవి పెన్నిధులు. ఈవిషయముల నింతతో వదలి ప్రకృతము ననుసరింతము.

శాసనము ఈ క్రింద సూచించిన క్రమము ననుసరించి యుండుట కానవచ్చును. సాధారణముగ శాసనములలో (౧) మంగళశ్లోకములు. (౨) దాతృవంశప్రశస్తి (౩) కాలము (౪) విషయము (౫) ఉపసంహార శ్లోకములు (౬) శాసనకర్త (౭) చెక్కినవాని పేరు అనుక్రమము పాటింపబడి యుండును. కొన్నిటిలో ౬-౭ భాగములు లేకపోవచ్చును. శాసనము నారంభించుటకు మొదలు పైభాగమున కొన్నిగుర్తులు వేయబడును. శైవశాసనములపై లింగపానవట్టములును, వైష్ణవశాసనములపై శంఖచక్రములును, జైనశాసనములపై పల్యంకాసనస్థితుడైన తీర్థంకరునిమూర్తియు చెక్కబడును. కొన్నిటిపై వీని పర్యాయము లనదగిన నంది, గరుత్మంతుడు, దూడకు పాలిచ్చుగోవు, వెలుగుచున్న జ్యోతి, సూర్యచంద్రులును కానవచ్చును. తరువాత శాసనమారంభ మగుట కలదు. పై క్రమము శాసనములలో నాయా కాలములం దెట్లనుసరింపబడెనో పరిశీలింతము.

౧. మంగళశ్లోకములు.

దేని నైన వ్రాయ దలపెట్టినప్పుడు మంగళవాచకముతో నారంభింపవలె ననుట భారతీయ సంప్రదాయము. అది "ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశ" రూపమున నుండవచ్చు నని పెద్దలు నిర్ణయించినారు. కావ్యాదులలో నీ నియమమే పాటింపబడినది. అట్లే శాసనములలోను కానవచ్చును. అశోకశాసనములలో "దేవానాం ప్రియదర్శీ" అనువస్తునిర్దేశరూప మంగళవాచక ముపయోగింపబడినది. శాతవాహన-ఇక్ష్వాకు వంశీయుల శాసనములందు "సిద్ధం" అనియు, విష్ణుకుండి శాసనములలో "స్వస్తి" అనియును ప్రయోగింపబడినది. శైవశాసనములలో సాధారణముగ

నమ స్తుంగశిరశ్చుంబి
చంద్ర చామర చారవే।
త్రైలోక్య నగరారంభ
మూల స్తంభాయ శంభవే॥

అనుశ్లోకము ఉండును. ఇంది బాణభట్టారకుని హర్షచరిత్రమునందలిది.

వైష్ణవశాసనములలో,

"జయత్యావిష్కృతం విష్ణో
ర్వారాహం క్షోభితార్ణవం
దక్షిణోన్నతదంష్ట్రాగ్ర
విశ్రాంతభువనం వపుః।

జైనశాసనములలో,

శ్రీమత్పరమగంభీర
స్యాద్వాదామోఘలాంఛనం,
జీయాత్త్రైలోక్యనాథస్య
శాసనం జినశాసనం

అనశ్లోకము లుండును.

౨. రాజవంశప్రశస్తి.

మంగళవాచకము తరువాత దాతయొక్క, అతని నేలు మహారాజుయొక్క వంశప్రశస్తి. ఒక్కొక్క రాజవంశమున కొక విధమైన బిరుదావళి యుండును. అశోకశాసనములలో- "దేవానాం ప్రియదర్శీ" అని మాత్రమే కలదు. మౌర్యవంశ ప్రశస్తి కానరాదు. శాతవాహనశాసనములలో నిట్లున్నది.

"సిద్ధం. రాజ్ఞో వాసిఠీపుతస - సిరిపుళుమాయిస- సవఛరె-ఎకునవీసె-౧౯ గింహానపఖే-బితీయే ౨ దివసె-తెరసె ౧౩ రాజరాజ్ఞో-గోతమీపుతస"-(ప్రాకృతము) (నాసికశాసనములు) (సంస్కృతచ్ఛాయా) సిద్ధం। రాజ్ఞో వాసిష్ఠీపుత్రస్య శ్రీ పుళుమాయస్య సంవత్సరే ఏకోనవింశతి గ్రీష్మే పక్షే ద్వితీయే ౨ దివసే త్రయోదశ్యాం ౧౩ రాజరాజస్య గౌతమీపుత్రస్య.

ఇక్ష్వాకువంశప్రశస్తి.

"సిద్ధం - మహారాజస - అసమేధయాజిస అనేక హిరంణకోటి గోసత సహస హలసత సహస పదాయిస సవథేసు అపతిహత సంకపస వాసిఠీపుతస ఇఖ్వాకుస సిరిచాత మూలస దుహుతా రఞో సిరివిరపురిస దతస."

(Epigraph-Ind-XX-P. 18.)

శాలంకాయన ప్రశస్తి.

"సిరివిజయ వేంగీపురా భగవతో చిత్రరథ సామి పాదాను ఝాతస్స బప్ప భట్టారక పాదభత్తస్స పరమ మాహేస్సరస్స సాలంకాయనస్స అస్సమేధ యాజినో మహారాజా సిరి విజయదేవ వమ్మస్స,"

(Epigraph-Ind-IX-P. 56)

విష్ణుకుండిన ప్రశస్తి.

"స్వస్తి విజయ వెంగీపూర వాసకాద్భగవతః శ్రీ పర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతో విష్ణుకుండిన ఏకాదశాశ్వమేధావభృథావధౌత జగత్కల్మషస్య క్రతుసహస్ర యాజినః సర్వమేధావాప్త సర్వభూత స్వారాజ్యస్య బహుసువర్ణ పౌండరీక పురుషమేధ-"

(Epigraph-Ind-IV-P. 193)

బాదామీచాళుక్య ప్రశస్తి.

"శ్రీమతాం సకల భువన సంస్తూయమాన మానవ్యస గోత్రాణాం, హారీతిపుత్రాణాం, సప్తలోకమాతృభి రభివర్ధితానాం, కార్తికేయ పరిరక్షణ ప్రాప్త కల్యాణపరంపరాణాం, భగవన్నారాయణ ప్రసాద సమాసాదిత వరాహలాంఛనేక్షణ వశీకృతాశేష మహీభృతాం చలుక్యానాంకుల మలంకరిష్ణోః అశ్వమేధావభృథస్నాన పవిత్రీకృత గాత్రాణాం."

(Epigraph-Ind-X-P. 15)

తూర్పుచాళుక్యుల ప్రశస్తి.

"స సకల రిపునృపతి మకుట తటఘటిత మణిగణ మధుకర నికర పరిచుంబిత చరణ సరసిరుహయుగలో యులోచన పదకమల విలస ద్విరేఖాయమాణో మానోన్నతోదతః సమస్తలోకః సమస్తభువనాశ్రయ శ్రీ విజయాదిత్య మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వరః పరమభట్టారకః పరమబ్రహ్మణ్యః"

(Epigraph-Ind-IX-P. 131)

పశ్చిమచాళుక్య ప్రశస్తి.

"స్వస్తి సమస్తభువనాశ్రయ శ్రీపృథ్వీవల్లభ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర పరమభట్టారక సత్యాశ్రయకుల తిలకం చాళుక్యాభరణం శ్రీమత్త్రిభువన మల్లదేవర విజయరాజ్య ముత్తరోత్తరాభివృద్ధి ప్రవర్ధమానం."

(తెలంగాణా శాసనములు)

కాకతీయ ప్రశస్తి.

"శ్రీ స్వస్తి సమధిగత పంచమహాశబ్ద మహామండలేశ్వర, అనుమకొండపుర వరాధీశ్వర, మూరురాయ జగదాళ, విదితవిక్రమశీల, పరమ మాహేశ్వర, వీరలక్ష్మీనికేశ్వర, చలమర్తిగండ, కదనప్రచండ శ్రీ స్వయంభూదేవ దివ్యశ్రీపాద పద్మారాధక పరబలసాధక నామాది ప్రశస్తసహితం." (తెలంగాణా శాసనములు.)

విజయనగరరాజ ప్రశస్తి.

"శ్రీ మద్రాజాధిరాజ పరమేశ్వర అరిరాయ విభాళ భాషిగెతప్పువ రాయరగండ మూరురాయర గండ, కండనాడ కొండుకొండ నాడ కొడదద పూర్వదక్షిణ పశ్చిమ సముద్రాధీశ్వర ఇందురాయ సురత్రాణ శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీ వీర కృష్ణరాయ మహారాయరు."

(South-Ind-Insc-IV-No 249)

సామంత మండలేశ్వరుల ప్రశస్తికి ఉదాహరణముగ నొకదానిని తెలిపెదను.

"తత్పద పద్మోపజీవి స్వస్తిచరణ సరోరుహ విహితవిలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారిత కావేరీతీర కరికాల కుల రత్నప్రదీప కుమారాంకుసం, కాంచీపుర త్రిపురమహేశ్వరం, శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర నిరుగని చోడమహారాజులు."

(తెలంగాణా శాసనములు)

ఇట్టి వంశప్రశస్తులతో దాతనుగురించి తెలుపబడును.

౩. దానకాలము.

భిన్నకాలములలో భిన్నవిధములుగ కాలమును తెలుపుచుండిరి. ఆయిదవ శతాబ్దము వరకు వేయబడినశాసనములలో రాజులయొక్క రాజవర్షముగాని ప్రభవాదివర్షములుగాని గణింపబడెను. మాసమునకు ముందు 'మహాత్' శబ్దము చేర్చి మహాశ్వైశాఖ-మహామాఘ అని వ్యవహరించినారు. చాళుక్యుల కాలమునుండి సామాన్యముగ శకవర్ష సంఖ్య, ప్రభవాది నామములు, అయన, మాస, పక్ష, తిథి, వార, పర్వాది దినముల ఉల్లేఖము కానవచ్చుచున్నది. పశ్చిమచాళుక్య శాసనములలో కొన్నిట చాళుక్య విక్రమ శకవర్ష సంఖ్య ఈబడినది. సాధారణముగ శకవర్ష సంఖ్యను తెలుపుటకు కొన్నిటిలో సంకేతశబ్దములు వాడబడియున్నవి. అంకెలను క్రిందిసంకేతములలో శాసనములందుపయోగించినారు.

౧ అంకెకు సోమ - సుధాకరాది చంద్ర నామములును, ఐరావతము, పరబ్రహ్మ - ధ్రువ - ప్రపంచ శబ్దములు వాడబడినవి.

౨ ,, నేత్ర-బాహు-కర్ణ-ఓష్ఠ-పక్ష-యుగ, ఇత్యాదులు.

౩ ,, అగ్ని-రామ-పుర-లోక-గుణ-సంధ్యా, ఇత్యాదులు.

౪ ,, అబ్ధి-సాగరాది సముద్రనామములు- ఉపాయ- యుగ- వేద- ఆశ్రమ వ్యూహ-వర్ణ-జాతులు.

౫ ,, ఇంద్రియ- ఇక్షు- భూత- ప్రాణ- బాణ-కన్యా- పాండవాదులు.

౬ ,, శాస్త్ర - రుచి - ఋతు-రస-ఇత్యాది.

౭ ,, శైల - ద్వీప - వాయు-ముని-వార-రాజ్యాంగ-స్వర-విభక్తి.

౮ ,, గజ - దిక్పాల-సిద్ధి యోగ - వసు-అనుష్టుప్.

౯ ,, రత్న-నిధి-ఖండ-ద్వార-గ్రహ-ధేను.

౦ ,, ఆకాశ-శూన్య-ఇత్యాదులు.

౧౦ ,, హస్తాంగుళి - దిక్ - రూపక-అకార-నాట్య.

౧౧ ,, రుద్ర-కారణ-త్రిష్టుప్.

౧౨ ,, అర్క-మాస-రాశి.

౧౩ ,, విశ్వేదేవ-తాంబూలగుణ- అతిజగతీ.

౧౪ ,, విద్యా-యమ - మను - భువన-శక్వరీ.

౧౫ ,, తిథి-స్త్రీకలా-అతిశక్వరీ.

౧౬ ,, ఇందుకలా-అంబికా

౧౮ ,, ద్వీప-పర్వ.

౨౦ ,, రావణభుజ-అంగుళి.

౧౦౦ ,, ధార్తరాష్ట్ర.

౧౦౦౦ ,, జాహ్నవీవక్త్ర - వేదశాఖా-శేషశీర్ష.

(Karnatak-Epigraphy.)

వీని పర్యాయములను, మరికొన్ని సంకేతములను గూడ ఉపయోగించెదరు. ఈ సంకేతములు తెలియనిచో దానకాలమును తెలిసికొనుట కష్టము. పై సంకేతములవలన తెలిసిన అంకెను "అంకానాం వామతో గతిః" అన్న సూత్రము ననుసరించి తలక్రిందుగ చదివినచో శాసనకాలము తేటపడును. ఉదాహరణకు

"శాకాబ్దే శశిదంతిశంకరమితే
సిద్ధార్థి సంవత్సరే,
చైత్రే మాసి సితత్రయోదశీ తిథౌ
వారే గురో శ్శోభనే."

(కాకతి రుద్రదేవశాసనము - తెలంగాణా శాసనములు పుట 54.)

ఇందు-శశి ౧ దంతి ౮-శంకర ౧౧=౧౮౧౧ వచ్చినది, తలక్రిందుగ చదివిన ౧౧౮౧ అయినది. పై శాసనకాలము శాలివాహనశక వర్షములు ౧౧౮౧ అని తేలినది. దీనికి ౭౮ చేర్చినచో క్రీస్తుశకవర్షములు వచ్చును. + ౭౮ = ౧౨౫౯.

కృష్ణరాయులశాసనము —

"సోఽయం శ్రీవర కృష్ణరాయనృపతి
ర్జిత్వోదయాద్రిం తతః
కృష్ణం దేవ ముపాయతః స్వనగరీం
నీత్వా మణీమంటపే,
శాలీయాబ్దరసాగ్ని వేదవిధుయు
గ్భావే తపస్యేసితే
కార్తీయే దివసే ప్రవేశ్యపి విధివత్
కృష్ణప్రతిష్ఠా వ్యధాత్"

(South. Ind-Ins. IV. P.)

రస ౬, అగ్ని ౩, వేద ౪, విధు ౧=౬౩౪౧. వామతోగతిః ౧౪౩౬. ఇట్లే తక్కిన శాసనములలో గ్రహింపబడెను.

4. శాసనవిషయము.

సాధారణముగ శాసనవిషయము దేవాలయ ధర్మములు, విద్యాదానములు, గోళకీమఠ రామానుజకూట స్థానాపతులకు ఏర్పరచిన వృత్తులు, ధార్మిక సూత్రములు, శత్రువిజయములు, గ్రామపాలనకు చేసికొన్న నిబంధనలు మొదలైనవానికి సంబంధించినదై యుండును. ఈ విషయములనుబట్టి ఆయాకాలములందలి దేశ రాజకీయవిభాగములు, ఆర్థికపరిస్థితులు, వ్యాపారపద్ధతులు, విద్యాధార్మిక భాషావిశేషములు మొదలైనవానిని చక్కగా తెలిసికొనవచ్చును.

5. ఉపసంహారశ్లోకములు.

శాసనాంతమున సామాన్యముగ అన్ని శాసనములలోను ఉపసంహారశ్లోకము లొక విధముగ నుండును. అట్టివాని నుదాహరించెదను.

స్వదత్తాం పరదత్తాం వా
యో హరేత వసుంధరాం,
షష్టి ర్వర్ష సహస్రాణి
విష్టాయాం జాయతే క్రిమిః.

స్వదత్తా ద్ద్విగుణం పుణ్యం
పరదత్తానుపాలనం,
పరదత్తాపహారేణ
స్వదత్తా నిష్ఫలా భవేత్.

దానపాలనయో ర్మధ్యే
దానాత్ శ్రేయోనుపాలనం,
దానాత్ స్వర్గ మవాప్నోతి
పాలనా దచ్యుతం పదం.

న విషం విష మిత్యాహుః
దేవస్వం విష ముచ్యతే,
విష మేకాకినం హంతి
దేవస్వం పుత్రపౌత్రకం.

ఏకైవ భగినీ లోకే
సర్వేషా మేవ భూభుజాం,
న భోజ్యా న కరగ్రాహ్యా
విప్రదత్తా వసుంధరా.

సామాన్యోయం ధర్మసేతు ర్నృపాణాం
కాలే కాలే పాలనీయో భవద్భిః,
సర్వా నేతాన్ భావినః పార్థివేంద్రాన్
భూయో భూయో యాచతే రామచంద్రః.

బహుభి ర్వసుధా దత్తా
బహుభి శ్చానుపాలితా,
(బహుభి ర్వసుధా భుక్తా
రాజభి స్సగరాదిభిః), (పాఠాంతరము)
యస్య యస్య యదా భూమిః
తస్య తస్య తదా ఫలం.

మద్వంశజాః పరమహీపతివంశజా వా
పాపా దపేతమనసో భువి భూమిపాలాః
తే పాలయంతు మను ధర్మ మిమం సమగ్రం
తేషాం మయా విరచితోంజలి రేష మూర్ధ్ని.

శత్రుణాపి కృతో ధర్మః
పాలనీయః ప్రయత్నతః,
శత్రు రేవ హి శత్రు స్స్యా
ద్ధర్మ శ్శత్రు ర్న కస్యచిత్.

యావ చ్చంద్రశ్చ సూర్యశ్చ
యావ త్తిష్ఠతి మేదినీ,
యావద్రామకథా లోకే
తావత్ క్షేత్రం ప్రపాల్యతే.

అకరస్య కరాదానాత్
గోసహస్ర వధ స్థిరః
సకరస్య కరత్యాగాత్
గోకోటిఫల మశ్నుతే.

శాసనము తెభాషలో నున్నను చివర నీ ఉపసంహారశ్లోకములలో కొన్ని తప్పక ఉండును. కొన్నిటిలో శ్లోకములకు బదులు మనోహరము లైన ఉపసంహారగద్యలు వేయబడినవి.

"ఈ ధర్మాని కెవ్వరే ననుకూలు రైన వారికి సర్వసంపద లగు ప్రతికూలు రైనని తమ సంపద క్షయ మగు. దేవవృత్తి గొనినని దమ మలమూత్రాలను దాన భక్షించిన వారగు."

"ఈ ధర్మము నెవ్వరేం ప్రతిపాలింతురు వారికి అనంత పుణ్యము. ఈ ధర్మానకు ఎవ్వరే బాధ సేయుదురు వారికి అనేక బ్రహ్మకల్పాలు పాయక నరకములు ఇది కదా పెద్దల వచనములు."

(తెలంగాణా శాసనములు-పే-38-39)

౬. శాసనకర్త.

శాసనముల చివర కొన్నిటిలో శాసనకర్త పేరును, కొన్నిటిలో చెక్కినవాని పేరును ఉండును. సాధారణముగ కన్నడ శాసనములను "శానబోవ" వ్రాయును. కన్నడదేశములో మన 'కరణము'ను 'శానభోగ' అందురు. సుప్రసిద్ధ పండితులు ఆయా మహారాజుల ఆస్థానములలో శాసనాధికారులుగ నుండినట్లు నిదర్శనములు కలవు.

తూర్పుచాళుక్యసార్వభౌముడు రాజరాజు వేయించిన నందమపూడి శాసనములో శాసనకర్త నన్నయభట్టు, లేఖకుడు గండాచార్యుడును పేర్కొనబడినారు. వేమభూపాలుని ఆస్థానమున శ్రీనాథకవిసార్వభౌముడు విద్యాధికారిగను, శాసనాధికారిగను ఉండినాడు.

గద్వాలతాలూకా పూడూరు శాసనముల చివర "కాంచనసేన భట్టారకు"ని ప్రశంస కలదు.

దిఙ్మాత్రముగ చేయబడిన ఈ స్థూలపరిచయము 'పరిశోధనము'నం దఖిలాంధ్ర ప్రాథమికుల కుపయోగపడగలదు.

పంచకావ్యపాత్రలు :

సుశీల విందు

శ్రీ జి. ఎన్. రెడ్డిగారు.

"శ్రవణింతు నొక్క శ్రీభా
గవతచరిత్రంబుఁ బరమకల్యాణనవ
ద్భవభవనంబుఁ జతుర్దశ
భువనమహారత్నసూత్రముగ దగుసరణిన్."

అని యిట్లభినవప్రబంధనిర్మాణకౌతూహలాయత్తచిత్తుఁడై" తెనాలి రామకృష్ణకవి పాండురంగమాహాత్మ్యప్రబంధమును రచించినాఁడు. కాదు, 'శ్రవణించి'నాఁడు. 'శ్రవణింతు' ననుటలో స్థానికమును, శాబ్దికమును నగు రెండు విశేషము లున్నవి. ఎత్తుగడలోనే క్రియను వేయుటచేఁ దన రచనాసంకల్పమును, కావ్యవస్తువునందుఁ దనకుఁ గల యభిమానమును సూచింపబడినవి. శాబ్దికముగా - కావింతు, నిర్మింతు, రచియింతు, అను క్రియ లుండ 'శ్రవణింతు' అను శబ్దమును బ్రయోగించియుండుటలో నొక నిశ్చయము కలదు. శ్రవణి ఒక స్వరస్థాయి. రచనకుఁ బర్యాయముగా 'శ్రవణింతు' అని ప్రయోగము చేసినవారిలో తెనాలివాఁడే మొదటివాఁడు. 'శ్రవణింతు' నన్నపుడు తనరచన సామాన్యరచన కాదనియు, ధ్వనింపఁజేయు రచనయనియుఁ గవియుద్దేశము కాఁబోలు! "ఒక్క శ్రీ భాగవత చరిత్రంబు చతుర్దశభువన మహారత్న సూత్రముగ"—మనపెద్దలు పేర్కొన్న లోకములు పదునాలుఁగు. మన కున్న పరమభాగవతులు పదునాలుగురు. వారిలో నొక్కఁడైనపౌండరీకుని చరిత్ర కవి గ్రహించినకథావస్తువు. "పౌండరీక విభుచరిత చతుర్దశభువన వినుతముగ శుభవశమతి నాపేర నుడువు"మని కృతిపతి విరూరివేదాద్రి పల్కినాఁడు. 'చతుర్దశ భువన మహారత్నసూత్రముగ' నిర్మింపఁ గవియు మొదటనే సంకల్పము చేసికొని యున్నాఁడు గదా! ఇట్లు కావ్యప్రారంభములోనే కవి 'చతుర్దశ' శబ్దమును రెండుమూఁడు మాఱులు నొక్కి వక్కాణించినాఁడు. ఈ పదమువలన లోకసంఖ్యను, బరమభాగవత సంఖ్యను దెల్పుటయే గాక, తన ప్రబంధము 'చతుర్దశ' కథలతోఁ గూడియున్న దనుటను గూడ ధ్వనింపఁ జేసినాడు. ప్రధానేతివృత్తమును మ్రింగివేయఁదగినన్ని యుపాఖ్యానములు కలిగి, యాయుపాఖ్యానముల ప్రాధాన్యముచేఁ బ్రసిద్ధి పొందినప్రబంధ మీ పాండురంగమాహాత్మ్యము. ఆధికారికకథావస్తునిర్వహణమువలనఁ గాదు; ఉపాఖ్యానరచనాశిల్పమునుబట్టియే దానికిఁ బ్రౌఢత, ప్రచారముఁ గలిగినవి.

"బహుళపక్షంబు చీకటి బహుళ మగుట
చాయవెన్నెల తరితీపు చేయుకరణి"

నని కవి యొకచో నన్న ట్లీ ప్రబంధమునఁ బ్రధానకథ బహుళపక్షమైనది. ఉపాఖ్యానములు 'చాయవెన్నెల తరితీపు చేయుకరణి' నయినవి. ఉపాఖ్యానముల వలననే యీ కావ్యము రసాస్వాదయోగ్య మయిన దన్న సాహసము కాదు. ఉపాఖ్యానరచనలో తెనాలివాని శిల్పము తెనాలివానిదే. కావ్యములోని యొక్కొక్క యుపాఖ్యానములోను నొక్కొక్కవిధ మగునైపుణిని బ్రదర్శించినాఁడు. నిగమశర్మోపాఖ్యానము తరువాత దానితో నన్నివిధముల సాటిరాఁగల కావ్యభాగము సుశీలోపాఖ్యానమే. ఇది నాలుగవ యాశ్వాసములో నెనుబది గద్యపద్యములలోఁ జక్కఁగా, సమగ్రముగా, సుప్రసన్నముగా రచింపఁబడినది. శ్రీకృష్ణుని వేణునాదము విన్న యాశ్రమధేను వొకటి పరవశత్వమున క్షీరధారలు ప్రవహింపఁ జేయఁగా వాయువశమున నాక్షీరబిందు వొకటి వేణుగోపాలుని మౌళి మీఁదఁ బడుట-యా పుణ్యమువలన నాయావు జన్మాంతరమున సుశీలగా జన్మించి, యన్వర్థనామధేయురా లగుటః, విష్ణువు మాయావటువు రూపమున నామెను బరీక్షింపఁ గోరి వచ్చి వేగించి విం దారగించి వరము లిచ్చి పోవుట యీ భాగమందలి కథ. ఈ విందు కథను రచించుటలోఁ గవి మనకుఁ గవిత్వపు విందును మెండుగాఁ బెట్టినాఁడు. ముందు 'కావ్యాపోశనము' మాత్రము చేసి కూర్చుండవలెను,

కథాప్రారంభము

క. హరిమాళిపతితనిజదు
గ్ధరసోత్కరఫేనకణకృతపరమసుకృత
స్ఫురణంబున నొక వైష్ణవ
వరునకుఁ దనుజాతయగుచు వసుధం బుట్టెన్.

వ. సుశీలాభిధాన యగునబ్బాల గుణగణ
భాస్వరయై యథోచితకాలంబున,

ఉ. తాళి విభుండు గట్టినమొదల్
పతిదేవత యా సుశీల పెన్
గోలతనంబునన్ మగఁడు కొట్టినఁ
దిట్టిన రట్టు పెట్టినన్
దాళి దినంబుఁ దచ్చరణతామర
సంబులు గొల్చు......"

కథాప్రారంభములోనే కవి మనలను కథ మధ్యలోనికి నెట్టినాఁడు. తెనాలివాని కథా కథనములో ఒక చిత్రముండును. కథను ప్రారంభించినట్లుండును కాని కథాప్రారంభములోనే మధ్యకథలో నుండును. కథ క్రమపద్ధతిలోఁ జెప్పఁబడక కొంత యాభాసమైనదనిపించును. ఇదేమిటి యని పాఠకులు ప్రశ్నించి కథకు నడ్డకాలు వేయుటకు నవకాశముండును. కాని కవి వెంటనే పాఠకునిదృష్టిని మఱొక వైపునకు మరలించి కేంద్రీకరింపఁ జేసి నోరు కట్టివేయును. నిగమశర్మ, సుశర్మాద్యుపాఖ్యానములలోను నింతే. అయితే ప్రారంభములోనే పాఠకునిలోఁ గలుగు సందేహముల సంగతి యేమి యందురా? వానికిఁ దగు సమాధానములు కథలోఁ దర్వాత నక్కడక్కడ ముందువెనుకలు కొంత ముడి పెట్టుకొనవలెను. అపుడే తెనాలివాని కథలు సుప్రసన్నము లగుట. అతని నైపుణి వ్యక్తమగుట.

ఈ ఉపాఖ్యానమునకు నాయిక యయిన యబ్బాలను కవి "వైష్ణవవరునకుఁ దనుజాత" "సుశీలాభిధాన" "గుణగణ భాస్వర" అని యొక్క మూఁడుమాటలలోనే పెంచి పెద్ద చేసి పెండ్లి చేసి "రట్టు పెట్టించి"నాడు. మూఁడు పద్యాలలోనే యింతకథను నితర ప్రబంధకవు లెవ్వరును కూర్చి పెట్టుటకు సాహసించి యుండరు. పూర్వసుకృతముచే వైష్ణవజన్మముఁ బడసినసుశీల కిట్టిగతి గలిగెనే యని పాఠకులు మనస్సున నొచ్చుకొందురు. రచనలో నొప్పించి నవ్వించుట తెనాలివాని కొంటెకోణంగితనము. అందుకొఱకే వెంటనే సుశీల గొల్చు ఆచరణ తామరసంబులవానిని మన యెదుట నిలువఁ బెట్టి నిలువెత్తున వర్ణించినాఁడు. అతఁడు

"రూపహీనుఁడు మహాక్రోధనుఁ డతిలోభి
బద్ధమత్సరుఁ డన్యబుద్ధి మాయి
చంచలస్వాంతుండు సకలబంధువిరోధి
బహుళపక్షోక్తిలంపటుఁడు శఠుఁడు
సంతతావిశ్వాససస్యప్రరోహుండు
గర్వపర్వతమస్తకస్థితుండు
కలహాశనుఁడు కుతర్కక్రియాకౌశలుండు
సంగతోన్మాదోత్తమాంగకుండు"

ఇవి పూర్వజన్మసుకృతి యైనసుశీలకుఁ గలిగిన భర్త రూపగుణములు! ఇంతకును వాని పేరు పాండిత్యముల ప్రశంస లేదు. వానిని గురించి యిప్పటిలోఁ గవి చెప్పఁడు. కథ చివర చెప్పును. అప్పటి కతఁడు దనామకుఁడే. పేరున్నవానికి నొక్క పేరే. పేరు లేనివానికి నెన్ని పేరులైనను బుట్టుకొని వచ్చును. మన కవి యీతని గర్వప్రఖ్యాతికు పై సీసపుఁ బోతలో నెన్ని పేరులో పోసి పేరులుగాఁ జుట్టినాఁడు. పాత్రల గుణదోషములనుగురించి కాని, స్వభావప్రవర్తనలనుగురించి కాని తెనాలి కవి చెప్పవలసి వచ్చినపుడు పూర్వ మగుపదముల కూర్పు, సమాససంఘటన చేసి చమత్కారముగాఁ జెప్పును. గర్వి యను చిన్న చిటికెవంటి మాటకు బదులు గర్వపర్వతమస్తకస్థితుఁ డన్నాఁడు. ఉన్మాది యనిన సరిపోవుమాటకు 'సంగతోన్మాదోత్తమాంగకుఁ' డని యేదో స్తుతిగాఁ జెప్పినట్లు చెప్పినాఁడు. ఇదే కావ్యములోనే రెండక్షరాల కాకిని

"యమరాడ్దూతశిఖావతంసము,
చిరప్రాణంబు, దూరప్రియా
గమశంసిస్ఫుటకాకలీకలన
మేకప్రక్రియాపాతవీ
క్షము శీతర్తుబలీయ మొక్క
బలిభుగ్రాజంబు"

అనుచు వర్ణించినాఁడు. ఇట్టి పదముల కల్పన, కూర్పు తెనాలివాని కవిత్వములోఁ గొల్ల. "పాండురంగని పదగుంభనము"లో నిదొక వైఖరి కాఁబోలు! ఇట్టిచోట్ల నొక్క చమత్కారమే కాదు. అతినిగూఢమైన

హాస్యము కూడ నుండును. అట్టి హాస్యము నానందించుటకు నా పద్యములను మాటలను కథలో నుండి వేఱు చేసి పరిశీలించుట ముఖ్యము. ఒకప్పుడు రాయల యాస్థానములోనికి వచ్చి యష్టదిగ్గజములను సవాలు చేసిన యుద్దండ పండితు నొకనిని తెనాలివాఁడు 'తిలకాష్ఠ మహిషబంధ ప్రబంధ' ప్రశంసతోఁ బరుగెత్తునట్లు చేసినాఁడట! కావ్యములోని కొన్ని పదబంధములు కొంతవఱకు నిట్టివే యనిపించును.

కథానాయిక యగుసుశీల

"ఆగున యేనియూ నటువంటిమగనితోడఁ
గాపురము సేయు సతి దొడ్డగరిత యగును
గసిఁడికోఁతకు వార్చి [illegible] కొనక
ధాత మూలిక తండ్రిసేఁతకు వగవక.

అతీవ్రాంశుని వేఁడి కోర్చు మనుచ్ఛాయాదేవి యుంబోలె" తన భర్తతోఁ గాపురము సేయుచుండెనఁట! కావ్యములో సాధారణముగా తెనాలివాఁ డతివర్ణన చేయఁడు. ఒక వస్తువును గాని, విషయమును గాని, బహుళముగా వర్ణించి పాఠకునికి గోచరింపఁజేయఁ బ్రయత్నించుట కన్న స్వల్పముగా సూచించి, పాఠకునిలో భావచిత్రణకు నవకాశ మిచ్చుట యుత్తమరచనాశిల్పము. 'అతీవ్రాంశుని వేఁడి కోర్చు మనుచ్ఛాయాదేవియుంబోలె' అన్న వాక్యముమీద నాయనుకూలదాంపత్యజీవితమును పాఠకు లెంతైనను సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొనవచ్చును. ఈ దాంపత్యములో సతీపతుల సరససంభాషణ మున్న. ముక్కుధాన్యములు కొన్ని లెక్కపెట్టి భార్య యిచ్చునపుడే భర్తగారి నోటిముత్యాలు కొన్ని రాలును.

"కొన్ని గోఁగింగి కొన్ని నిసి
కొన్ని తుటారము లాడి మానరా
కన్నిక నిన్ని నాళ్ళకివి
యిన్నని కూటికిఁ బిచ్చపాటి కొ
మ్మన్న మహాప్రసాద మని
హర్షరసోల్లసదాననాబ్జయై
యన్నలినాక్షి భర్త యిడి
నన్నియు గైకొను ముక్కుధాన్యముల్"

ఇటువంటి యిల్లాలు సుశీల 'ధాత మూలిక తండ్రిసేఁతకు వగవక' కాపురము సేయుచున్న పతివ్రత. భర్త దరిద్రుఁడు కాఁడు. మూసి ముల్లడిచి గుమ్ముల కొల్చు పైమెత్తు లూడ్చుడు పస్తైన నుండుఁ గాని "ఎట్టి చుట్టంబేని యింటి కేతేర గొండహనూతకముఁ దెచ్చి యుపలఁ జోదుపు" ఇట్టి "వివిధకుటిలాచారజతురుఁ డగుజీవితేశ్వరుని నీశ్వరుంగాఁ దలంచుచుఁ దదుపాసనంబు తనకు నిహపరసిద్ధి సంసూచకంబుగ" నమ్మినది.

ఇట్టి సుశీలను బరీక్షించుటకు విష్ణు వొకనాఁడు కుహనాశటువురూపమున వచ్చినాఁడు. కడపదగ్గర నిలుచుండి కొంత సందడి చేసినాఁడు. గ్రామాంతరాగతుండగు ప్రాణనాథుండు తనుం బిలిచిన ట్లయిన లోనింటినుండి తొంగి చూచి సుశీల యెవ్వరా యని మొగసాలకు రాగా వచ్చినవ్యక్తి స్వస్త్యస్తు తే అని యాశీర్వదించినాఁడు. సుశీల కృతనమస్కారయై

సీ. "ఎందుండి రాక? యిం దేతేరఁగత మేమి?
గ్రాసార్థి కారంబు గానవచ్చె"
'నగు' నన్న నట్లేని మిగపాల నుండుఁ డా
యన యూర కేను యామార్గమునకు
కావింతు నన్నసంస్కారంబు, మీ రార
గింతురు గాని వేగిరమె యనుడు
మాణవకుఁడు పల్కె మగువ నేఁ డేన్నాళ్ల
నుండియుఁ గుడువఁ గూడొదవకునికి
తే. వేఁడి యగు గాక నోరువ మాఁడు గలిగెఁ
బులిసినది గల్గె నన్నంబు పోఁక యంత
యొసఁగి తుత్తాప్పు నెసఁ జల్ది మెసవ నైన
పాప ముడిపించుకొందుఁ దపంబుకలిమి.

ఇది సుశీలాతిథుల సంభాషణం. చలిదితినుట సదాచారము కాదు. "అవరవణ సమాచార" మది. దీని కాయిల్లా లేమనుకొనునో యని ముందు గనే "చల్ది మెసవ నైనపాప ముడిపించుకొందుఁ దపంబుకలిమి" నన్నాఁడు. ఇక్కడఁ జాత్రపోషణపర మైనచమత్కార మొకటి కలదు. ఒక దాసరివాఁడు ప్రొద్దుపొడుపుతో నొకకాపుటిల్లాలి యింటికి వెళ్లి గుక్కెడుకూటినీళ్లు పోయుమమ్మా! నీకు ఆకలి లేకుండఁజేయు మం దిచ్చెద నన్నాఁడట! ఆ రీతిగనే చలిఁది దిన్న పాపమును బోగొట్టుకొను తపంబుకలిమి కలిగిన యతిథి యా కలిమిచేతనే తనకుఁ గలిగిన కించిత్తుత్తును పోగొట్టుకోలేఁడా? ఈ యాలోచన సుశీలకు స్ఫురించలేదు. చాల నమాయకపుటిల్లాలు. వాని దైన్యముఁ జూచి యామూర్ఖ కాల మాగలేఁడని "క్షణములోనఁ గావింతు, భుజియించి తలయూనెడ కేఁగు' మన్నది.

ఈమె సులభముగాఁ జలిఁది వడ్డింప దని గ్రహించినాఁడు వటువు. వెంటనే చలిఁది తినుటకుఁ దనకుఁ గలయోగ్యతలను గుఱించి యుపన్యసించినాఁడు. త్రోవ గమియించు చోట అవరవర్ణసమాచారమైన బ్రాహ్మణ్యము చెడదట! 'ఒక యింత మిగులకున్న నీళ్లు నొసఁగి ప్రాణరక్ష గావలెనట!' 'అభ్యాగతిః స్వయంవిష్ణు వనఁగ వినవె' అన్నాఁడు. ఈ నుడి యిక్కడఁ జమత్కారపూర్వక మైనది. 'కూటిబీద తోడు దప్పిన తెలుంగున నిచ్చటం దడసితి' 'క్షుధాతురాణాం న రుచిర్న కాల'మన్నాఁడు. ఇన్ని మాటలకును సుశీల సుముఖురాలు కాలేదు. ఇట్టిమాటలవలన లాభము లే దని కొంత ముఖస్తుతికిఁ బూనుకొని నాఁడు. లోకములో ముఖస్తుతులకు కరిగిపోని వా రెవరు? అందులోను స్త్రీలు

"ఎంత భాండశుద్ధి! ఎటువంటి గృహశుద్ధి!
యెట్టి చిత్తశుద్ధి! యిచటఁ జలిఁది
కూడు దక్కె నిడఁ బురోడాశమునకు నో
యమ్మ! సాటి వచ్చు......" అన్నాఁడు.

వటువు వేసినపాచిక చక్కగా పాఱినది. తన యిల్లు! తనవంట! తాను చేయుఁ తిథిసత్కారము! సుశీల స్వాతిశయముతోఁ బొంగి పోయినది. తనభర్త లెక్కపెట్టి బిచ్చమాటి యిచ్చు ముక్కధాన్యముల వంటను మఱచి వెంటనే

"తొలుత నే వేఁడినప్పుడు చలిఁది నీకు
ననఘ! నే నెట్లు లిడుబాన నంటిఁ గాన
యశనశేషసిద్ధికి సంశయంబు వలదు
చాలుఁ జాలదో యనువృథాశంక వలదు"

అని గంభీరముగాఁ బల్కినది. ఈ మాట లనుచుండఁగనే యావటువు "దురదురఁ జని వే నట్టింటఁ గూరుచుండి"నాఁడు. గడుసరివాఁడు. ఆయన మఱి యూర లేఁడు. సుశీల తనలోఁ దాను వితర్కించుకొనినది. చూడఁబోయిన 'పసిబిడ్డ', 'ఆకటిచే నలయుచున్నాఁడు'. చలిఁది వడ్డించినఁ దనకుఁ బాపము మట్టును. "మినుకు (నాణెము) నొకటి యిచ్చిపొమ్మన్న పోవునో పోఁడో" "వంట యగుదాఁక నుండఁడీ వడుగు" ఏమి "బండిమీఁద పోవుచున్నాఁడు". "అయిన దయ్యేదుఁ గా కేమి" యని సుశీల 'రారయ్యా' యని కాళ్లుచేతులు కడుగ నిచ్చి, కూర్చుండఁ బెట్టి—

"సీ-రారంబండినప్రాఁతరాజనపు
దివ్యాన్నంబు నొక్కింత వా
ర్ధారాధౌతముఁ గుండ యూడ్చి యిడి
యెం గంభాపలాశంబునన్".

ఇట్లు సవ్యంజనం బైనదధ్యోదనంబు వడ్డించి "ఆరగింపుఁడు, క్షమియింపుఁ డనుచు" ఒక అడుగు అటు పెట్టి తిరిగి చూచినంత మనవాఁడు "సిక్థ మొక్క టైనియుఁ జిక్కనీక మ్రింగి మీఁగులు చూచుచు"న్నాఁడు. అడుగక పోయిన నేయమ్మయుఁ బెట్టదనుకొన్నాఁడు కాఁబోలు!

"చూడు మీపారి భాండ మోశోభనాంగి!
భిస్సటం బొండెఁ దాఱి తప్పినది యొండె
కలుగు లే కుండ నూడ్చి తె మ్మలఘుజఠర
జాతవేదంబు హెచ్చె నీస్వల్పభుక్తి"

అని ఫిర్యాదు చేసినట్లు పలికినాఁడు. కడచిన రాత్రి సుశీల తన కని వండుకొనినయన్నమును భర్త పల్లియ కేఁగి యుండుటచే భుజింపలేదు. ఆయన్న మున్నది. లే దనుట యెట్లు? ఆ "అభినవోదనంబును ఆలపాలును వడ్డించినది. ఆకులో వడ్డించినదానిని 'అవలివారలచేతికి నందియిచ్చునసువున' మన యతిథి మాయము చేసినాఁడు. "భుజియించి మఱియుఁ దెమ్మని గజిబిజి చేసినాఁడు". దధ్యోదన మైనది. క్షీరాన్న మైనది. ఉన్న దంతయు నూడ్చిపెట్టిన సుశీల యిం కేమి చేయును? హస్తాంబుజములు మొగిడించి

"అన్నం బొండొక లేదు చల్ది
యుదివి న్నధ్వశ్రమార్యాఘ! తె
మ్మన్నం దెచ్చెద సాధుగుప్తములు నవ్యం
బుల్ కజాయంబు లిం
దెన్నే నున్నవి శ్రోత్రయుట్టికలఁ
గాదే లేచి వార్వుండు నే
గన్నిర్మించెదఁ గూడు గూర
మఱియుం గైకోలు మేల్భుక్తికిన్".

అని వేఁడుకొన్నది. లేచి వార్చుట యాలస్యము గు నని, అనవసర మని మన యతిథి యభిప్రాయము. అక్కడే కూర్చుండి "ఓ వనితామతల్లి! ఓ పావనశీల! తైలపరిపక్వములు లెన్నియుఁ దెమ్ము కావనక", వాఁడు కాదని యెందు కనును? "లేవడి యైన భుక్తి గాని" మఱి లేవలే నన్నాఁడు. వాని కడుపులోని కొంత

దిగఁజేసినను "దిగంబడ దాఁక లింతయున్". అది యొగఁబడుచునే యున్నది.

"అనినన్ వడ్డింపఁ జొచ్చెన్ హరిణ
నయన నిండారు డెందంబులో వే
గన భావిప్రాణనాథాగ్రహసహ
మతితోఁ గమ్మనై కారమై నే
తిన వండం బొల్చి చేతం దడవినఁ
దుమురై తాఱుటల్ లేక సద్యో
జనితంబుల్ వోలెఁ జాలం జవు లొదవు
సమత్స్యండికాపూపపంక్తుల్".

ఇట్టి 'సాధుగుప్తముల'ను వడ్డించునపుడు సుశీలకు 'భావిప్రాణనాథాగ్రహము' స్ఫురణకు వచ్చినది. పాఠకులకుఁ గూడ భర్తరాక తర్వాత నీ యన్నపూర్ణమ్మగారి కెట్టి శాంతి యగునో యన్న సందేహము కలుగక పోదు; మఱి యా 'సాధుగుప్తములు' సామాన్యమైనవి కావు. అయినను సుశీల యాతిథేయధర్మమును బాటించి వడ్డించినది. వడ్డించిన దంతయు నా భూసుర కుమారుఁడు నిరవశేషముగా నాహారించినాడు." వటువునకు భోజనము పెట్టుటలో సుశీల యుత్సాహము, తొందర, వటువు గబగబ యామె యిడినభోజనమును భుజించుట సూచితము లగునట్లుగా కవి ఛందము మార్చి స్రగ్ధరావృత్తమును బ్రయోగించినాఁడు. పాఠకుని కీ స్రగ్ధరావృత్త పఠనముచే వారిరువురును బడిన తొందర యంతయు వ్యక్తమగును. అపుడు సుశీల 'యిసుమంత లేఁడీ పసిబాలుఁడు బహుభక్ష్యరాసులు మ్రింగినాఁడని' "మాయపు బిడ్డ యీనిసువు మానిసిపుట్టువు కాదు, దేవతానాయకుఁడో, చతుర్ముఖుఁడో, నాభవబంధము లూడ్వ నున్న నారాయణమూర్తియో యెఱుఁగరా దొకయించుకయున్" అని వితర్కించుకొన్నది. అతిథికి నాహారతృప్తి కల్గించుటకా పతివ్రత యగ్నిదేవునిఁ బ్రార్థించినది. వెంటనే పిండివంటలు రాసులు రాసులుగా వచ్చిపడినవి. అపుడా సుశీలయొక్క "నిత్యసత్యశమస్థైర్యౌదార్యసంశుద్ధులం జాలన్ మెచ్చి వటుత్వముం దొఱఁగి" విష్ణువు సాక్షాత్కరించి.

"సుచరిత్ర! నేఁడు నీచే
తిచలిఁది భుజియింపఁ జాలఁ దృప్తి యొద
బచరణాగా దిమ్ముల మును [వెడిం
రుచియింపదు శబరివిందు ద్రోవదివిందున్"

అని మెచ్చుకొని భర్తయొక్క పూర్వవృత్తాంతమును జెప్పి 'నోము లెల్ల నోచి నూఱేండ్లు బ్రదికి నీ భర్తతోడఁ బరమపదము గను'మని యనుకూలదాంపత్యమును బ్రసాదించి వెళ్లెను.

ఇది యీ కావ్యమందలి సుశీలవిందు కథ. ఈ విందు మెక్కిన విష్ణువునకు శబరివిందు ద్రౌపదివిందు రుచింపలేదఁట! అవును. ఈ కావ్యములోఁ గూడ నీ విందుకథ చదివిన తర్వాత మఱియే కథయు రుచింపదన్న సాహసము కాదేమొ! సరసరచన, పాత్రోచిత సంభాషణ, హాస్యపోషణ యింకఁ బాఠకుఁడాస్వాదింపఁ దగినంత యున్నవి.

ముద్దువడుగ (విజయ) క్ష్మాపతి

క. శ్రీమంతుఁడవై పదనత
సామంతుఁడవై మనీషిసన్నుతవిలస
ద్ధీమంతుఁడవై వర్ధిలు
రైమంతా ముద్దువడుగరాజవతంసా!

కవిహృదయం :

ఉన్నపాఠాలు : సంస్కరణ

—:*:—

గ్రంథపరిష్కరణము నిజమున కొక కళ యని చెప్పఁదగును. ప్రాచీనలిపిలేఖన పరిజ్ఞానము, చరిత్రజ్ఞానము, కవిహృదయమును బసిపట్టఁ గలరసహృదయము, శాస్త్రాది జన్యజ్ఞానము, వీని నన్నిటి మించి లోకజ్ఞానము మొదలగునవి మెండుగా నుండినఁ గాని ప్రాచీన గ్రంథపరిష్కరణము సాధ్యము కాదు. *నన్నిచోడుని కుమారసంభవమున కున్న వ్రాఁతప్రతి యొక్కటే. అందులో సరి యైనపాఠములు దొరకనికారణమున నన్వయము చక్కఁగాఁ గుదురనిపట్టు లనేకములు కలవు. వానిలోఁ గొన్నిటి నిందుఁ జర్చించుచున్నాను. సహృదయులు పరిశీలింతురుగాక !

'గుఱు తెఱిఁగి వస్తుచయమున
కొఱగాదు నాదీపవర్తియును బోలె నిజ
మ్మెఱిఁగి కృతవస్తుసమితికి [తుఁగన్'.
వఱలఁగ మది నెఱుఁగు విబుధవర్గముఁ దలఁ
౧ ఆ. 26 ప.

మూఁడవపాదమున 'కృతివస్తుసమితికి'నని, నాలుగవపాదమున 'వఱలఁగ మది నొఱగు'నని యుండవలయును.

'తెఱయ రసవంత మగుకృతి కెఱఁగ నేర
దల్పగసక్కృతి కెఱగుదు రలుల కెల్లఁ
జెఱకు విడిచిన రసమున కెఱఁగి రాక
పిప్పి కరిగెడునీఁగల పెల్లువోలె.'
౧ ఆ. 30 ప.

ఈ పద్య మిట్లుండవలయును.
'నెఱయ రసవంత మగుకృతి కెఱఁగ నేర
రల్పరసకృతి కెఱఁగుదు రల్పు లెల్లఁ
జెఱకు పిడిచినరసమున కెఱఁగి రాక
పిప్పి కరిగెడునీఁగల పెల్లువోలె.'

మఱియొక పద్యము.
'తజ్ఞానం దెఱుఁగనగుఁ గవితావిశేష
మజ్ఞానం దేమి యెఱుంగంగ నగు సమస్త
కనకవర్ణోత్కర మ్మొరగంట నొరసి
చూచి కా కెఱుఁగ వచ్చునె సుద్దరాతి.'
౧ ఆ. 32 ప.

ఈ పద్యమున తొలిపాదమున, రెండవపాదమున, నాలుగవపాదమున గణభంగము. ఈ పద్య మిట్లుండవలయును.

'తద్జ్ఞానం దెల్గ నగుఁ గవితావిశేష
మజ్ఞానం దేమి యెఱుఁగంగ నగు సమస్త
కనకవర్ణోత్కర మ్మొరగంట నొరసి
చూచి కా కెల్గ వచ్చునె సుద్దరాతి.'
'చతురోక్తుల నుతపద బహు
గతుల నలంకారభావకాంతిరసార్ద్రో
న్నతిఁ గృతి నతిరసికులు వర
సతిగతి నెఱిఁగింపవలదె సౌభాగ్యమునన్.
౧ ఆ. 39 ప.

ఈ పద్యమున, 'చతురోక్తుల నుతపద బహుగతుల' నని యుండవలయును.

దేవాధీశ ! సమస్తముం బడయ
నుద్దేశించి మున్ భక్తి నీ
దేహన్ సర్వసదాన్ర మూర్తి నిఖిల
శ్రీరత్నమున్ నీకు నే
నావాహించితి మీరు సన్నిధు
నచర్యాసక్తి మైకొన్న నా
కీ విశ్వోదయ కార్యసిద్ధి యగు
వాణీంద్రామరేంద్రార్చితా !
౧ ఆ. 72 ప.

'నీకు నీ నావాహించితి' నని యుండవలయును.

కరిమదగంధమునకు మధు
కరములు పిండుకొని ముసరి కటితటముల భా
సుర మయ్యె నగతటంబులఁ
బరువడి మొగు లెఱఁగి పేరఁబడినవిధ
మునన్.
౧ ఆ. 88 ప.

'ముసరి కటతటముల భాసుర మయ్యె'నని యుండవలయును.

హృదయాహ్లాదములోడఁ బాయక
సదానేకప్రకారంబులన్
మదనాసక్తిఁ బెనంగుచున్న
విలసన్మత్తేభవిక్రీడితం

---

* కుమారసంభవము – వావిళ్లవారి ముద్రణము.

బది దాక్షాయణి నూచి కౌతుక
రత్నైకాలీనభావాఖిలా
మద్భృగత్యుజ్జ్వలదీధితుల్ వఱపె
నీశాననాబ్జంబుపైన్.
౧ ఆ. 101 ప.

తొలిపాదమున 'సదానైకప్రకారంబులన్' అని యుండవలయును. సదా నైక (న+ఏక) ప్రకారంబులన్ అని, సదా+న+ఏక+ప్రకారంబులన్ అని రెండు తెఱఁగులను బదచ్ఛేదము చేసికొనఁ దగును. 'సదానేకప్రకారంబులన్' అని యుండరాదు.

'జానతి పశుపతి నుఱక వి
తానమహాంభుఁ డైనదక్షుం డనున
జ్ఞానికి మునుకొని వచ్చిన
మానం బన నమరి సతివిమానము వచ్చెన్'
౨ ఆ. 15 ప.

'విమానం బన నమరి సతివిమానము వచ్చెన్' అని యుండవలయును. వి+మానము - అవమానము అని యర్థము.

హరిపితామహదివిజేశ్వరాది దిగధి
పతుల సురమునిద్విజుల రాఁ బనిచి వరదు
నభవుఁ బరమేశు రావింప నైతి నీవు
దలఁచి పిలిచిన భక్తవత్సలుఁడు గాఁడె
౨ ఆ. 19 ప.

'తలఁచి పిలిచిన భక్తవత్సలుఁడు రాఁడె' అని యుండవలయును.

'బలిమిఁ బట్టకలిగి పాశు
పతము దొడుగ నేఁటి క
గ్గలిక మాలుకకాయ కత్తు
గల్లు గొనఁగ నేల ము
న్నెలుకవేఁట కుఱుమతిండి
యేల నీకు నలుగఁగాఁ
దలము గలదె నన్నుఁ
బనుపు దక్షుఁ బట్టి తెచ్చెదన్'
౨ ఆ. 59 ప.

'బలిమిఁ బట్ట కలిగి పాశుపతముఁ దొడుగ నేఁటి'కని యుండవలయును. బసవపురాణములో

'పక్షికిఁ దొడ నేల పాశుపతంబు
ఈక్షితీశ్వరుఁ డన నెంతటివాఁడు' అని కలదు. 'పిచ్చుకమీఁద బ్రహ్మాస్త్రమా' యను సామెతను గూడ నిట ననుసంధించుకొన వలయును.

'తొడరునడుగు లిడుచు దుఃఖాతిశయమునఁ
దల్లడిల్లుచున్న దక్షు ధర్మ
పత్ని వచ్చి పురుషభిక్షంబు వేఁడుచు
జాల దవుల నభవుమ్రోలఁ బడియె.'

'జాలి దవుల నభవుమ్రోలఁ బడియె' నని యుండవలయును. అభవుమ్రోలఁ బడియె ననుటచే 'జాల దవుల' యనుట సంగతము కాఁజాలదు.

లయగ్రాహి. ఉర్వర సలింపఁ గులపర్వతచయం బడరఁ
బర్వి భువనంబు నిధు లౌర్వశిఖి యాడన్.
౨ ఆ. 98 ప.

'ఉర్వర సలింపఁ గులపర్వతచయం బడరఁ
బర్వ భువి నంబునిధు లౌర్వశిఖి యాడన్'
అని యుండవలయును. అందే మూఁడవ పాదము
'సర్వగుణముఖ్యులను సర్వగుణభూతములు
నార్వ నహిభూషణము లోర్వ దిశలంగం'
అని కలదు. ఇందు 'సర్వగణముఖ్యులును' నని యుండవలయును.

లయహారిణి.
కఱగిరము ఘనఘనము
లెఱుఁగఁగఁగ నతికలను
గఱచిసులు గ్రుపులను
గిఱిడి సులఁ బెల్లై
యుఱుము లన వడిఁ జెలఁగఁ
గొఱనేఁయు దనరుచాలు
మెఱుఁగు లన దశదిశల
మెఱవఁ దలమీఁదన్.
౨ ఆ. 100 ప.

ద్వితీయపాదము 'యుఱుము లన వడిఁ జెలఁగఁ గొఱనెలయుఁ దనరుచులు' నని యుండవలయును.

'మరుఁ బ్రణుతించి మందపవ
మానుఁ దలంచి వసంతుఁ గొల్చి చం
దురునకు మ్రొక్కి మాతనవతోయజ
సంహతిఁ దేల్చి శారికా
పరభృతచంచరీకశుకబర్హిణపంక్తికిఁ
దృష్టి చేసి ను
సిరవిహారిదేవతలఁ జిత్తమునం
గొనియాడి భక్తితోన్.
౫ ఆ. 147 ప.

(65వ పుట చూడుఁడు.)

అలంకార విచారము

శ్రీ కుంటిమద్ది శేషశర్మగారు

నవనీత విలిప్తముఖుడు
కువలయ నీలుండు బాలగోపకునకుఁ జే
ల్గవమోడ్చి, యలంకృతులకు
వివరింతు విమర్శ పూర్వవిజ్ఞుల సరణిన్.
కలదేని గుణంబది పూ
ర్వులదే; దోషంబు నాది; బుద్ధిని దోష
జ్ఞులు గమనించి గుణం బౌ
దలఁ దాల్తురు శివుడు చంద్రుఁ దాల్చినరీతిన్.
గీర్వాణభాష నైకాం
తర్యాణులు శాస్త్రజలధి తరిచి, నవసుధా
ధూర్వహసిద్ధాంతముల న
పూర్వవిధిన్ నిర్ణయించి, పాల్చిరి కృతులై.
ఆ భామహ జగన్నాథ
మాలంకారిక మండలిన్
ఔదలన్ వంచి సేవించి
యారంభించెద నీకృతిన్.
ప్రత్ననూత్న కవిబ్రహ్మ
పరంపరకు నంజలుల్,
ఇందు దాహృతికై కొందు
నే వారి కృతి రత్నముల్.
మన్నింతు రంచు భావింతుం
బ్రాగర్వాక్పండితోత్తముల్,
యల్లక్ష్య-లక్షణౌఘంబు
స్వీకృతంబగు నీ కృతిన్.
జిజ్ఞాసు జ్ఞాన విస్ఫూర్తి
చికీర్షా క్లుప్త చిత్తతన్
గాని, పాండిత్య గర్వానఁ
గాదు తత్కావ్య దూషణల్.
"స్పర్ధచే నగు విద్యాభి
వర్ధనం"బని చెప్పుటన్,
అభినందింప మద్యత్న
మర్థింతు రసికౌఘమున్.
సంతసింతు నితాంతంబు
సంఖ్యావంతులు దెప్పినన్;
పండితంమన్యులారోపింప
కుందు రిట దోషముల్.
ప్రచండతర వైదగ్ధ్య
పండితోత్తమ శోభి శ్రీ
వేంకటేశ్వర గీర్వాణ
విద్యానిలయ శిష్యుడన్.
ప్రఖ్యాత పండిత శ్రీని
వాసాచార్యుల పౌత్రుడన్
శ్రీ కుంటిమద్ది వారింట
శేషశర్మాభిధానుడన్.

* * *

ఇందు విచారణీయము కావ్యాలంకార వర్గము. కనుక తొలుత కావ్యస్వరూపము సోదాహరణముగ నిరూపింతును.

"అందమైన యర్థమందించు శబ్ద్బంబు కావ్యము. (అనఁగఁ బరగు.)"

శబ్దము "ధ్వన్యాత్మకము, వర్ణాత్మకము" అని ద్వివిధము. భేరీ మృదంగాదుల మ్రోత ధ్వన్యాత్మకము. మనుష్యులాడుమాటలు వర్ణాత్మక శబ్దము. ఇట్టి వర్ణాత్మకమగు ప్రతి శబ్దమునకును ఒక యర్థముండును. ఆ శబ్దము విన్నంతనే ఆ యర్థము వినువారికి గోచరించుచుండును.

"కమలము" అన్న పదమును విన్నవెంటనే, బాలభానుని కిరణములతో వికసించు స్వభావము గల, మెత్తని రేకులతో సొబగు మీరు, మకరంద తుందిలమగు పువ్వు మనోవీథిని గోచరించును. "కమలము"ను పదమునకును పై పదార్థమునకునూ ఎడతెగని సంబంధమొకటి యుండవలయును. దానినే నైయాయికులు, "ఈశ్వర సంకేత"మనిరి. అదియే శక్తి. దానికే, "అభిధ" అను నామాంతరము.

ఈ శబ్దార్థ సంబంధ సామాన్యమును "వ్యాపారము"ని వ్యవహరింతురు. పై అభిధా వ్యాపారముచేత అనుస్యూతముగ లోకవాడుక వల్ల సాక్షాత్సంకేతితమైన యర్థమును బోధించు శబ్దము వాచకము. బోధింపబడు నర్థము వాచ్యము.

ఈ యభిధ, "రూఢి, యోగము, యోగరూఢి". అని మువ్విధము.

"ముద్దన్న, రామప్ప" అను పదములు ఆయావ్యక్తులయందు స్థిరమై, అవయవార్థా

నపేక్షితముగ తదర్థబోధకము లగుచున్నవి. ఇందలి శక్తి రూఢి.

"వంటవాడు, ఈతగాడు" మొదలైన పదములు అవయవశక్తి గలవియై అర్థబోధకములు గాన ఇందలి శక్తి యోగము.

"రేవెలుగు"=చంద్రుడు. రాత్రిప్రకాశించు నక్షత్రములు, మెరుగు దీపములూ ఉన్నా చంద్రునే బోధించు శక్తి యోగరూఢి.

ఈ మువ్విధమైన అభిధావ్యాపారమువల్ల తెలియనగు నర్థములు అభిధేయములు.

"వ్రాతయందు కుశలుడు; మా కితడను కూలుడు," అనుచో, "కుశల, అనుకూల" పదములకు "దర్భలు కోయువాడు, తీరము వెంట నుండువాడు" అను అర్థము లభిధేయములు. కాని అవి యిందు పొసగవు. కనుక వాచ్యార్థమునకు బాధకలిగినది. కుశలు డన్నచోట దర్భలుకోయు వానికి సంబంధించినది నేర్పరితనము. హెచ్చరిక కలిగి కడునేర్పుతో గాని కోయకున్న దర్భలవల్ల చేతులు తెగును. కనుక, కుశలు డనుటకు నేర్పరి యని యర్థము. కుశల పదము, ముఖ్యార్థబాధకలిగి ముఖ్యార్థ సంబంధముగల అన్యార్థమును రూఢివల్ల ప్రతిపాదించుచున్నది. అటులనే అనుకూల పదము, "ఒద్దికగల వాడు" అని.

ఇందలి వ్యాపారము 'లక్షణ'. అదియు 'నిరూఢలక్షణ.'

"పువ్వు ముడిచిరి యాంగ్లేయుని
కలకల వీ డెల్ల నవ్వ కట్టెలు మోసెన్."

అనుచో, వీడు=పట్టణము. అది నవ్వుట బాధితము. అట్లే,

"బాజారే తిరిగి చూచి ఫక్కున నవ్వెన్."

అన్నప్పుడును, "అందలి జనులు" అని లక్ష్యార్థము. ఇది పూర్వమువలె రూఢివల్ల నేర్పడలేదు. "ఊరిలోని వారు, బజారులోని వారు, ఆబాల వృద్ధము, ఒక్కరిని విడువక అందరు పరిహసించిరి; నవ్విరి" అని అభిప్రాయప్రయోజనముగ ఇచ్చట లక్షణా ప్రవృత్తి. ఇది "సప్రయోజన లక్షణ" అర్థము లక్ష్యము.

"భానుడస్తమించెను." అనిన, "ప్రొద్దుమని" నని వాచ్యార్థము తెలియుచుండ, ఆ యా ప్రకరణానుగుణముగ, వటువునకు "సంధ్యవార్చు"మని, వ్యాపారికి "అంగడి కట్టి పెట్టు"మని, ఆలగాపరికి "లేదూడలఁ గట్టి వేయు"మని, నవోఢకు "ప్రియుడు రాబోవును. అలంకరించుకొను"మని మొదలగు నర్థములు ప్రతీయమానము లగుచున్నవి. ఇందు పదముల కా యా యర్థములయందు సంకేతములేదు. కాన అభిధ గాదు. ముఖ్యార్థమునకు బాధలేదు. కనుక లక్షణ కవకాశములేదు. అందువల్ల నిచ్చటి వ్యాపారము "వ్యంజన." అర్థము వ్యంగ్యము.

ఇంతకూ, శబ్దము :-వాచకము, లక్షకము, వ్యంజకము ; అర్థము :-వాచ్యము, లక్ష్యము, వ్యంగ్యము; వ్యాపారము :-అభిధ, లక్షణ, వ్యంజన ; అని త్రివిధములని ఫలితార్థము.

"అందు వాచక లక్షక వ్యంజకంబు
లనగ శబ్ద ప్రపంచంబు వినుతికెక్కు
త్రివిధమై యర్థజాతంబు తేజరిల్లు
నవని వాచ్యంబు, లక్ష్యంబు, వ్యంగ్యమనగ.
శబ్దవృత్తులు నభిధ లక్షణయనంగ
వ్యంజన యనంగఁ బెనుపొందు : నందు నభిధ
సతతసంకేతితార్థ గోచర సుశబ్ద
ధామమై యోగరూఢి భేదములఁ జెలగు."

అని కావ్యాలంకార సంగ్రహము.

పై మూడింటనే వ్యాపారము చేతనైనను, "అందమైన"— లోకోత్తర చమత్కారజనకమైన, "అర్థమును," "అందించు"—ప్రతిపాదించు, శబ్దము కావ్యము అనబరగును.

"నీకు కొడుకుపుట్టెను," "నాపగవాడు మడిసెను." అనునవి ఆయా వ్యక్తులకు కొంత ఆనందమును గలిగించినను, లోకోత్తర చమత్కార జనకములు గావు. కాన నవి కావ్య పద వాచ్యములుగావు. మరికొందరు :

"వివిధగుణము లలంకృతుల్ వెలయఁగల్గి
యరయ దోసములేని శబ్దార్థములను
గద్య పద్యాత్మకంబగు కావ్యమనుచు
పల్కుదురు కావ్య విదులైన ప్రాజ్ఞులెల్ల"

అని, (ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము.)

"విగతదోషంబులును గుణాన్వితము లధిక
లసదలంకార భావోప లక్షితములు
నైనశబ్దార్థములు కావ్య మనఁ జెలంగు"

అని (కావ్యాలంకార సంగ్రహము) కావ్యలక్షణమును నిర్ణయించిరి. ఇందు, "శబ్దార్థములు కావ్యము" అనుటను కొంత విచారింతము.

"కావ్యమును గట్టిగ చదువుచున్నాడు,

కావ్యమునుండి అర్థము తెలియుచున్నది. కావ్యము వింటినికాని, అర్థము తెలియలేదు" ఇత్యాది లోకసాధారణ వ్యవహారములవల్ల, "శబ్దవిశేషమే కావ్య"మని, "శబ్దార్థములు కలిసి కావ్యముకాద"ని విశదమగుచున్నది.

"అట్లు గాదు. కావ్యపదమునకు శబ్దార్థముల రెండింటియందును శక్తి. పై వాక్యముల యందు ముఖ్యార్థమునకు బాధ యేర్పడినందున, లక్షణా వ్యాపారమువల్ల, ఒక్క శబ్దమే అర్థము." అంటే:

"శబ్దార్థములు రెండునూ కావ్యము." అనుటకు తగిన ప్రబల ప్రమాణముండెనేని, పై లోక వ్యవహారములయందు లక్షణ అంగీకరింప వచ్చునైయుండెడిది. అదియే కానరాదు.

మరి, "కావ్యప్రధానలక్షణము చమత్కారము కలిగించుట గదా! అది శబ్దార్థముల రెండింటనూ సమానము. కాన రెండూ కావ్యమే." అంటే:

రాగాలాపనయూ చమత్కార జనకమే. నాట్యాంగము లన్నియూ నట్టివే. కనుక నవియూ కావ్యములే కావలసియుండును. అదీగాక, "శబ్దార్థములు కావ్యము." అనిన, రెండునూచేరి కావ్యమా? లేక, ప్రత్యేకమా? చేరియే యన్న, పద్యవాక్యము కావ్యముకాక పోవచ్చును. ప్రత్యేకమన్న ఒక్క పద్యమందే రెండు కావ్యము లేర్పడ వలసియుండును. కాన శబ్దార్థములు రెండును కావ్యమనుట తగదు.

"భానుడస్తమించె" ననుటయందు, గుణములేవు. అలంకారములునూ అంతే. ఐనా అదికావ్యమే. రమణీయములైన అనేకార్థములు ప్రకరణానుసారము స్ఫురించుట ముందు గమనించితిమి. కాన నిది కావ్యము కాదనరాదు. పట్టుదల "కిది కావ్యము కాద"ంటే, ప్రతిదానినీ అటులనే నిషేధింపవచ్చును.

"దుష్టకావ్యము" అన్నప్పుడు, దోషమున్నను కావ్యపద వ్యవహారమునకు బాధ కనిపించుటలేదు. అదీగాక,

"మేను శబ్దార్థములు; మరి మేటివ్యంగ్య
మగును జీవిత; ముపమాదు లగును హార
ముఖ్యభూషణములు; శ్లేషమున్నగాఁ
దనరు గుణములు శౌర్యాదులనగ నొప్పు;
నాత్మకాధిక్యమును గూర్చునట్టి వగుట."

(ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము.)

"తనువగు శబ్దార్థంబులు;
ధ్వనిజీవ; మలంక్రియావితానము సొమ్ముల్;
తనరుగుణంబులు గుణములు
ఘనవృత్తులు వృత్తులౌర కావ్యేందిరకున్!"

(కావ్యాలంకారసంగ్రహము.)

అన్నందున, శౌర్యాదులవలె నాత్మధర్మములగు గుణములను, హారాదులకైవడి ఆహార్య భూషణములగు నలంకారములను శరీరైకదేశములుగ నంగీకరింపవలనుగాదు. అందుచేత, అదోషసగుణ సాలంకార శబ్దార్థ యుగలమును కావ్యమనుట ఉచితముగాదు.

"రసవత్తు కావ్యము." అనుటయు పాడి గాదు. మహాకవులచే కావ్యముగ నిర్ణయింపఁ బడిన వస్త్వలంకార ధ్వని కావ్యములయందు కావ్యలక్షణము ప్రసరింపక అవ్యాప్తమనును. కనుక,

"అందమైన యర్థమందించు శబ్దంబు
కావ్య మనగఁబరగు : కావ్యమునకు
ఒప్పు నాల్గు తెరగు లుత్తమోత్తమ ముత్త
మంబు మధ్యమాధమములును—"

ఉత్తమోత్తమము, ఉత్తమము, మధ్యమము అధమము అని కావ్యభేదములు నాలుగు.

"......................ఎందు
అప్రధానంబులైన శబ్దార్థములను
వ్యక్తమగు చారుతమమర్థ మాద్య మదియు."

ఎందు శబ్దార్థములసౌందర్యమునకన్న వ్యంజనా వ్యాపారవేద్యమగు నర్థము లోకోత్తరానంద కారియో అది ఉత్తమోత్తమ కావ్యము.

చారుతమ మనువిశేషణము గూఢవ్యంగ్య, స్ఫుటవ్యంగ్యక కావ్యములఁ బోనాడుటకు. అందు వ్యంగ్యము రమణీయముగాదు. ఉత్తమ మధ్యమ కావ్యములయందు వ్యంగ్యార్థములు రమణీయములేయైనను, అవి శబ్దార్థప్రాధాన్యము గలవి గాన ఉత్తమోత్తమ కావ్యస్థానమున కెక్కఁజాలవు. వానిఁ దొలగించుటకు, "అప్రధానంబులైన" అను విశేషణము.

(సశేషము)

రసరామణీయకం

శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు

అన్ని వాఙ్మయములందలి ప్రతి కావ్యమునకును పరమ ప్రయోజనము రసము. రసవిలసితముకాని కావ్యమునకు వేద, పురాణవైలక్షణ్యము, కాంతాసమ్మితత్వము కుదురవు. అట్టి కావ్యము కావ్యానుకరణమగును; కాని కావ్యము కాఁజాలదు. ఈ సిద్ధాంతము కావ్యవాఙ్మయ మారంభమయిన నాటనుండియు ననుస్యూతముగ వచ్చుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున రసతత్త్వ మరయుటకు ముందుఁ దన్మూలమగు సంస్కృతమునందలి దాని తత్త్వమును పరిశీలింపవలసియున్నది. నవీనులగు సంస్కృతాలంకారికులు కావ్యమున రసమే ప్రధానమని చెప్పియున్నారు. ప్రాచీనాలంకారికులు విభిన్నములగు వానికిఁ బ్రాధాన్యము నొసఁగియున్నారు. భరతుఁడు నాట్యము, భామహుడు దండి ఉద్భటుఁడు అలంకారములు, వామనుఁడు గుణములు, ఆనందవర్ధనాచార్యుఁడు ధ్వని కావ్యమునఁ బ్రధానములని చెప్పినారు. కుంతకుఁడు వక్రోక్తిని, మహిమభట్టనుమితిని, క్షేమేంద్రుఁ డౌచిత్యమును కావ్యాత్మలుఁగ గ్రహించినారు. పయి వారి మతములు విభిన్నము లయినను – ప్రధానమగు రసమును మాత్రము వారు, తాము ప్రధానములని యనుకొనినవానియందే స్వీకరించిరి. నాట్యము ప్రధానమనిన భరతముని మతమున రసము నాట్యస్వరూపము.[1] అలంకార ప్రాధాన్యమునంగీకరించిన భామహ, దండ్యాచార్యుల మతమున రసమలంకారములందే చేర్పఁబడినది.[2] గుణప్రాధాన్యవాదియగు వామనుని మతమున రసము లన్నియును కాంతిగుణమునందంతర్భవింపఁ జేయఁబడినవి.[3] ఉద్భటుఁడు రసమును అలంకారముగనే చెప్పినాఁడు. కావ్యమునకు ధ్వనియే ఆత్మయని నిర్వచించిన యానందవర్ధనాచార్యులు రసము ప్రధానమగు ధ్వనియని నిర్వచించెను;[4] ధ్వన్యాలోకవ్యాఖ్యాతయగు నభినవగుప్తులు రసధ్వని ప్రాధాన్యమును చక్కఁగ వివరించిరి.[5] అనుమితివాదియగు మహిమభట్టు 'రసము కావ్యమున కాత్మ యగుటలో నెవ్వరికిని విప్రతిపత్తిలేదని' స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. కుంతకుఁడు రసమును వక్రోక్తియందే యిమిడ్చెను.[6] క్షేమేంద్రుఁడు రసమును కావ్యమునఁ బ్రధానమని, రసపరమగు కావ్యమున నౌచిత్యము తప్పక యుండవలెనని చెప్పియున్నాఁడు. మమ్మటాదులానందవర్ధనుని మతమునే యనుసరించిరి. ప్రాచీనులలో రుద్రటుఁడు, నవీనులలో సాహిత్యదర్పణకారుఁడు రసమునకే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము నొసంగిరి. రుద్రటుఁడు తక్కినవారివలె రసమును వేఱొక కావ్యాంగమునం దిఱికింపక ప్రత్యేకముగనే కావ్యాత్మగ 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్య'మ్మని చెప్పినాఁడు. అతని మతమున వస్త్వలంకారములు వ్యంగ్యము అయినను కావ్యాత్మలు కాఁజాలవు.

---

1. నాట్యం చ రస ఏవేతుత్యుక్తప్రాయమ్. [లోచన: పు- 182]
2. రసవద్దర్శిత స్పష్ట శృంగారాది రసం... [కావ్యాలం: 3-6]
   ...రస వద్రసపేశలమ్. [కావ్యాదర్శ: ద్వితీ]
3. దీప్త రసత్వం కాన్తిః.
   దీప్తా రసాః శృంగారాదయో యస్యసః, తస్య భావః, దీప్తరసత్వమ్, కాన్తిః.యథా-
   'ప్రేయాన్ సాయ ముపాగతః—' ఇత్యాది. ఏవంరసాన్తరేష్వప్యుదాహరణీయమ్.
   [కా. సూ. వృత్తి.]
4. కావ్యస్యాత్మా ధ్వనిః, (పు. 2.) కావ్యస్యాత్మా స ఏవార్థః. (పు. 26)
   సఏవేతి. ప్రతీయమాన మాత్రేఽపి ప్రక్రాన్తే తృతీయ ఏవ రసాదిధ్వనిరితి మన్తవ్యమ్.
   [ధ్వన్యాలోకః, సలోచనః.]
5. కావ్యస్యాత్మని సంజ్ఞని రసాదిరూపే నకస్యచి ద్విమతిః.
6. అలంకారా స్త్వలంకారాః గుణా ఏవ గుణాః పునః,
   ఔచిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితమ్. [ఔచిత్య: 1.]

ఆంధ్రాలంకారికులు నవీనసంస్కృతాలంకారికుల మతము తీసికొనుటచే నాంధ్రకావ్యములలో రసమునకే ప్రాధాన్యముండవలెనని తన్మతమని చెప్పవలెను. ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి యందు 'సా వాగ్యా రసవృత్తిః' అని, 'సాధ్యో హి రసో యథాయథం కవిభిః' అని పయి యంశమే తెలుపఁబడినది. చిన్నకోట పెద్దయ కవి 'భావరసప్రసంగమునఁ బర్యవలంకృతి లక్షణంబు' అనియు; మూర్తికవియు 'అసదృశ రసప్రధాన శబ్దార్థములును' అని పయి యభిప్రాయమునే సూచించిరి. అప్పకవి చింతామణి సూత్రముల నాంధ్రీకరించుచు, 'రసమే కావ్యమునఁ ప్రధాన'మని నొక్కి చెప్పినాఁడు.[1] పెద్దయయు, అప్పకవియును వేఱొకయెడ వామను ననుసరించి 'అఖిలకావ్యములకు రీతులాత్మ' అని చెప్పియున్నను, ప్రధానముగ వారు తేల్చినది రసప్రాధాన్యసిద్ధాంతమే యనవలెను.

సంస్కృతాలంకార వాఙ్మయమున కాది గ్రంథమగు భరతనాట్యశాస్త్రమునందే రసస్వరూప మొకమాదిరిగ నిర్వచింపఁబడినది. 'విభావానుభావ వ్యభిచారి సంయోగాద్రస నిష్పత్తిః' అని నాట్యశాస్త్రమందలి రస నిర్వచన సూత్రము. ఈ సూత్రముపయి ఆధారపడి అనేకులగు నాలంకారికులు పెక్కురీతుల సమన్వయములకు దారితీని, తమ కిచ్చవచ్చిన మతములను నిరూపింపసాగిరి. కొందరు పయి సూత్రమునకు విచిత్రముగను రసనిర్వచన మొనర్చిరి. మొత్తముపయి రసనిర్వచనముంగూర్చి పదునొకండు మతములు బయలువెడలినవి. అందు ఎనిమిది మాత్రము సూత్రమున కనుగుణములు : అయెనిమిదింటనుగూడ ముఖ్యమైనవి నాలుగే! వానినే చాలమంది వివరించి తక్కిన వానిని విడిచిరి. రసగంగాధరమున మాత్ర మన్నిమతముల తత్త్వము వివరింపఁ బడినది.

రసనిర్వచనమునఁ బ్రసిద్ధములగు నా నాలుగు మతములు నివి. — 1. భట్టలోల్లటుని యుత్పత్తివాదము; 2. శ్రీశంకుకుని యనుమతివాదము; 3. భట్టనాయకుని భుక్తివాదము; 4. అభినవగుప్తుని వ్యక్తివాదము. ఇం దభినవగుప్తాచార్యుల వాదమునకు సర్వాలంకారికప్రామాణికుండగు నానందవర్ధనాచార్యుల ధ్వనివాదము మూలము; సహృదయ హృదయావర్జకమును, యుక్తియుక్తమునగు వ్యక్తివాదమే యందరిచేత నామోదింపఁబడినది. దానికిఁ గారణములు మున్ముందు చూపఁబడును.

విభావము, అనుభావము, వ్యభిచారిభావము నను మూఁడు విధములగు భావముల సంయోగమును పొంది, పరిపోషింపఁబడిన స్థాయిభావమే రసమగునని యించుమించుగ నన్నిమతముల వారు నంగీకరించియున్నారు. స్థాయిభావము రసముగ మాఱునపుడు—లేనిస్థాయి యుత్పన్నమగుటచే రసముత్పన్నమగుననియు, అనుమితములగు స్థాయిభావములంబట్టి రసమున్నట్లూహింపవలెననియు, సత్త్వోద్రేకము వలన రసము సామాజికులచే ననుభవింపఁ బడుననియు, సహృదయహృదయములందు సారూపమునసున్న స్థాయిభావమే విభావాదులచే వ్యక్తమయి రసమగుననియు, క్రమముగ భట్టలోల్లట - శ్రీశంకుక-భట్టనాయక, అభినవగుప్తుల మతసారములు. స్థాయియే రసముగ మాఱుననుటలో నీ రెవ్వరికిని విప్రతిపత్తిలేదు. భరతముని స్థాయిభావములే రసములుగ మాఱునని స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు.[2] ఆలంకారికులందఱు నించుమించుగ ఈ యభిప్రాయమునే తీసికొనిరి. వారి ననుసరించిన యాంధ్ర

1. గీ. తగరసాశ్రయ వాక్య సంతతులఁ గూర్చి,
కావ్యము రచించు వారె పో కవులనంగ!
నట్లు గావున నేభావమైనఁ గవిత,
పలుకు వారికి సాధింపవలయు రసము. [1 అ.]

2. అథ స్థాయిభావాన్ రసత్వ ముపనేష్యామః. [నాట్య: 6 అ.]

లాక్షణికులు నట్లే వివరించిరి. [1]స్థాయిభావాతిరిక్తముగ రసమను నొక అపూర్వపదార్థములేదని పయివారి మతము.

విభావము లనఁగా రసాభివ్యక్తి కనుగుణము లగు కారణములు; అవి యాలంబనములనియు, నుద్దీపనములనియు రెండు విధములు. ఏవి లేనిచో రసమభివ్యక్తము కాదో; అవి ఆలంబన కారణములు; 'రసమునకు సమవాయకారణమాలంబన విభావ'మని సంస్కృతాలంకారికు లందురు. నాయకుఁడు, నాయిక ఆలంబన కారణములు. స్థాయి వ్యక్తమగుటకు సహకారు లగునవి ఉద్దీపనకారణములు. [2] అయ్యవి ఆలంబనగుణము, చేష్ట, అలంకారము, తటస్థము నని నాలుగు విధములు. అయ్యవి యౌవనము, సౌందర్యము, హావ, భావాదులు, హారాంగదాదులు, మలయానిలము, చంద్రుఁడు మొదలగు నవి యగుచుండును. శరీరమునఁబుట్టిన వాల్ప్రాపు మొదలగు కార్యము లనుభావములు. [3]పరుల సుఖదుఃఖములచేఁ దనకు సుఖదుఃఖములు కల్గునటుల భావించెడి సత్త్వమువలనఁ బుట్టునవి సాత్త్వికభావములు. [4] ఈ భావములు అనుభావాభిన్నములని చాలమంది తలంపు. ప్రాచీనాలంకారికులు వీనిని వేఱుగ లెక్కింపక అనుభావములలోనే చేర్చియున్నారు. నాట్యశాస్త్రమునందలి రససూత్రములోని 'అనుభావ' ముచే పయి ఉభయవిధములగు భావములను గ్రహింపవలెను. (కంపము, కన్నీరు, గద్గదత మొ. సాత్త్వికములు) సముద్రమునందలి తరంగములవలెఁ బుట్టుచు, విలీనములు కావలసినపుడు విలీనములగుచు, మఱలఁ బుట్టుచు, చరించుచు, [5] రసాభివ్యక్తికి సహకారమొనరించునవి వ్యభిచారిభావములు; ఇవియే సంచారిభావములనియుఁ జెప్పఁబడును. ఎన్ని నదులు సముద్రమునఁ గలిసినను దాని రూపమును మార్పు చేయుని రీతిని సజాతీయములుకాని, విజాతీయములుకాని యగు భావములచే ఏమియు మార్పునొందని (స్థిరమగు) భావమే స్థాయిభావము. [6] ఈ స్థాయిభావము లెనిమిదని కొందఱును, తొమ్మిదని కొందఱును, పదియని కొందఱును, వానికి సంఖ్యానియమము లేదని, భావము లెన్ని యున్నలో అన్నియు స్థాయిభావములు కావచ్చునని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. కాని వీని ననుసరించిన రసములు తొమ్మిదని చాలమంది వివరించుటచే స్థాయిభావములు తొమ్మిదియని చెప్పవచ్చును. అవి రతి-హాసము-శోకము మొదలగునవి.

---

1. క. ఉక్తవిభావాదులచే వ్యక్త నవస్థాయిరూప భావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసంసక్తములై రసములన రసత్వము నొందున్ [చూడా: 2-4]
క. పులకండంబులు కలిపిన నలువగుసలిలము రసాయనంబగు పగిదిన్
లలిత విభావాదులచే నలఘుతరస్థాయిభావ మలరున్ రసమై. [నరస: 3-4]
2. క. ఈ రసమునకు త్పాదనకారణము విభావ మనఁగఁ గల దది ద్వివిధం
బై రంజిలు నాలంబన, మారయ నుద్దీపనంబు ననఁగ ధరిత్రిన్.
క. వనితయుఁ బతియును నాలంబనమగు; నుద్దీపనంబు ప్రాయంబును సొమ్మును శేష్టయు మదనాదులు, ననఁదగు...... [నరస: 3-27, 28.]
3. కార్యభూతో౽ను భావః స్యాత్కటాక్షాదిః శరీరజః. [ప్రతాప :-రస
...ప్రారూఢకటాక్షాదిక మారయ ననుభావమయ్యె. [నరస: 3-34
4. క. పరగత సుఖదుఃఖాదుల నరయఁగ భావించి యట్ల యలరుట సత్త్వ
స్ఫురణము, తద్భవభావము లరయఁగ సాత్త్వికములయ్యె— [నరస: 3-36]
5. క. అహరహము రసోత్పత్తికి సహాయభావంబు లెలమిసంచారులగున్. [నరస: 3-47.
(విశేషేణ ఆసమన్తాత్ చరంతీతి వ్యభిచారిణః. (వి+అ+అభి+చారిణః)
6. విరుద్ధైరవిరుద్ధైర్వా భావై ర్విచ్ఛిద్యతే న యః,
ఆత్మభావం నయత్యన్యాన్ స స్థాయీ... [దశరూపకమ్: 4.[
తే. గరిమనదు లెన్ని గలిసినఁ గప్పుకొనుచు, జలధి గనుపట్టురీతి సంచారిభావ
సంచయము లెన్ని గలిసిన మించనీక, తాన కనుపట్టు భావంబు స్థాయిదలఁప. [నరస: 3-5]

పయి స్థాయి భావములకుఁ బుష్కలమగు విభావాది సామగ్రి లభించినప్పుడే అవి యథార్థలగు స్థాయిభావములు. అట్లుకానిచో-అనఁగా-విభావాది సామగ్రి వానికిఁ జాల దక్కువయగుచో స్థాయిత్వముపోవును. అపుడవి వ్యభిచారిభావములే అగును. [1] రసమును బాగుగఁ బోషింపఁ దలఁచిన వారు విభావాదులను సముచితమగునట్లు నిబంధింపవలసియున్నది.

పయిస్థాయిభావములు చిత్తవృత్తి విశేషములు; (జ్ఞానవిశేషములు;) అవి క్రొత్తగాఁ బుట్టునవి కావు. తగిన యుద్బోధము కలిగినచో అవి వ్యక్తములగును; లేని యెడలఁగావు. ఆ భావము లా రీతిని లేనివారికి రసాస్వాదము కలుగఁజాలదు. కావున సహృదయులకే గాని ఇతరులకు రసాస్వాద యోగ్యతలేదు. వాసనారూపమగు భావము అందఱి యెడఁదల నుండి తీరవలెనని నియమములేదు.

రససూత్రమున విభావానుభావ వ్యభిచారులే చెప్పఁబడినవి; మూలములోలేని స్వాత్త్విక, స్థాయిభావములను చెప్పుట మూల విరుద్ధమని కొందఱు సందేహింపవచ్చును. కాని అట్టి సందేహమున కవకాశము లేదు.

పయిరససూత్రము ననుసరించి ప్రాచీనాలంకారికులు పెక్కురు-అనఁగా ధ్వనికారుఁడు, అభినవగుప్తాచార్యులు, మమ్మటాచార్యులు మొదలగువారు, సాత్తిక భావములను వేఱుగఁజెప్పలేదు. ధనంజయుఁడు, ధనికుఁడు, విద్యానాథుఁడు మొదలగు కొందఱు సాత్త్విక భావములను వేఱుగ లెక్కించిరి. పెద్దయ, మూర్తికవి విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రీయ మార్గమునే అనుసరించినారు. [2] ఇదివఱకు జెప్పఁబడిన లక్షణములను బట్టి అనుభావములు, సాత్త్వికభావములుకూడ కార్యములే యని తెలియుచున్నది. అనుభావములు శరీరమునఁ బుట్టునవి; సాత్త్వికభావము లంతఃకరణోత్పన్నములు. కార్యములు మొదట సాత్త్వికావస్థ యందుండి తరువాత ననుభావములుగ మారును. కావున రెండు నభిన్నములే యను నభిప్రాయమున ప్రాచీనులు వానిని వేర్వేఱుగఁ జేర్కొనలేదు. [3] భరతముని యెనిమిది స్థాయిభావములను, ఎనిమిది అనుభావములను, ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావములను - మొత్తముపయి నలుబదితొమ్మిది భావములను పేర్కొనెను. ప్రాథమికావస్థాభేదములను నిర్దేశింపఁ దలఁచిన కొందఱు వీనిని వేర్వేఱుగఁ జూపిరి. కాన ఏమతమునకును భంగము కలుగదు.

లోకమునందు కారణములు, కార్యములు, సహకారి కారణములు అగునవియే కావ్యనాట్యములయందు వరుసగ విభావములు, అనుభావములు, వ్యభిచారి భావములు ననిచెప్పఁబడుచున్నవి. ఏదయిన నాటకప్రదర్శనమును చూచునపుడుకాని, ఏదైన కావ్యమును వినునపుడుకాని వాని తత్త్వమును బాగుగ గుర్తించి, అనుభవమునకుఁ దెచ్చికొను సమర్థులగు సహృదయులకు, విభావాది భావములు తొలుత అవి ప్రత్యేక వ్యక్తి సంబద్ధములయినను, వ్యక్తి సంబంధమును విడిచి సర్వసాధారణములుగ గోచరించును. ఇట్టి సామాన్యజ్ఞానము కావ్యము లందు కంటె నాటకములందే వేగముగఁగల్గును. కావున మనమొక నాటకమునే దృష్టాంతముగఁ

---

1. రత్యాదయః స్థాయిభావాః స్యుర్భూయిష్ఠ విభావజాః
   స్తోకైర్విభావై రుద్దిష్టా స్తఏవ వ్యభిచారిణః. [సంగీత రత్నాకరః]

2. విభావైరనుభావైశ్చ సాత్త్వికై ర్వ్యభిచారిభిః
   ఆనీయమానః స్వాదుత్వం స్థాయీభావో రసఃస్మృతః.
   విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారి సామగ్రీసముల్లాసిత స్థాయీభావో రసః.
   [ప్రతాప: రస]

   గీ. అట్టి విజ్ఞానకలితమై యలరుభావ మాత్మఁబ్రవ్యక్తమై విభావానుభావ
   సాత్త్విక వ్యభిచారి సంజ్ఞలఁ దనర్చు, నాల్గు దెఱఁగుల రసనిదానంబు గాఁగ.
   [మూడా: 1-20.]

   సాత్త్విక భావంబులు నెనిమిదింటి నేర్పడ నలరింతు [నరస: 3-38.]

3. ఏవం సర్వేమిళిత్వా ఏకోనపంచాశద్భేదాః [నాట్య: 6-ఆ.]

దీనిఁ గొనుట మేలు. శాకుంతల నాటకము ప్రదర్శింపఁబడుచున్న దనుకొందము. అందు శకుంతలా దుష్యంతు లాలంబనవిభావములు; సహృదయుఁడగు సామాజికునికి ఆ విభావములు వ్యక్తి విశేషరూపమునఁ గాక సామాన్యరూపమునఁ దోఁచును. అనఁగా విభావములందు శకుంతలాత్వ దుష్యంతత్వములు నశించిపోవును. ఇట్లే యనుభావ, సంచారిభావములు వ్యక్తి విశేషసంబంధమును వదలి సామాన్యము లగును. ఇట్టి భావసామాన్యత కావ్యము సులలిత పదబంధ బంధురమై, ప్రదర్శించు నటులు తత్తద్భావ ప్రదర్శనమున నిపుణులై యుండు నపుడే రసాస్వాదన సమర్థులగు సహృదయులకే కలుగును.

అట్లు సాధారణములగు విభావాను భావ వ్యభిచారి భావములవలన విలక్షణమగు నొక వ్యాపారము పుట్టుచున్నది. అదియే వ్యంజన. ఈ వ్యాపారమువలననే సహృదయ హృదయములయందు వాసనారూపమునఁ బ్రతిష్ఠిత పూర్వములగు రత్యాది స్థాయిభావము లభివ్యక్తములగును. అనఁగా-ఉన్న స్థాయిభావములే వ్యంజనా వ్యాపారమువలనఁ బ్రకాశితములగును. సహృదయ హృదయములందు స్థాయిభావములు తొలుతనుండియు నున్నను, వాని నజ్ఞాన మను మూత కప్పివైచుటచే వ్యక్తములు కాఁజాలవు; వ్యంజనా వ్యాపార మా యావరకమగు అజ్ఞానమును పోఁగొట్టును. అజ్ఞానము నశించిన పిదప లోనున్న స్థాయిభావము, దానితోడిదే యగు నానందమును ప్రకాశించును.

మానవునికి మమత్వము అజ్ఞానజనితము. అజ్ఞానము నశించినపుడు మమత్వమును నశించును. అపుడు సహృదయునకుఁ దానొక వ్యక్తివిశేషమ నను జ్ఞానము నశించును. అతఁడు సాధారణ వ్యక్తియే యగును. దుష్యంతాదులగు విభావములు దుష్యంతత్వాది వ్యక్తి విశేష సంబంధమును వీడి సామాన్యులగుటను, సహృదయ సామాజికుఁడును సామాన్యుఁడగుటను, పయివిభావమునకు, సామాజికునకు నభేదము కలుగును. అపుడు సామాన్య రూపలగు శకుంతలాదినాయికలయెడ సామాజికులకు స్వకాంతాత్వ జ్ఞానముకలిగి అనురాగము కల్గుట కాటంక మేమియు లేదు. ఇట్టి యనురక్తుఁడగు సామాజికునకు విభావము వ్యక్తమయి, విగళిత వేద్యాంతరమగు నానందమును కల్గించును. అట్టి స్థాయిభావవిశిష్టమగు చిదానందమే రసము. ఈరసము సహృదయులగు వారందఱికిని ఆస్వాదన క్షమము. ఇది శృంగార రస ప్రతీతి మార్గము. తక్కిన రసములకు నిదియే పద్ధతి. పయిది వ్యక్తివాదుల మతము. ఇదియే సిద్ధాంతితమగుటచేఁ దొలుదొల్త నిరూపింపఁబడినది. తక్కిన మార్గములును, వాని యందలి యనుపపత్తులును క్రింద నిరూపింపఁ బడుచున్నవి.

'విభావానుభావ వ్యభిచారి సంయోగాద్రస నిష్పత్తిః' అను భరత రససూత్రమునందలి 'సంయోగ, నిష్పత్తి' శబ్దములకుఁ దమకుఁ దోఁచిన రీతిని పలువురు పండితులు పెక్కర్థములను నిర్వచించుటచే వాదములు పెరిగినవి. ఉత్పత్తి వాదులగు భట్టలొల్లట ప్రభృతులు 'విభావములవలనఁ బుట్టి, అనుభావములవలనఁ బ్రతీతియోగ్యమయి, సంచారిభావములచేఁ బోషింపఁబడిన స్థాయిభావము రస'మని చెప్పిరి. రసము రామాదినాయకనిష్ఠమని, నాయకవేషము ధరించుటచే నటుని యందును అది గోచరించునని వీరి యాశయము. ఈ మతమున సూత్రమునందలి 'సంయోగ' పదమునకు మూఁడు విధములగు నర్థముల నంగీకరింప వలెను. స్థాయి, విభావముల సంయోగము కార్యకారణ భావము; స్థాయ్యనుభావ సంయోగము జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావము; స్థాయి, సంచారి సంయోగము పోష్యపోషక భావము: ఈ మతమున 'నిష్పత్తి' పదమునకు 'ఉత్పత్తి' అని యర్థము. ఈ మతము సరి కాఁజాలదు. ఉన్న స్థాయిభావమే ప్రకాశితమగును గాని క్రొత్తగాఁ బుట్టునది కాదు. రసమెన్నివేలయేండ్ల క్రిందటనో యుండినరామాది నాయకనిష్ఠమే యైనచో సామాజికులకు రసాస్వాదము కలుఁగఁజాలదు. అది సామాజికనిష్ఠమయియే యుండవలెను. సంయోగ పదమునకుఁ బయిరీతిని చాల అర్థములను కల్పించుటయు సరి కాదు.

అనుమితివాదులగు శ్రీశంకుకులు లోకమునఁ బ్రసిద్ధములగు సమ్యఙ్, మిథ్యా, సంశయ, సాదృశ్యప్రతీతులకంటె విలక్షణమగు ప్రతీతి కలదని, అది చిత్రమునుజూచి 'ఇదిగో గుఱ్ఱము' అను కొను దానివంటిదని, అది రామపాత్ర

ధారి యగు నటునియెడ 'వీఁడుగో రాముఁడు' అను బుద్ధిని కల్గించునని చెప్పుదురు. సరసమగు నాట్యమువలనను, నిపుణుఁడగు నటునిచేష్టల వలనను నటునియందు లేనిభావము లచట నున్నట్లే సామాజికులు గ్రహింతురు. కాఁగా రసము నాయకనిష్ఠమైనను, నటునియం దనుమేయమయి సామాజికులచే ననుభవింపఁబడును. ఇదియే వారి మతము. ఈ మతమున 'సంయోగ' పదమునకు అనుమాప్యానుమాపకభావ మర్థము. 'నిష్పత్తి' యనఁగా అనుమితి. ఈమతముకూడ సరికాదు. నటుఁడు తటస్థుఁడగుటచేఁ దద్గతముగ ననుమితమగు స్థాయిభావము సామాజికులకు విగళితవేద్యాంతరమగు నానందమును కలిగింపఁజాలదు; అనుమిత మగునది సరిగ ఆస్వాదమునకురాదు; రామాదినాయకనిష్ఠమగు రసము (ఒకరియందుండురసము) సామాజికులకు (వేఱొకరికి) ఆస్వాదయోగ్యమగుట అనుభవమునకువిరుద్ధము. కావున ఈ వాదమున రసముయొక్క యథార్థస్వరూపము సుస్పష్టముకాదు.

భుక్తివాదులగు భట్టనాయకప్రభృతులది మూఁడవమతము. లోకవ్యతిరిక్తముగ కావ్యనాటకములందు క్రొత్త రసవ్యాపారములు రెండుకలవు. అవి ౧. భావకత్వము; ౨. భోగము. అందు మొదటి వ్యాపారముచే విభావానుభావవ్యభిచారి భావములు వ్యక్తివిశేష సంబంధమును విడిచి సర్వసాధారణములగును. పిదప సాధారణరూపముననున్న స్థాయిభావము భోగవ్యాపారమువలన సామాజికులచే నాస్వాదింపఁబడును. భోగవ్యాపారమే సత్త్వరజస్తమో గుణములలోని రజస్తమోగుణముల నణఁచి సత్త్వము నుద్రేకింపఁజేసి రసము నాస్వాదమునకుఁ దెచ్చును. ఆ భుజ్యమానమగు స్థాయియే రసమని పయివారి మతము. ఈ మతమున 'సంయోగ' పదమునకు 'సాధారణీకరణ సంబంధ'మని యర్థము. 'నిష్పత్తి' యనఁగా భుక్తి లేక యనుభవము. ఈ వాదముకూడ సరికాదు. ఈ మతమునఁ గ్రొత్తగ భావకత్వ, భోగవ్యాపారముల నంగీకరింపవలసియుండును; రసము సామాజికభుజ్యమాన మనుటచే రసము పుట్టునని కాని, జ్ఞాప్యమగునని కాని నిశ్చయముగఁ జెప్పుటకు వీలులేదు. అది యభివ్యక్త మనుటయే యుచితము; కాని భుక్తివాదులు వ్యక్తివాదుల మతమున కణుమాత్రము నవకాశమునీయరు. పయికారణములంబట్టి యేసందేహమునకును అవకాశములేని వ్యక్తివాదమే యుచితమైనది. అందే రసము స్వరూపమును బాగుగఁ దెలిసికొన వీలుకలదు.

వ్యక్తివాద సిద్ధాంత మిదివఱకే వివరింపఁబడినది. ఆ మతమున రససూత్రములోని 'సంయోగ'మునకు 'వ్యంజనావ్యాపారసంబంధ' మనియు, 'నిష్పత్తి'కి 'అభివ్యక్తి' అనియు నర్థములు.

పయిని వివరింపఁబడిన విషయమునుబట్టి రసము లన్నింటివలన నానందమే కలుగుననియు, దుఃఖము కలుగదనియుఁ దేలుచున్నది. రసస్వరూప నిరూపణమున నిపుణుఁడును, ప్రామాణికుఁడును అగు అభినవగుప్తాచార్యుఁడా రీతినే చెప్పియున్నాఁడు. చాలమంది యాలంకారికు లతని మతమునే యనుసరించిరి. కాని యిచట నొక సందేహము కలుగవచ్చును. సుఖహేతువులగు రతి హాసాదులవలన — శృంగార హాస్యాదిరసములవలన ఆనందము కలుగవచ్చును; దుఃఖహేతువులగు శోక, భయాదులవలనను — కరుణ, భయానకాదిరసములవలనను ఆనందమెట్లు కలుగును?

కాని పయిప్రశ్నకు సమాధానము లేకపోలేదు. కావ్యప్రపంచము లోకవిలక్షణము. లోకమునందు సుఖహేతువులవలన సుఖము, దుఃఖహేతువులవలన దుఃఖము కలుగుట నియమసిద్ధము. కవిబ్రహ్మసృష్టి విలక్షణ మగుటచే దుఃఖ హేతువులవలనఁగూడ సుఖమే — కావ్యనాట్యములందుఁ గలుగును; అదియు సామాన్యసుఖముకాదు; విగళితవేద్యాంతరమగు ఆనందమే! దుఃఖహేతువులవలనను ఆనందము కూర్పఁగలవాఁడే కవి. హాలాహలమునుండి యమృతము చిలికింపఁగల సామర్థ్యములేని కవి యథార్థకవికాఁడు. శ్రోతకాని, ద్రష్టకాని కేవలము దుఃఖము ననుభవింపవలెనను నాశయమునఁ గవి కావ్యమునుగాని, నాటకమునుగాని వ్రాయఁబూనఁడు. తనకు దుఃఖము కలుగవలెనని కోరి సహృదయుఁడు కావ్యపఠనమునకుఁగాని, నాటకదర్శనమునకుఁగాని దొరకొనఁడు. దుఃఖాంతములగు కావ్య, నాట్యములం బ్రవర్తించిన సహృదయుఁ డట్టి దుఃఖమువలనను మనస్సున కొకరీతి శాంతికలిగి యానందము కలుగవలెనను కోరికతోడనే ప్రవర్తించును.

మఱియు సహృదయులు కవి దుఃఖవిషయములను నిరూపించుటయందు ఎంతవఱకు నెగ్గెను? కరుణరసమును పోషించుపట్టుల మనలను రామాదులతోఁబాటు ఏడిపించగలిగెనా? లేదా? అని యాలోచింతురు. అట్లొనరించినపుడే వారు కవిని మెచ్చుకొని యానందింతురు. (ఇది యనుభవసిద్ధము.) సంస్కృతాలంకారికులు ఇంచుమించుగ నందఱును కరుణాదిరసముల వలనను ఆనందమే కలుగునని చెప్పినారు. నాట్యదర్పణకర్తలగు రామచంద్ర, గుణచంద్రులు మాత్రము సుఖాత్మకత్వ, దుఃఖాత్మకత్వ భేదములవలన రసములు రెండు విధములనియు, రసములు కొన్ని (కరుణాదులు) దుఃఖస్వరూపము లనియు వివరించి యున్నారు. [1] కాని వీరిమతము నితరులెవ్వరు నామోదించలేదు. వీరి గురువగు హేమచంద్రాచార్యులుగూడ పయి మతమును సూచింపనైనను లేదు. [2] లోకోత్తరమగు నానందమునకుఁ గారణము లెట్టివయినను కావచ్చును. అవి యానందస్వరూపమును మార్పఁజాలవు.

ఆంధ్రాలంకారికులు కూడ అన్ని రసముల వలనను ఆనందమే కలుగునని ఒప్పుకొనిరి. మూర్తికవి ఈ యంశమునే 'వావిరి దుఃఖమైన సుఖమైన భవమైన విటీవిటాళియం దారయఁ బూర్ణమై సహృదయాత్ములఁ గేవల హర్షమై తగున్' అని చెప్పినాఁడు. ఇచ్చటి 'హర్షము' నకు 'ఆనంద'మను నర్థము చెప్పవలెను. వ్యక్తమగు స్థాయిభావముతోఁగూడ విగళిత వేద్యాంతరమగు నానందము కలుగునని యిది వఱకుఁ జెప్పఁబడినది. రసానందములు రెండును భిన్నములా? అభిన్నములా? అను సందేహమొకటి కలుగుచున్నది. ఈ విషయమున సంస్కృతాలంకారికులు రెండు విధములుగను చెప్పియున్నారు. మమ్మటాచార్యులు కావ్యప్రకాశమున 'రసాస్వాదనమువలన విగళితవేద్యాంతరమగు నానందము కలుగు'నని యొకచోటను, 'రసము బ్రహ్మానందముతో సమానమగు'నని వేఱొకయెడను చెప్పియున్నాఁడు. [3] రసగంగాధరము నందలి రసస్వరూపమును బట్టి స్థాయికంటె ఆనందము వేఱనియు, ఈ రెండింటికిని అవినాభావ సంబంధమున్నదనియుఁ దెలియుచున్నది. [4] పండితరాజు స్థాయిభావముతోఁ గూడిన యానందము రసమా? లేక యానందముతో నున్న స్థాయి రసమా? అని విమర్శించి శ్రుతిని బ్రమాణీకరించుచు రత్యాది స్థాయిభావవిశిష్టమగు చిదానందమే రసమని సిద్ధాంతీకరించి యున్నాఁడు. [5] రసమానంద స్వరూపమనియే శ్రుత్యర్థము. రసలక్షణమునందలి 'నిజస్వరూపానందేన సహ గోచరీక్రియమాణః ... రత్యాదిరేవ రసః' అను నంశము పయియర్థమునకు సమర్థకము. ఇట్లొకరిమతముననే రెండు విధములగు నభిప్రాయములు నుండినట్లు తోఁచుచున్నది. పయివానికి సమన్వయము చేయఁదలఁచినచో ఒకమార్గము కలదు. రసము, నానందమును వేర్వేఱయినను, రసము ఆనందమునకు హేతువగు కారణమున-హేతు, హేతుమంతముల కభేదము చెప్పుట యుక్తిసారము కానందున, రసానందముల కభేదము చెప్పినను చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రాలంకారికులలోఁ బెద్దయకవి మతమేమో తెలుపవీలులేకున్నను, మూర్తికవి మతమున మాత్రము రసానందముల కభేదము కలదని 'భావము........ఆవలఁ బూర్ణమై సహృదయాత్ములఁ గేవల హర్షమై తగున్' [పుట 63.] అను నతని నిర్వచనమును బట్టి తెలియుచున్నది.

1. నాట్య దర్పణమ్: అ. 3. [G. O. Series]
2. కావ్యానుశాసనమ్. [నిర్ణయసాగరప్రతి]
3. సకలప్రయోజన మౌళిభూతం సమనన్తరమేవ రసాస్వాదన సముద్భూతం విగళిత వేద్యాంతర మానందం... [కావ్యప్ర: ప్రథమోల్లాసః]
   బ్రహ్మాస్వాదసబ్రహ్మచారీ...రసః. [కావ్యప్ర: చతు.]
4. స్వప్రకాశతయా వాస్తవేన నిజస్వరూపానందేన సహ గోచరీక్రియమాణః ప్రాగ్వినివిష్ట వాసనారూపో రత్యాదిరేవ రసః. [రసగం: ప్రథ]
5. వస్తుతస్తు వక్ష్యమాణ శ్రుతిస్వారస్యేన రత్యాద్యవచ్ఛిన్నా భగ్నావరణా చిదేవ రసః. 'రసో వై సః, రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనందీ భవతీ'తి శ్రుతిః. [రసగంగాధరః. పు. 20.]

రససంఖ్యాపరిగణనమునఁ బ్రాచీనకాలము నుండియు మతభేదములు కలుగుచున్నవి. స్థాయి భావము లెన్నియున్న అన్నిరసములు కలవని చెప్పవలెను. భరతముని యెనిమిది స్థాయిభావములనే నిర్వచించియున్నాఁడు. దానింబట్టి యతనిమతమున ఎనిమిది రసములేయని చెప్పవలసి వచ్చును; రసములు తొమ్మిదని చాలమంది చెప్పుచున్నారు. కొందఱు చెప్పని ఆ రసము శాంతము; భరతుఁడును శాంతరసము లేదని యెచ్చటను చెప్పలేదు. 'అష్టౌ నాట్యేరసాః స్మృతాః' అనియే నాట్యశాస్త్రమునఁ గలదు. దానింబట్టి నాట్యరసము లెనిమిదని, నాట్యాతిరిక్తముగఁ గావ్యమందు శాంతరసము కలదని అతనిమతమును కొందఱు వివరించుచున్నారు.

అభినవగుప్తాచార్యులు శాంతరసమునుగూర్చి ప్రసంగించుచు, అది భరతముని సమ్మతమని 'మునినాఽప్యంగీకృతం, 'క్వచిచ్ఛమః'— ఇత్యాదినా' అని అతని వచనమును బ్రమాణీకరించినాఁడు. దానింబట్టి శాంతరసమునకు శమము స్థాయియని మునిమతమయినట్లును తెలియుచున్నది. నాట్యశాస్త్రమున 'రతిర్హాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌ భయం తథా. జుగుప్సా విస్మయశ్చేతి స్థాయిభావాః ప్రకీర్తితాః' అని స్థాయిభావములు నిరూపింపఁబడిన పిదప 'నిర్వేదగ్లాని శంకాఖ్యాః' అని సంచారిభావములు ప్రస్తుతింపఁబడినవి. కాని శమము స్థాయిభావమని కాని, భావమాత్రమని కాని చెప్పఁబడి యుండలేదు. కావ్యప్రకాశకారుఁడు శాంతమునకు నిర్వేదము స్థాయిభావము అని చెప్పియున్నాఁడు. నిర్వేదమమంగళప్రాయమగుటచే దానిని తొలుతఁ జెప్పగాదనియు, అట్లు చెప్పుట నిర్వేదమొకప్పుడు స్థాయి కావచ్చునను సంశయమును తెలియఁ జేయుననియు, నిర్వేదము స్థాయిగాఁగల శాంతరసము కలదనియు నతని మతము.[1] విద్యానాథాదులు శమమునే శాంతస్థాయిభావముగఁ జెప్పియున్నారు.[2] పండితరాజు నిర్వేదమునే యొప్పుకొన్నాఁడు.[3] ఇట్టుల శాంతస్థాయి భావముంగూర్చి యభిప్రాయభేదములున్నట్లు తెలియుచున్నది. విచారించి చూచినచో శమము, నిర్వేదము నొక్కటియే యని, నిర్వేదమునకు శమము నామాంతరమని తేలును. భరతముని శమము నంగీకరింపనిచో అభినవగుప్తుని మతము కుదురదు. పయిరెండును తృష్ణాక్షయరూపములే. రెండింటికి నభేదమును తలంచియే భరతముని 'క్వచిచ్ఛమః' అని చెప్పియుండవలెను. ఆంధ్రాలంకారికులు శమమునే శాంతిస్థాయిగాఁ జెప్పిరి. ఏది చెప్పినను ఒకటియే!

రసములు తొమ్మిదని సనాతన సిద్ధమగు వాదము. కాని కొందరీ పద్ధతి నొప్పుకొనలేదు. శృంగార ప్రకాశమును వ్రాసిన భోజదేవుఁడు[4] శృంగార మొక్కటియే రసమని, గతానుగతికన్యాయమున వీరాద్భుతాదులు రసములయినవని వివరించియున్నాఁడు. రూపగోస్వామి 'ఉజ్జ్వల నీలమణి' యందు 'ఉజ్జ్వలవేషమగు శృంగార మొక్కటియే రసమని వివరించెను. ప్రాచీనాలంకారికుఁడగు రుద్రటాచార్యుఁడు తొలుతఁ బదిరసములను పేర్కొని, యంతతోఁ దనివినొందక మధుర పదార్థముల యాస్వాదనమువలన వివిధ రసములు కలుగునట్లు, అన్ని భావముల యాస్వాద

---

1. నిర్వేదస్యామంగళప్రాయస్య ప్రథమమనుపాదేయత్వేఽప్యుపాదానం సంచారిత్వేఽపి స్థాయిత్వప్రతిపాదనార్థమ్. తేన నిర్వేదస్థాయిభావోఽస్తి, శాంతోఽపి నవమోరసః [కావ్యప్ర: చతు.]
2. జుగుప్సా విస్మయశమాః స్థాయిభావాః... [ప్రతాప: రస: సాహిత్య దర్పణమ్]
3. రతిశ్శోకశ్చ నిర్వేదం...... [రసగంగాధరః: పు-30.]
4. వీరాద్భుతాదిషు రసేషు రసప్రసిద్ధిస్సిద్ధా కుతోఽపి వటయక్షవదావిభాతి లోకే గతానుగతికత్వవశాదుపేతామేతాం నివర్తయితుమేష పరిశ్రమో నః, శృంగార వీర కరుణాద్భుత హాస్య రౌద్ర బీభత్స వత్సల భయానక శాంతనామ్నః ఆమ్నాసిషుర్దశరసాన్ సుధియో వయం తు శృంగారమేవ రసనాద్రసమామనామః. [పీఠిక.]

నము వలనను రస్వాసాదనము కలుగవచ్చునని, అందుచే నిర్వేదాదులన్నియు రసములు కావచ్చునని వివరించి యున్నాఁడు.[1] అధునాతన విమర్శకులు కొందఱు రససంఖ్యను నియమించుటకు వీలులేదనియు, భావానుసారముగ ఇచ్చకు వచ్చినన్ని రసములుండవచ్చుననియు నొనరించు సిద్ధాంతమునకే రుద్రటవాదమెంతయు ననుగుణమగుచున్నది. రసస్వరూపవివరణ సందర్భమున జగన్నాథ పండితుఁడుకూడ స్థాయిభావములయినను భూయిష్ఠ విభావజనితములగునపుడే స్థాయి భావములని, లేని యెడల వ్యభిచారులగునని చెప్పియున్నాఁడు కదా! ఆ రీతినే తక్కిన భావములు భూయిష్ఠవిభావజములగుచో రసములగుటలో అనుపపత్తిలేదు. ఇట్లు రస సంఖ్యావిషయమయి వివిధములగు అభిప్రాయములున్నవి. రస సంఖ్యాపరిగణనమున జగన్నాథ పండితుఁడు చాల విమర్శించి తుదకు తొమ్మిది రసములనే యంగీకరించెను. ఆ విషయము సంగ్రహముగ క్రింద నీయఁబడును.

దేవ, గురు, పిత్రాది విషయకమగు రతి భావమనియు, అదియే కాంతావిషయకమగుచో రస మగుననియు నాలంకారికుల సిద్ధాంతము. ఆస్వాదనముపట్టుల భేదములేనియపుడన్నియు రసములేయని కాని, అన్నియు భావములేయని కాని ఏల అనరాదు? లేదా, స్త్రీ విషయకరతి భావమయి, దేవ, గురు, పిత్రాది విషయకమే రసమేల కారాదు? పయిరీతి సందేహములనేకములు కలుగవచ్చును. అట్టి ప్రశ్నలకు సమాధాన మొసఁగుటకు బదులు ప్రథమాలంకారికుఁడు, ప్రామాణికుఁడునగు భరతముని చెప్పినదానినే శరణుఁజొచ్చుట యుత్తమము. మునిచెప్పిన తొమ్మిదే రసములని, తదతిరిక్తములు భావములని చెప్పవలెను. వీనికిఁ బేరిలోనే భేదము; ఫలమున నన్నియు నొక్కటే.[2] ఆంధ్రాలంకారికులును రసములు తొమ్మిదని చెప్పియున్నారు.

రసము నాయకనిష్ఠమా? సామాజికనిష్ఠమా? నటనిష్ఠమా? అని సందేహము కొందఱికిఁ గలుగవచ్చును. అభినవగుప్తులమతమును బట్టి—రసము సామాజికులచే ననుభవింపఁబడుటచే దానికి తన్నిష్ఠతయే యుచితమైనది. కొన్ని మతములలో నాయకనిష్ఠము; కాని యా మతములు యుక్తములుకావని యిదివఱకే చెప్పఁబడినది. కావ్యమునందు శ్రోతలకును, నాట్యమునందు ద్రష్టలకును రసముకలుగునని చెప్పుచు పెద్దిరాజు (పెద్దయ కవి) పయిమతమునే యామోదించినాఁడు.[3] ప్రతాపరుద్రీయమునం దభినవగుప్తుని మతమే యనుసరింపఁబడినది. అందలి 'భావేస్థాయిని' అను శ్లోకమునే ఆంధ్రీకరించిన మూర్తికవి మతమును వేఱుగఁ బేర్కొనఁబనిలేదు. కావున రసము సహృదయుఁడగు సామాజికుని యందే యుండునని చెప్పవలెను. కొన్ని శతాబ్దముల క్రిందట నుండిననాయకనిష్ఠము కాఁజాలదు. అట్లై యెనచో సామాజికులకు రసాస్వాదము కలుగక పోవలసివచ్చును. అది నటనిష్ఠ మంతకన్నను కాదు. నటుఁడు కేవల మభినయాదుల ననుకరించునే గాని ఆయా భావము లాతనికి కలుగుట లేదు. ఒకపుడతఁడు తన్మయుఁడయి రసము ననుభవించెనేని—అపుడతఁడు నటుఁడుకాక సామాజికుఁడేయగును. నటునకు శిక్షాభ్యాస పాటవమున భావానుకరణ యోగ్యతయే కలదు; రసాస్వాద యోగ్యతలేదు.

ఈ రసస్వరూప వివరణములోని కొన్ని యంశములు మనవారి కనుభవవిరుద్ధములుగ తోఁచవచ్చును. ప్రాచీనార్వాచీన లాక్షణికు లందఱును పయిరీతినే యనుసరించిరి. వారి నిర్వచనము అనుభవానుసారియై యుండవలెను.

---

1. శృంగార వీరకరుణా బీభత్సభయానకాద్భుతా హాస్యః,
రౌద్రః శాన్తః ప్రేయా నితి మంతవ్యా రసాః సర్వే।
రసనాద్రసత్వమేషాం మధురాదీనా మివోక్త మాచార్యైః,
నిర్వేదాదిష్వపి త న్నికామ మస్తీతి తేఽపి రసాః। [కావ్యాలంకార : 8-8,4]

2. భరతాది ముని వచనానామేవాత్ర రసభావత్వాది వ్యవస్థా పరత్వేన స్వాతంత్ర్య యోగాత్. అన్యథా పుత్రాది విషయాయా అపి రతేః స్థాయిభావత్వం కుతో నస్యాత్ ...రసానాం నవత్వగణనాచ మునినియంత్రితా భజ్యేత... [రసగంగాధరః: పు-46.]

3. ప్రోడలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందు రసము;
ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరు రసము; [చూడా : 2-7.]

కవిసంజీవనీ లక్షణవిశేషములు

శ్రీ రావూరి దొరస్వామిశర్మగారు

(గతసంచిక తరువాయి)

ద్వితీయతరంగము :

(1-6) రఘువు-రఘు, బాహువు-బాహు, రాహువు-రాహు, ఊరువు ఊరు, మేరువు-మేరు—అని యీరీతి వువర్ణకమునకు లోపము వికల్ప మగు.

ప్రథమైక వచనేతర విభక్తి పరకత్వమందే వువర్ణకమునకు లోపము వికల్ప మని, రాహు బాహు శబ్దద్వయమునకు మాత్రము ప్రథమైక వచనమందును వు లోపము వికల్పముగా నగు నని మహాకవిప్రయోగములమూలమున నరయ నగుచున్నది.

(7-14) పులక, అలక, హంస-అను వాని మువర్ణకమునకు లోపము వైకల్పికము. చరిత్రాది గణమున సూరి వీనిం జేర్చెను. రామన పై మాఁటలతో 'తరంగములు—తరఁగలు' అనురూపముల నిచ్చెను. కాని తరంగశబ్ద వైకృతము తరఁగ. ఇది పులకాది గణమునఁ జేర్పఁదగినది గాదు. అట్లు చేర్చిన 'తరంగము-తరంగ' అనురూపము లుంట యుక్తము. 'తరఁగ 'అను శబ్ద మాచ్ఛికము. 'కరడనఁ గడలనఁ గర యనంగఁ దరంగయనఁ దరఁగ యనంగ నల యనంగ' (సీసపాదము-ఆంధ్ర భాషార్ణవము-1-154.)

(15-16) అమహత్తులకు మహద్వివక్ష-ఉరగుఁడు, సముద్రుఁడు.

(17-19) చను, చన్ను, కను, కన్ను శబ్దములు హల్లు పరం బగునపు డూఁదుట గలదు. అనఁగాఁ బూర్ణబిందు వగు ననుట. చనుఁగవ, చన్నుంగవ, కనుఁగవ, కన్నుంగవ. ఇది నేఁటి యుదంత స్త్రీ సమములకు నుగాగమ సంధి విధాన మగును.

(20-22) చరిత్రము - చరిత్ర—(7-14) పులకాదిగణమునఁ జేర్పఁదగు.

(28-24) పరీక్షితుఁడు, ఇంద్రజితుఁడు—హలంతతత్సమరూపములు.

ఇందుఁ జెప్పఁ బడలేదు గాని పై శబ్దములకుఁ దత్సమమున 'పరీక్షిత్తు, ఇంద్రజిత్తు, ఇంద్రజి' అనురూపములు పూర్వకవిప్రయుక్తములు గల వనియరయునది.

(25-28) కలిగి యనునర్థమున 'ఐ' యను పదప్రయోగము.

(29.30) కేలు (నిత్యైకవచనము), ఇరులు (నిత్యబహువచనము)

ఇరులు నిత్య బహువచనాంత మనుట ప్రసిద్ధము గాని యేకవచనప్రయోగ మీ క్రిందిది గలదు.

'ఇరులున నొంటిఁబోఁ బరసతి నెట్టుట'-విజ్ఞా-ప్రా. 105 (సూ. ని. పు. 536)

(81-82) జిష్ణునికంటె, జిష్ణుకంటె.

పంచమీవిభక్తి కూడుచో మధ్య న కారలోపము వికల్ప మని లక్షణము. ఇట్టి పట్టున నివర్ణ ముండుఁ గాని నకార ముండదు. కవి నివర్ణము నే యుద్దేశించె నేమో? కంటె వర్ణకంబు పరం బగు నపుడును గొన్నియెడల నగాగమంబు చూపట్టెడి (ప్రౌఢవ్యా-శబ్ద-20). ఈ కార్య మమహత్తులందే కానఁబడు చున్నది. ఉ॥ తక్రతుశతంబునకంటె, గుధిరాభీలాన్నంబున కంటెను. 'జిష్ణున కంటె' ఇత్యాదుల ప్రసిద్ధములు.

(33-34) షష్ఠీవిశేషణమునకుఁ బ్రథమ.

(35-36) మహతీతరంబు లగు స్త్రీలింగంబుల విశేషణంబులకుఁ గ్లీబత్వంబు విభావనగు.

ఉ॥ యశోదాతనయు కృపాదృష్టి సౌఖ్యదాయకము.

(37-38) బహువచనముల కేకవచన విశేషణము.

ఉ॥ కులిశధారల్ కుంఠితం బయ్యె.

(39-40) దూత—నిత్య స్త్రీసమరూపము (రామనమతము).

కాని దూతుఁ డనుపుంలింగరూపమును బ్రయోగములఁ గాన నగు. కవిజనసంజీవని (2-39).

'దూతపదము స్త్రీలింగము
రీతిఁ బ్రవర్తిల్లు సకలకృతులఁ బరఁగుటన్'

తిమ్మన దూతుఁ డను రూపము సైతము గల దని పై లక్షణపద్యమునే యందుకొని యిట్లు సవరించె.

'దూతపదము స్త్రీలింగము,
రీతిం బుంలింగ మట్లు గృతులఁ దనర్చున్,
దూత యన దూతుఁ డనఁగా,
భూతేశ మహేశ నిఖిలభువనాధీశా'
(సర్వలక్షణ-1-24)

లక్ష్యము — 'దూతుని జంపుట నరక మూట ధ్రువ మని రార్యుల్' (శాంతిపర్వము).

(41-44) ధూర్త, నీచ, మూర్ఖ, వృద్ధ శబ్దంబులకు 'డు' వర్ణకలోప వైకల్పికత్వము.

తృతీయతరంగము :

(1-3) పన్నగేంద్రుఁడు, పతగనాథుఁడు, అశ్వోత్తముఁడు—

తిర్యక్కులకు శ్రేష్ఠవాచకములందుఁ బుంస్త్వము.

(4-7) పడ్వాదిసంధి—

పడు, పఱచు, పెట్టు, పాటు-పడ్వాదులు.

పడ్వాది పరకత్వంబున సంస్కృత (తత్సమ) శబ్ద 'ము'వర్ణమునకు లోప మగునని రామన లక్షణమునందలి యుదాహృతులవలనఁ దెలియుచున్నది. (4-ప) కాని, ప్రియాభయశబ్దములమీఁద బిందువు నిల్చు నని తర్వాతి లక్షణమున (5 ప) రచితము.

పడ్వాదులు పరంబు లగునపుడు మువర్ణకముల కెల్ల (అనఁగాఁ దత్సమాచ్ఛికశబ్దములం దెల్ల ననుట) లోపపూర్ణ బిందువులు విభాష నగు నని ప్రయోగములం బట్టి యెఱుఁగనగు.

(8-12) మిశ్రసమాసము—

అయిదాఱక్షరముల తెలుఁగు పదముతో సంస్కృతశబ్దము సమసింపఁ జేయవచ్చు.

ఉ. కలిమిచెలిచెలిమివిభుఁడు -

ఇది యాఱక్షరములకు మించి యున్నది. 'సంస్కృతపదేన పరిమిత మాంధ్రపదం కర్మధారయో భవతి'అని చింతామణి. అపరిమితి 'ఆంధ్రం షడ్వర్ణపర్యంతం సంస్కృతేన సమస్యతే' యని యథర్వకారిక యాఱక్షరము లని నిర్దేశించె.

కవిసంజీవని చూపిన ప్రయోగములు—

పునుఁగుందావి నవోదనంబు (ఆముక్త) - ఇం దయిదక్కరముల తెలుఁగు పదము గలదు. కటికిచీఁకటి తిండికరములు (మను) - ఇది పరిమితి నతిక్రమించినది. వ్యాకర్తలు వ్యాఖ్యాత లేతాదృశప్రయోగముల నెట్లెట్లో సమర్థించెదరు. వాని నాయాగ్రంథములఁ జూచునది.

(13-14) సంస్కృత సమాస మధ్యగత స్త్రీలింగ శబ్దాంత దీర్ఘములకు హ్రస్వము తెనుఁగుకృతులందు సమ్మత మగు.

ఉ॥ అగణితకాళిందితటవనావళులు
(కాళిందీతటము)

తమసతీరసికతావిలసనములు. (తమసాతీర)

ఇందు రెండవ యుదాహృతి రాఘవపాండవీయస్థము. శ్లేషనిర్బంధముచే హ్రస్వము రాకమానదు. (మహిమంగల తమ-సతీరసికతా, మహిమన్ - కల - తమస - తీర- సికతా అని ఛేదము)

చతుర్థతరంగము :

(1-2) నకారమునకు సంధియందు సంశ్లేషము—

ఓర్చున్ + అఘములు—ఓర్చు న్నఘములు.

ధైర్యయుక్తి కిన్నరుడుగ (ఆరణ్యపర్వము)

'లక్సంశ్లేషో నాచి' యను చింతామణి సూత్రముచొప్పున స్వరము పరం బగుచో నకారమునకు లోప సంశ్లేషంబులు లేవు. సంశ్లేష విధానము దుస్సంధి యని లాక్షణికులు పేర్కొని యద్దానిని నిరాకరించిరి.

'దొర వీవు న్నజుఁడు ననిన దుస్సంధి యగున్.'
కవిజనాశ్రయము (దోషప్రకరణము)

'అతఁడు, న్నతఁడు నని యూఁది పలికిన సతతము దుస్సంధి యండ్రు.' అనంతుని ఛందము—(4-20)

'ఎందును దుస్సంధి సమా
ఖ్యం దిరమగు నందు నిందు ననుచో నందు
న్నిందు నని పైనచ్చులు,
పొంద సముచ్చయ నకారములు కృతినూఁదన్'
అప్పకవీయము (సంధి: 5-12)

కాని స్వరపరకత్వమున నకార సంశ్లేషము మహాకవిప్రయోగములం గానంబడియెడి.

(3-4) అచ్సంధి—

ఎంత + అధికము - ఎంతధికము; కినుక + ఉడుగు - కినుకుడుగు.

(5) క్రియాంతరేఫస్వరలోపము—

ఉ. త్రుంచుదు ర్నిలువలేక (త్రుంచుదురు నిలువ లేక)

లకారమునకు నిట్టి స్వరలోపము గలుగుటకు లక్షణమునఁ జెప్పఁబడకున్నను నిందుఁ బ్రయోగము చూపఁబడియె.

ఉ. భృత్యుల్ భూమి మాటాడ్డుచున్.

కవిజనసంజీవనిలో గానరాని పద్యములు :

కవిలోక సంజీవనియందుఁ బండ్రెండు యతులున్న వని కస్తూరిరంగకవి తన ఛందమునఁ జేర్కొనియె (3-14-వచనము). ఆ యతుల పేళ్లు చెప్పఁబడలేదు. ఉపలబ్ధ కవి సంజీవని ముద్రణప్రతి యసమగ్రము. ఇందు నేఁడు గానవచ్చు యతిభేదము లీ క్రిందివి.

1. అభేదయతి (వ-పలకు)-(52 పద్యము)
2. శకంధ్వాదియతి (55)
3. వృద్ధియతి (69)
4. నఞ్సమాసయతి (78)
5. సరసయతి (85)
6. అఖండవడి (89)
7. నిత్యసమాసయతి (98)
8. ఉపసర్గయతి (110)
9. ఋవడి (115)

(ప్రథమ తరంగము)

ఈ పైయతుల మధ్యమధ్య ధర్మువు, అచ్చొటు, ఒక్కొఁడు, డిగు, దిగు, ఒనరు, పొసరు, అందోళు, ఎఁయు, నెగయు, పోఁడిమి, పోణిమి, తాయెతు మున్నగు శబ్ద రూపములకు నిర్ధారకములుగా లక్ష్యలక్షణములు గలవు. వీనిని బ్రత్యేక యతిభేదములుగాఁ బరిగణింప వీలుపడునట్లు లేదు. రంగకవి చెప్పిన 12 యతులలో 9 మాత్రమే నేటి ప్రతిలోఁ గానఁబడియెడు. తక్కిన మూఁడెవియో ? పై శబ్ద రూప నిర్ణాయక లక్షణములందే యా భేదము లిమిడియున్న వేమో!

సులక్షణసారమున 'తాయెతులు నయ్యెలయు' ననుపద్యము యావడి క్రింద లక్షణముగా గ్రహింపఁబడినది. (చూ. క్రొత్త ప్రతి. యావడి-పు. 95)

కవిజనసంజీవని లోనిదిగా సులక్షణసారమున నీ క్రింది పద్య ముదాహృతము.

గీ॥ లక్షణాన్వితముగ నక్షశబ్దంబుపైఁ
ధ్వనర నూహి ననుపదంబు వెలయు
నపుడు వృద్ధి సెప్ప నగు గుణంబును జెల్లు
నాగుణం బఖండమై చెలుంగు.

(చూ. క్రొత్తప్రతి అఖండవడి-పు 128)

అక్షోహిణి, అక్షౌహిణి యను రూపద్వయ మం దఖండవడి చెల్లుటను జెప్పుచున్నది పై లక్షణము. ఈ విషయ మీ పరిశోధన పత్రికా ప్రథమసంచికలో అక్షౌహిణి-తద్గతయతి విశేషాలను నా వ్యాసములోఁ జర్చింపఁబడినది.

సర్వలక్షణ సారసంగ్రహములో నీ క్రింది పద్యములు ముద్దరాజు రామన్న చెప్పినాఁడని వ్రాయఁబడినవి.

1. జ్ఞాతివైరంబు లంది ప్రాసంబులందు
2. సొరిది భోజకన్య సరదంబుపై నిడి

శకటరేఫ ప్రకరణము. 3, 4 పద్యములు.

3. బమ్మెర పోతరాజ కృత భాగవతంబు సలక్షణంబు గాక (3-263; పు 243)

ఈ మూఁడుపద్యము లప్పకవీయమునఁ గవియే చెప్పినట్లు గానవచ్చెడు.

(చూ. పై పద్యములు-అప్పకవీయము-2ఆ-229, 281, 234 ప)

సర్వలక్షణసార సంగ్రహములోని యీ పద్యమును దిలకింపుఁడు.

ఆ॥ కాకునూరి యప్పకవి యహోబలపతి
ముద్దరాజురామ ముఖ్యు లెల్ల
పోతరాజు కబ్బమున జాలు రేఫలు
గదిసె నంచుఁ బలికి రది హుళక్కి.

(పు-242, 3 ఆ. 262 ప)

నేఁటి కవిసంజీవనిలో శకటరేఫ ప్రకరణము గాని, దానిం గూర్చి తెల్పు కతిపయ లక్షణములు గాని కానరావు. పోతన కవితలో రలసాంకర్యము నగ్గడించినాఁడట రామన. ఈ భాగమంతయు నేటి ప్రతిలో లుప్తము గాఁబోలు !

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు కవి సంజీవనిలో నెక్కటివళుల క్రింద స్వరతత్త్వసారము, కాశీశతకము, ముద్రారాక్షసము, భారతానుశాసనికము, నన్నెచోడ కుమార సంభవము అను గ్రంథములలోని పద్యము లుదాహృత మనియు, నన్నెచోడుని కలావిలాసము, పెద్దపాటి సోమనాథ కవి యరుణాచల పురాణమునందలి పద్యములు నందు గృహీతము లనియుఁ దమ కుమారసంభవ పీఠికలోను;

మఱియు వల్లభరాయని వీధి నాటకములోనిదిగా 'కుసుమం బెట్టిన' పద్య ముదాహృత మని క్రీడాభిరామ పీఠికలోను వ్రాసియున్నారు. ఈ కవిగారివద్ద నేటి ముద్రిత ప్రతికి భిన్నముగా సమగ్రముగాఁ బ్రత్యంతర ముండు నని తోఁచెడు. అద్దానిని సంపాదించి నేఁటిప్రతితో సంప్రతించి పునర్ముద్రణము గావించుటకు లాక్షణికు లగు పండితులు గడంగవలయు.

కవిసంజీవనిలోని ప్రయోగవిశేషములు:

(1-1) శ్రీ మించుందనకాంతి - ఉదంత తద్ధర్మారక విశేషణమునకు హల్పరకత్వమున నుగాగమసంధి.

(1-2) తళుకుఁ వజ్రము—స్థిరపరకత్వమున నుగాగమసంధి. ముద్దు తేజిదొరతో-తేజీ యను దీర్ఘాంతశబ్ద మిది, ఆచ్ఛికము. దీర్ఘాంత దేశ్యములకు హ్రస్వము రా దని చింతామణి 'దీర్ఘాణాం హ్రస్వస్స్యాత్, నచదేశ్యపదే.' ఇట్టి హ్రస్వప్రాప్తి కాకరము 'హ్రస్వో దేశ్యేతు వా క్వచి' త్తను నాథర్వణము.

(1-4) తి,క్కన యజ్వప్రముఖ నిఖిల+ కవిమూర్తిమణీ-ఇది నామాఖండయతి- వ్యంజన మైత్రి.

(1-75) పానరింతు ననేకకార్య+ములు వారి కనఁగఁ—పోలికయతి. పై రెండువళ్లు నేటి ప్రతిలోఁ జేర్కొఁబడలేదు.

(1-78) నసమాస నక్షసమాసము
లసమంబుగ నచ్చు హల్లు+లకు యతిచెల్లుఁ
—ఇది యఖండవడి.

(1-105) అఖిలా, నిమిషారులఁ దునియె నురువ+ణించి యనంగఁ.

న-ణ యతి, ఇయ్యతిభేదము నేఁటి ప్రతిలోఁ గానరాదు.

(2-28) కృతిని నుమాగమములు త
క్కృత కారాంతంబు లుం దగం దేలఁగ...

తక్కుఁ-నాంతపదము తక్కుఁదకారాంత మని సంధి చేయవలయు. అట్లైని ప్రాసభంగ మగు. అవ్యయముపై గసడదవాదేశము రామన మున వికల్పము. (చూ. 1-12 లక్షణము)

(2-41) ధూర్తముఖ్యపదచతుష్టయంబగు నుత్వ
మేని దుత్వమేనిఁ+గృష్ణువలన.

ఇది ఋత్వసంబంధవళి-ఇదియు నీ ప్రతిలో లేదు.

(3-8) తెలుఁగుల నై దాంతర
ములపైసంస్కృతపదంబు+పొసఁగింపఁదగుఁ
—పోలికవడి.

(3-13) తగు స్త్రీ లింగము తెలిఁగిం
పఁగ నెంత సమాసమధ్య+మంబున నైనన్-

ఇందు బిందుయతి మైత్రి గలదు. ఇది లక్షణమునఁ జెప్పఁబడినట్లు లేదు. మఱి యిందు ఖండాఖండబిందుప్రాస గలదు. దీర్ఘముల మీఁదనే యీ ప్రాసమైత్రి చెల్లు నని రామన చెప్పె. కాని యిందు రామనచేతనే హ్రస్వములమీఁద నీ ప్రాసమైత్రీ విశేషము ఘటితమై యున్నది.

ఇందాఁక నుపలబ్ధా సమగ్ర ముద్రిత ప్రతి ననుసరించి కొన్ని విషయముల సంగ్రహముగాఁ దెలిపితి. సమగ్ర ప్రతికై ప్రయత్నము సలుప వలయుట లాక్షణికుల • ముఖ్యకర్తవ్యము. మద్రాసు అడయారు లైబ్రరీలో దీని వ్రాఁత ప్రతి (సమగ్ర మఁట) కలదని వినికి; పరిశీలింప వలసియున్నది. ఇంకెవరివద్దనేని సమగ్ర ప్రతి యున్న నా యీ ప్రయత్న లేశమునకుఁ జేయూఁత నొసఁగ సహృదయుల కివే నావిన్నపములు.

అగుమంచికథ

(ప్రాచీనజానపదకావ్యము)

(శ్రీ వేటూరి ఆనందమూర్తి పరిష్కృతము)

(గతసంచిక తరువాయి)

మొరగడ్డపాడులో నేమానో తల్లి !
కౌనివార్తలు విన గాంతుమో యేమొ
రాగసరము నేల రాలినందులకు
దేవేంద్రతమకము తెమవులో నేడు
తేలినో రక్తాన తెలియకుండేను'
అని చెప్పితీసె తా నాచీర నగలు.
అయితన్న తనమీద దయతోడ నిడ్డ
నాచీర సొమ్ముల నగుమంచి తీసె.
మహిమీద వెల లేనిమాంధాళి గప్పి
కైకొని ముత్యాల కంఠమాలికను
చెలువైనకరకంచుచీర తా గట్టి
అలివేణి తా నిల్వుటద్దంబు చూచె.
అద్దంబులోపల నా చీర నగలు
చెలువైనముత్యాలు సిరిదప్పి యపుడు
ముత్యాలసరములు మొగి కాంతి దప్పి
పరగంగ మాంధాళి పట్టుచీరయును
గరిమతో తెలుపుగా కనుపింపసాగె.
అందుల కగుమంచి యాశ్చర్య మంది
"నందుల సిరిదేవి నాతల్లి వినవె !
అయితన్న యిచ్చినయవి కళ దప్పె.
అయితన్న కచ్చు లేమాయెనో తల్లి !
రట్టడిపగతుర రణములో చంపి
గట్టిగా యెదురొమ్ము గాయాలు నాటి
సిరివీరకల్లుగ చెల్లకుండేన !
మాయన్న అయితన్న మహి గెల్లునేని
పోయి మందలు చేరి పాడుకకుండేగ!"
అని చెప్పి తీసె దా నాచీరనగలు.
వగుసలో బట్టావులవల్లభన్న యిడ్డ
పట్టంచులో నున్న ప్రతిమలచీర
గట్టిగా చుట్టెను కమలాక్షి తాను.
భావించి పచ్చల పదకంబు బెట్టి
ఆ వేళ తా నిల్వుటద్దంబు చూచె.
శ్రీమంతుచెల్లికి సిరి దప్పె నగలు.
వామాక్షిచీరపై ప్రతిమల కళ్ల
తోడ ప్రాణము వచ్చి దుఃఖింపసాగె.
కడుమంచి పదకంబు కనుల చూడంగ
గురువింద దండైయె గురుకొనియుండె.
అక్కన్న యది చూచి యటు చిన్నబోయి
చెక్కిట చేయి జేర్చి సిరిదేవి బిలచి
"వల్లభన్న యిచ్చినపట్టంచుచీర
పట్టుపై వ్రాసిన ప్రతిమల కళ్ల
నిట్టె ప్రాణము వచ్చి యాక్షణమునను
తోచక తమలోను దుఃఖింప సాగె.
నిర్జీవప్రతిమలు నేడు దుఃఖింప
దుర్జనవైరుల తునుమాడి చంప
బట్టావులన్నకు బల్లేలు నాటి
అటు ఘోర యుద్ధాన హతముకాబోలు !
వేడుక మాయన్న వెలిమంద లెల్ల
చూడ నాపము లేదె చూపు తీరంగ"
అని చెప్పి తా దీసె నాచీరనగలు.
కర్రియావులరాజు కరుణతో నిడ్డ
బంగారు నగలును బన్నసరములు
సొంపుగా బెట్టి తా జూచె నద్దంబు.
అద్దంబులోపల నా చీరనగలు
బంగారు నగలకు పసి మెల్ల దప్పె,
సంగతి నామెకు సరిపోక యుండె.
అందుల కగుమంచి యాశ్చర్య మంది
"నందుల సిరిదేవి నాతల్లి వినవె
కర్రియావులరాజు కరుణతో నిడ్డ
సొమ్ములు చీరలు సొంపు దప్పినవి.
అచ్యుతుడు కరియావులన్న పాలేట
పోరాడి వీరుల పోటుల జీల్చ
ఉరుకడి బాణాలు ఉరమున నాట
మాయన్న కలసిలో మడియకుండేన!"
అని చెప్పి తా దీసె నాచీరనగలు.
భీముడు యెరనన్న పేర్గొని యిడ్డ
తామరపూచీర దండిగా గట్టి
ఆమీద తా నిల్వుటద్దంబు చూచె.
అద్దంబులోపల నాచీర నగలు
సిద్ధమై పసపాడు చీరగా దోచె.

సుద్దనీళ్లను ముంచి చూపినట్లుండె.
భామయు నది చూచి బంధుల జూచి
"సోమకులమువార చూడరండు మీరు
యరనన్న యిచ్చిన యాచీరనగలు
సరిపోనియందుకు శకునంబు వెరతు.
ఎద్దులు యరనన్న యుద్ధంబు చేసి
నిధిరాజులవారి సేనలు గూల్చి
శరములు యీటెలు జగ్గరి నాటి
యెరనన్న యీరీతి నేగకుండేన!"
అని చెప్పి తా దీసె నాచీరనగలు.
వాసిగా ముమ్మయ్య వరుసతో నిద్ద
ముద్దులు కులికేటి మురువులు చుట్టి
సందిటకడియాలు సఖియ తా బెట్టి
బంగారుకుచ్చుల బవిరంచుకమ్మ
పొంగుచు నలివేణి పాపగంగ బెట్టి
పసిడివడ్డాణమ్ము బాగుగా బెట్టి
అలివేణి తా నిల్వుటద్దంబు చూచె.
అద్దంబులోపల నాచీరనగలు
ఆరీతిదేమమ్మ నంటక యుండె.
సందిట కడియాలు జాతిపాములుగ
దొలిగొని తమలోను మెలగుచు నుండె.
మురువులు నంతలో ముత్తునిసు లయ్యె.
రవి దప్పి ధరణిపై రాలినట్లుండె.
అది చూచి యాస్వాదు అగుమంచి తాను
పలికెను తల్లితో బాంగ్పాల్ వినగ
"ముమ్మయ్య యిచ్చినను రువలు నాకు
అమ్మలారా నేడు అనువుగ కుండె.
కల్లందులపోచయ్య గిర్భపనిద్ద
బాలమమ్మయ్య తా బాలేటి తల్లి
సరినేయ వెల్లడి నిధిరాజులను
వీరుల బలి చేసి కీ తను కొన
నివ్వాళిరాశిలో నిష్ఠతో బట్టు
తావులు చెప్పేదు తల్లిగో వినవె.
పోచయ్య ముమ్మయ్య పురిహరు గొల్వ
సన్నిధినిల్తురు సత్య మీమాట.
నిండిన దొరకొండ నీలాటిరేవు
దోవలు వాగులై దొంతిలు పగిలు.
శివలోకపైనాలు చేస్తిరెయ్య మనకు.
రేపు మూడోజాము దాపైనవేళ
ఆపద పాలేట నావార్త గొంచు
బసువన్న తెచ్చేన పైనాలు మనకు"
అని చెప్పి తా దీసె నాచీరనగలు.
వాసిగా బీరన్న వరుసగా నిద్ద
పట్టుచీరను గట్టి పడతి యగుమంచి
కరమున బంగారు కడియాలు బెట్టి
వేడ్కతో నద్దంబు వేమారు చూచె.
బంగారు కడియాలు భావింప నంత
కంచుకడియములై కనిపించి యుండె.
కొంచక కన్నీళ్లు గోళ్లజిమ్ముచును
"యెలనాగ వినవె యిదేమి చోద్యంబొ
కత్తిపల్లి సింహము ఘనుడు బీరన్న
భక్తితోనిచ్చిన బంగారు నగలు
కళ దప్పినందుకు కారణం బేమొ!
సిరుదుగోసంగులు పరగ బీరన్న
బోడావుల చెన్నయ్య పోరులో నరికి
వాడికరయోన్నుల వధియించినారు
గుత్తాలు లొటిపిటల్ గట్టలై కూల
మంగొల్లిపాటను మడియకుండీర!
కొంగవాల్ కత్తులు కూలకుండేన!
పట్టకత్తులు వైరిపాలు కాకున్న!
పట్టుచీరగ బంటు భద్రపఱచితి.
పగవారి శిరముల పాలు జేసితిని.
మగవాడు బీరన్న మడిసెనో యేమొ!
ఏవేళ కేవార్త యేరీతి యగునో"
అని చెప్పి తా దీసె నా చీరనగలు
అన్నలిచ్చినసొమ్ము లనువుగా వనుచు
వన్నెగా పురుషుని వారాలసొమ్ము
లగుమంచి తాలిమి నేరంగ బెట్టె.
పూలమాంజిష్ఠను పూని తా గట్టె.
పులిగోరు అవికను పూని తా దొడిగె,
మొలకచన్నులమీద మొగి బన్నసరము
అత్తుకొన ముత్యాలహారాలు బెట్టె,
సందిటకడియాలు సఖియ తా జుట్టె,
బంగారుకుచ్చుల బవిరంచుకమ్మ
పొంగుచు నలివేణి పాపగంగ బెట్టె,
పసిడివడ్డాణమ్ము బాగుగా జుట్టె,
చెంగైన బంగారు చెరగులచీర
రంగుగా ధరియించె రత్నాలసొమ్ము
లగుమంచి తాలిచె నందాలభరిణె
వేడ్కతో నద్దంబు వేమారు చూచె,
నద్దంబులోపల నాచీరనగలు
పుడమిలో చెల్లికి పూలమాంజిష్ఠ
పొంక మై యుండెను, పులిగోరుఅవిక
పిక్కటిలి యపుడు బిగువుగా నుండె,
అరయంగ సొమ్ముల కటు కాంతి వచ్చె,
మేనికి బంగారు మేలిమి హెచ్చె,

జనువల్లి కాంతికి తా వెరగంది
కన్నతల్లిని జూచి కలకల నవ్వి
"చూచితివే తల్లి చోద్యమ్ము కాని
పుట్టింటివా రిడ్డ భూషణా లేవి
యమరవారౌను గాని అత్తవారిడ్డ
సొమ్ములే యమరెను శుభము కాబోలు!
పురుషు డిచ్చిన యట్టి పూలమాంజిష్ఠ
హర్షమై మేనికి సమరిసందులకు
కోమ వాలసింహము ఘోరాజిలోను
తిమిరేటిమూకుల తెగువతో జంపి
యెదురొమ్ము బల్లేలు వీపున వెడలి
చెదరక నారాజు చెల్లె కాబోలు!
నిది నాకు మోక్షంబు యిది నాకు జయము
కాపాడగదరమ్మ కల్ల గాకుండ.
పని బూని కైచేసి పయనంబు రేపు
నందులసిరిదేవి నల్లచెరువులో
వల్లవులతో మంద వారు వీరనక
పుణ్యపురీ రాడ పోగద్దు మనకు.
వైకుంఠపయనాలు వచ్చెగా రేపు.
అమ్మరో!" పెద్దన అర్ధాంగలక్ష్మి
మక్కువ కొమరక్క మరియు నిట్లనియె
"నింతేసి పంతాలు యింతి యగుమంచి
పంతంబు లేటికే బాంధవుల్ మీద.
మనియుండ నిటువంటి మాటలు నీకు
అనగాదు పాపము అన్నలమీద."
పిన్న పెద్దలవారు పలికినంతట నె
అన్నలచెల్లెలు అక్కన్న పలికె
"పగ కల్గి యనుటయా పంతాలు తల్లి!
జిగి తప్పి సొమ్ములు చీర లుండంగ
నెరుగగ జెప్పితి మేమి నేరంబు

గంగను వేడబోవుట

గంగను వేడను గ్రక్కునమీరు
అంగనామణులార! ఆయత్తపడుడు
యదువంశములవారి యాదవసుతుల
పిలువకే దొనకొండ పెద్ద లందరిని"
మక్కువ విని అగుమంచి మాటలను
వరుసతో బిల్చిరి వారి నందరిని
"పందుముల యో పాప! బండారులచ్చి!
కందువ రారమ్మ గంగను వేడ
నన్నయ్య యో నాగ! నలినాక్షులార!
పన్నుగా రారమ్మ భాగీర్థి వేడ
చట్టువారి చాన! చల్ల నాగమ్మ!
గట్టిగా రారమ్మ గంగను వేడ
మకుటకోటి మల్లమ్మ! మర్ల యెల్లమ్మ!
తటుకు దామసాని! తల్లిగో రాకో
గోదారి సిద్దమ్మ! గొట్టేటి పెద్దను!
ఆలగోవిందమ్మ! ఆవుల నాగ!
దండు బోయిన యెర్ర! తరుణులా మీరు
నాడు వేడుకతోడ నెలతలు రండు
గంగను వేడను కదలి రాగండు
జుట్టు బోయిన వెంగ! బుడదారిగంగ!
గట్టిగా రారమ్మ గంగను వేడ"
అమరంగ నంగు మంచి యప్పాల బిలచి
వ (ఒ) ప్పంగ నగుమంచి వదినల బిలిచె.
"భర్తుని నలమేడ! పయనమై నీవు
అతివేగ రావమ్మ ఆవులన్నగంగ!
అయితన్న యో పోత అర్ధాంగలక్ష్మి
పయనమై రావమ్మ భట్టావులనూర!
కర్రియావుల నాగ! గంగను వేడ
నెరసన్న యోబయ్య! వేగ రారమ్మ
ముమ్మయ్య చినమల్లు! మొగిసిరి గిరమ్మ!
కమ్మకొని రారమ్మ గంగను వేడ"
అందరి పైనాలు అతివేగ జెప్పి
చందనగంధులు సముఖాన నిలువ
అక్కన్న గంగమ్మ కతినిష్ఠతోను
మక్కువతో నేస మరివేగ జేసి
అరయంగ జవ్వాది అగరు ధూతియును
సిరి మించు బంగారు చిటిగిన్నెతోను
రంగుగా నిడుకొని రమణి యగుమంచి
అంగనామణి యప్పు డతివేగమునను
ఆదివారపుబావి చేది దెప్పించి
గరిమతో బంగారు కలశాల నించి
చామంతి కురువేరు చెంగల్వ పూలు
కేమారు మల్లెలు వికసించు మంచి
పొన్నలు మల్లెలు బొండు మల్లెలను
వన్నెగా జాజులు వాసించుపూలు
పరగ దాంగర్లతో పట్టించె నంత.
అరయంగ నగుమంచి యతివేగమునను
ఒప్పుగా గందమ్ము నోసరంగ గాజు
కుప్పెలలో నిండ కుగూకుగా నుంచి
అటకలి పట్టించి యగుమంచి తాను
మేటిరాజుకు చెల్లె మెలత యగుమంచి
దీవించి బోనాలు తెలివితో నంత
భావించి యగుమంచి పట్టించె నంత.

పీరగందపు కుప్పె వెలదుల చేతి
కరయంగ నిచ్చెను అతినిష్ఠతోను.
బంగారు నివ్వాళి పళ్ళాలు తెచ్చి
సంగతి సాంబ్రాణి సరస వేయించి
రాజుల చెల్లెలు రమణి యగుమంచి
పూజల్ల కెతించె పూల దాంగళ్ళు.
కాట్రాజు చెల్లెలు గంగను వేడ
పైనమై వచ్చెను పంతి యగుమంచి.
చుట్టాలు పక్కాలు మామవారలతో
రణభేరి మ్రోయంగ రమణి తా గదిలె
కుచ్చుల ముత్యాలు కూర్చిన యట్టి
పచ్చల పాలకి పన్నని తల్లి
దండైన నీలాలు దాపిన యట్టి
వెండి పాలకిలోన వెలది యగుమంచి
కనకభూషణములు కళల గ్రుక్కేటి
అనువైన పాలకి నమ్మ కొమరమ్మ
మణులు భూషణములు మాటి యున్నట్టి
అనసుల పాలకి నమ్మ సిరి దేవి
వరుసగా నెక్కిరి వార లందరును.
పల్లవులు నగరిలో వాకిలి ముందు
చలమైన బాజాభజంత్రీల వారు
నరగలు ఘుంజులు నైతి కైముల్లు
సన్నపిరణములు శంఖులధ్వనులు
కనకతప్పెట్లును కాలికొమ్ములును
భోగసు చెలగంగ భూనాథు చెల్లె
గారవంబున చేసె గంగను వేడ.
అంగడివీధిని హనుమంతుగమిని
రంగుగా వచ్చిరి రమణిగోపికలు.
గమిని దాటంగాను గంగమ్మ గుడిపై
రలిమించు బంగారు రత్నాలకుంట
కనిపించె యాదవకాంతల కపుడు.
పల్లకీలు దిగిరి భామినీమణులు,
అందలాలు దిగిరి అంగనామణులు.
పాదచారు లగుచు భామ లందరును
ముదముతోడుత వచ్చి మ్రొక్కిరి భక్తి.
తూర్పుగమినికి బోయి తోయజముఖులు
నేర్పుతో గుడికిని నెలతలు మ్రొక్క
భూతకోట్లకు నెల్ల పురుషుడైనట్టి
పోతరాజుకు వారు పొందుగా మ్రొక్క-
యోగి యాకాంతలు అప్పుడు వేడ్క-
భోగిని యెదుటను బోనాలు దించి
తిరుమందదాదుల తీరుగా నిలచి
తిరుకాపు దివ్యగా నెరగొప్ప బలికె.
తిరుకాపు దివ్యంగ తిరుమందు లంత
నక్కన్న మొదలైన యాదవసతులు
మక్కువ లోనికి మరి పోయి రంత.
నాగభూషణునికాంతకు మ్రొక్కి భక్తి
పట్టుపటాభళ్లు పరపించి వేగ
పట్టి దింపించెను పాదపూజంత.

గంగనలంకరించుట

చక్కని గంగకు సంపంగి నూనె
అక్కన్న శిరసంటె నతినిష్ఠతోడ.
శిరసంటి గంగకు నెలియ కస్తూరి
పసపునల్గుల దీర్చి పణతి శీకాయ
అటకలి తగ నిడి అతివేడ్కతోడ
కలకంఠి బంగారుకలశాల ముంచి
జలకంబు లార్చిరి జాహ్నవి కపుడు.
మేలిమిపట్టున మే నెల్ల తుడిచి
విప్పుచు గంగకు వీరజడ అల్లి
తుప్పల తలయార్చి ధూపాలు వైచి
కడువేగ బంగారు కాంతిగలట్టి
పాడువైన బంగారు పుట్టంబు గట్టి
అగురుగందము మేన నలది కస్తూరి
వగలు రా బూసిరి వామాక్షి కపుడు.
కాటుక తగ నిడి గంగకు నపుడు
దీటుగా కస్తూరి దిద్ది కోకబొట్టు.
బవిరెలు కుంకెండ్లు పముజాకమ్ములను
సవరించె కర్ణాల సఖియ గంగకును.
పగడాల సరములు పచ్చపదకాలు
జగదేకమాతకు సరవితో నిడిరి.
కీర్తులు కడియాలు కీల్ కంకణాలు
పుత్తళిగాజులు స్ఫూర్తిగా దొడిగి
కర మొప్పగా వ్రేళ్ల కనకముద్రికలు
ధరియింపగా జేసె తరుణి యగుమంచి.
పసిడివడ్డాణమ్ము బాగుగా నిడిరి.
పసమించ నగుమంచి బాగుగా దిద్ది
శివుని యిల్లాలికి చెలువుగా బెట్టె
నవరత్నఖచిత మానవకిరీటమ్ము.
పంద్రెండు చేతుల భాగీర్థి కపుడు
మెండైన సొమ్ముల మెరుగులు హెచ్చె.
గంగకు సొమ్ములు ఘనముగా బెట్టి
సింగారములు చేసి చెలియ యగుమంచి.
ఘుమఘుముఘుము యని కమ్మవాసనల
భ్రమరాంబకును కుప్పెపన్నీరు జల్లె.
వెలయంగ కస్తూరి నలిపించి యపుడు

చెలువుగా గంధంబు చిలికించి యపుడు
పాలేటి కేగిన ప్రభువుల దలచి
పాలోని అన్నల పోలికల్ జూచె.
అన్నల పోలికలటు చిన్నబోయి
వన్నె దప్పుచు రక్తవర్ణమై యుండె.
అందుల కగుమంచి యాశ్చర్య మంది
"నందులసిరిదేవి! నా తల్లి వినవె
దుర్వాసశాపమ్ము దానకొండ కిపుడు
దుర్వారమై యుండు దోషమ్ము కలదు.
పోలుయెర్రనైన పోలిక వినుడి
ఆలమందలు గుత్తలయ్యాని తల్లి"
వాలాయముగ నెంచి వార్తలు తెలిసి
తాలిమి బోనాలు తగగ దెప్పించి
నరికొత్తబోనాలు (౨) వకప్రక్క నుంచి
కొలికొత్తబోనాలు కొంచక నుంచి
నూటొక్క అట్టును నూటొక్క ముద్ద
వాటముగా నిల్పె వనిత యగుమంచి.
పాటించి యాలోన పణతి యగుమంచి
మేలుముద్దగ జేసి మెండుగా నిల్పి
పప్పును నేయును పలుశాకములను
వ (౨) ప్పుగా వడ్డించె వనిత యగుమంచి.
వారిబోసి యగురు వరుసతో బూసి
పేరుపేరున బిల్చె పెద్ద లందరిని.
"నివ్వాళి యియ్యరో! నిలుచుండి యెదురు
అక్కన్న మొదలైనయాదవస్త్రీలు
పందుముల యెరణప్ప పైడివారితల్లి
కందువనివ్వాళి గంగ కియ్యంగ
నన్నయ్య ముద్దయ్య నాగయకొమ్మ
ఘన్నగా నివ్వాళి భాగీర్థి కియ్య
చట్టువారిచాన జడవారిచాన
ఘట్టిగా నివ్వాళి గంగ కియ్యంగ
పులిమద్దులపాత్రి భూమాడిపాత్రి
కలగక నివ్వాళి గంగ కియ్యంగ
పందుముల యోపాప బండారులచ్చ
కందువనివ్వాళి గంగ కియ్యంగ
భర్తుని నలమేడ పణతి వీరగంగ
భక్తితో నివ్వాళి పడతి కియ్యంగ
అయితన్న యోపోత వలనన్నమూర
కయికొని నివ్వాళి గంగ కియ్యంగ
కరియావుల నాగ యెరనన్నబయ్య
గరిమతో నివ్వాళి గంగ కియ్యంగ
పోచయ్య సిరిగిరి ముమ్మయ్యవాల్లు
ఘనముగా నివ్వాళి గంగ కియ్యంగ"

అగుమంచి మొదలైనయాదవస్త్రీలు
పాడి చాలించిరి పళ్లెముల్ దించి.
అటు వెన్క మాతంగ అయిదువల్ వచ్చి
నీటుగా నీలాల నివ్వాళి దెచ్చి
మొగమంటపంబున మొత్తమై నిల్చి
తగు నెత్తి పాడిరి తాము నివ్వాళి
పాడి చాలించిరి పళ్లెముల్ దించి
పాడుకొని నిలువ భామ లిర్గడల
ధీమంతు చెల్లెలు దిట్టతనాన
వేమారు గంగను వేడుకోసాగ
"ఆదిశక్తివి నీవు అఖిలమాతవు నీవు
నాదిరంబులు నీవు నవబ్రహ్మ లీవు
భువనంబులు నీవు భూములు నీవు
రవిచంద్రులు నీవు రాగంబు నీవు
భోగంబులును నీవు బుద్ధులు నీవు
యోగంబులును నీవు ఉదధులు నీవు
పురుషంబులును నీవు కదనంబు నీవు
మనుజు లెల్లను నీవు మాయలు నీవు
కాల మెల్లను నీ వకారంబు నీవు
వేడివానలు నీవు వెలుగులు నీవు
పాడిపంటలు నీవు పశువులు నీవు
నక్షత్రములు నీవు నభములు నీవు
పక్షులు యక్షులు పన్నగౌఘములు
కారంబు నీవు ఓంకారంబు నీవు
సారంబు నీవు సంసారంబు నీవు
మెలగు వాయువు నీవు మేఘంబు నీవు
అల వేదములు నీవు ఆగములు నీవు
అండంబు నీవు బ్రహ్మాండంబు నీవు
కొండగృహము నీవు కోనలు నీవు
సంధ్యలు తపములు జపములు నీవు
తత్త్వంబు నీవు మహాత్వంబు నీవు
గంగరో మాపాల కలిగుంటివైన
రంగుగా పాలేట రాజాల శుభము
మాతోను జెప్పవే మము గన్నతల్లి
భూతలపతు లైనపుణ్యసోదరులు
యెరగడ్డపాటను యెట్లున్నవారో!
యెరుగను ఓ తల్లి యెవరి వేడుదును!
మాకు దిక్కవు నీవు మహియందు గాన
చేకొని నీసేవ జేతు నిత్యమ్ము.
పరులమె మాతోడ పలుకవు నీవు?
ఊరకే యున్నావు ఓ యమ్మ నేడు"
అక్కన్న వేడితే అప్పు డెరుకమ్మ
ఉక్కుబొమ్మవలె నుండెను గంగ.

అప్పుడా గంగను నందరు జూచి
తప్పక తమలోను తలపోసి రంత.
"పాలతులారా! యిన్ని బోనాలు తెస్తే
కలకల నవ్వుచు కనువిచ్చు గంగ
అమ్మలారా! యిదో యీగడం బౌను
కమ్మక యీ గంగ కళ దప్పె గాన"
ఆక్కన్న యంతట నాదుర్గ జూచి
మక్కువతో వేడి మరియు నిట్లనియె.
"వేటలు బోనాలు వేగ దెమ్మనుచు
పాటించి నాతోడ పలుక గా దటవె?
చేడరో మాయన్న క్షేమమ్ము వింటే
పాడించి పదివేల పాడిగొఱ్ఱెలను
చాలగా నరికింతు శక్తిగో నీకు.
వంతు కెక్కిన యట్టి వారి కీనాడు
సంతోష మాయె నా జాహ్నవీ గంగ
మత్తాయిరో నీకు మానసుకు రాగ
ఉత్తరపు గమిని నూరేగ జేతు.
అలమందలరాజు లన్నలనుండి
మేలువార్తలు విన్న మించిన ప్రేమ
దక్షిణపు గమిని దామెనవేట
తీక్షణమే యిత్తు నింతిరో నీకు.
చక్కని మాయన్న సంగ్రామజయుడు
కక్కసపు వైరి కంఠీరవుండు
సేనలు తానును క్షేమాన వస్తే
మానిని! యెత్తైన మలల నున్నట్టి
యేపెలు నరికించి యిల బండిసిళ్ళు
మాపటి కాడింతు మాతల్లి నీకు.
చల్లవారేగురు సాహసఘనులు
చల్లనై వస్తేను సంతోషమునను
ముందు జడ లిడుదు ముదితగో నీకు.
యెద్దులు బొల్లావు నెలమి నయితన్న
నెలతరో! క్షేమమ్ము నే వింటినైన
చేతిపూటిత్తును శాంభవి నీకు
ఆవులన్నల క్షేమ మటు వింటినైన
మూపు గండల నిత్తుముదితగో నీకు.
పలికొండ పెద బావ పద్మరాఘవుడు
చుట్టువారెర్రయ్య చిట్టినామరది
లేమగో పాలేట లెస్సగా నుంటే
భామరో యెత్తింతు పదివేల దివ్వె.
నాజెళ్ల నాయుడు నాదుపోచయ్య
వాసిగా తిరుమంద వరుసలవారు
తిన్నగా నుంటేను తీరుగా నీకు
పన్నుగ కుంకుమ బండ్లు తోలింతు.
ప్రాణనాథుడు తన్ను పాయనిమగడు
రాణువ నుత్తము రాజు పాలేట
క్షేమాన నుంటేను శాంభవి నీకు
భక్తితో గట్టింతు బంగారుగుడియు.
రాతిగుడియు నీకు రవణ గట్టింతు.
మాయన్న బీరన్న మన్నీల వైరి
కాయజు సాటి మా ఘనుడు చెన్నయ్య
మేలైన ధీరులు మేటిగోసగులు
పాలేటి దక్షిణభాగమ్మునందు
తీరుగా నున్నట్లు తెలిసితి నేని
బారి గుండము జొత్తు భాగీర్థి నీకు.
బసువన్న గోకులపరమపుణ్యుండు
వెసలక్షు యాదవవీరకంపటము
నక్షయు మెునరించి యాదుకో తల్లి
దక్షిణపాలేట తల్లిరో గంగ!"

గంగ దుఃఖించుట

అగుమంచి వేడగా నప్పుడె కురువమ్మ
మిగులంగ మేఘముల్ మెరసిన ట్లుండె.
పటపట మని గుడి పగిలిన ట్లాయె.
కటకట యేడ్చెను కన్నులపాప.
జొటజొట కన్నీరు జోరున కురియ
గడగడ వణికెను కంభ మూగగను.
రవ్వలు చెదిరెను రత్నాలు రాలె.
మువ్వలు గజ్జెలు మురమూర లాడె.
యెరువమ్మ గందమ్ము యెర్రనై పోయె.
పరగంగ మాంధాళి పచ్చనై పోయె.
గంధము యెర్రనై కాంతియు దప్పె.
అందంబు తప్పె నయ్యాతివ మేనెల్ల.
పువ్వులతో మాలు భూమిపై రాలె.
పువ్వుల రేకులు పుటపుట రాలె.
కుడికంట రక్తము కురియంగ సాగె.
యెడమ కంటను నీరు యేరులై పారె.
దడదడమని గంగ తల్లడ మందె.
గుడిలోని గంగమ్మ గుడియెత్తు పెరిగె.
గర్భగృహములోని గంగను జూచి
బొబ్బలు పెట్టెను పోతులరాజు.
భాగీర్థి యడలంగ పడతులు చూచి
తెగువతో దుఃఖంబు తెచ్చి రందరును
సిరిదేవి మొదలైన చెలువ లందరును
తాటాకుమంటలై తల్లడ మంది
కుమిలిపోయిరి మేను కుమ్మరావముగ.
తామరనీరుగా తల్లడ మంది

తొటతొట కన్నీరు తొరగి రందరును.
వామాక్షి గంగ కిర్వంకలం దైరి
ఆగంగ దుఃఖమ్ము నగుమంచి యపుడు
ఆ గంగ జూచెను అతివ తా నపుడు
"శాంతమె రుద్రాణి! శాంతి భద్రాణి!
శాంతమె చండిక! శాంతి అపర్ణ!
శాంతమె జమదగ్ని! శాంతి జగదంబ!
శాంతమె శివు భామ శాంతి మహమారి!
శాంతమె పరంజ్యోతి! శాంతమె నీకు"
అనబెట్టిన గంగ యగుమంచి పల్కు
మునుకొని తా శాంతమూర్తి యై నిల్చె.
ధీరుని చెల్లెలు దిట్టతనాన
దూరంగ సాగెను తోయజముఖిని.
"అమ్మరో నీ కిట్టు లతిదుఃఖ మైతే
కమ్ముక పాలేట కల్గు మావారి
కంఠంబులును చేరు వాయె కాబోలు!
యింతిరో యాదవుల కిలవేల్ప వగ
కాంతి మాసిన దేమి గతి యేమి మాకు?
మున్ను మా కెల్లను పాదముతో నీవ
మిన్ను విరిగి వచ్చి మీద వ్రాలినను
అరచేత నాపెద నంటవో తల్లి.
అరచేత నాపక నన్నలమీద
దయతప్పి విడచితే తల్లిరో గంగ.
భయపడి పోతివే బాగీర్ధ గంగ?
కన్నుల నిద్రలో కలవరించినను
యెన్నడు నీతరము లెఱుగమో తల్లి.
వాటమై చేకూరువద్ద పోత్రాజు
దీటుగా చెల్లినదినము లిప్పటికి
నరువది యేండ్లయు యంతంబు వచ్చె.
అరమర లేలమ యాడు మొక మాట.
నడుభూమి నున్నట్టి నావారి గొంతు
పడద్రోసి వత్తివే పాలేటినడుమ?
నిను వేడినందుకా నెలతరో గంగ
చిన్నబోయున్నావు సిద్ధంబుగాను.
మొక్కితిమో తల్లి మోసంబు లేక
దిక్కు మాలినపక్షి తీరాదు మేమి?
నాగూడి పలుక వన్యాయమా నాకు
నాగూడు నిలుపవు న్యాయమా నీకు
మేఘము కప్పగా మీనాక్షి యుండె
పగవారు మా మీద బారు లెత్తెదరో!
గడగడ లాడుచు కాంత యుండంగ
పుడమిఖుమండల పాడువకుండేర!

కన్నుల పాపలు గంగ శోకింప
కన్నార! దొనకొండ కాకిపాడేమొ!
కంచాలు గడగడ కదలి నందులకు
కుంభిని దొనకొండ కూలె కాబోలు!
ఉరము భూషణము లుర్రూగినందులకు
మెరచెడి పాపన్న మేడ రాలేనొ!
యెఱువమ్మ గందము లెర్ర నగుటకు
పాశనొ రక్తంబు పాలేరు నిండ!
నేసలు వడివడి చెదరినందులకు
పస చెడి దొనకొండ పాడయ్యెనేమొ!
పూవులతోమాలు భువిని రాలుటకు
భావింప మొండెముల్ సొగాడునేమొ!
ఆలీల శివపురి కందర కిపుడు
కలిగెని! నమ్మరే! కన్నార మీరు.
చుక్కలు రాలుట చూచితి రేమి
గ్రక్కున పైనాలు కలిగెని తమకు
దడదడమని గంగ తల్లడిల్లుటకు
గుడియొత్తు గంగమ్మగుడిని లేచుటకు
గర్భ గృహముకడ కన్నార! తమకు
శోబానగుండాలు సాద లేర్పడీని!
గొనకొని పోతయ్య కూత పెట్టుటకు
దనకొండ పట్నమ్ము దగ్ధ మయ్యెని!
పక్షులు చీకాకుపడి కూయుటకును
పక్షులై ప్రజ లెల్ల పారకుండేగ?"
పరిపరివిధముల పలుమారు దూరి
గరిమెతో నగుమంచి గంగతో పలికె.
"ఇప్పుడు మానితే నీ నాటిరాత్రి
కర్పూరగంధి! నా కలలోను వచ్చి
యొప్పుగ మేలును నొనరంగ కీడు
చెప్పవే అన్నల క్షేమంబు నాకు"
అనుచును నగుమంచి యప్పు డిట్లనియె.
"పదరమ్మ పోదాము పట్నాని కికను"
మధురాక్షి అగుమంచి మాటలు వినిరి.
"కలకంఠి! దూరంగ గంగ నేమాయె?
బాలరాజుల కిపుడు పాలేటి నడుమ
కాలము చేర్వయ్యె గంగేమి జేయు?
ఎంత వారికి నైన నీశ్వరు మహిమ
దొంతుల దాచినం దాగునటమ్మ
అట్టి గంగను దూర నక్కన్న! తగదు"
గట్టిగా నందరు కలియంగ జేరి
తెగువతో గంగకు దెచ్చినయట్టి
బోనాలు కానుకలు పూజల కియ్య
నానతి యిచ్చుచు నక్కన్న కదిలె.

వారు పాలకి లెక్కి పరుసతో వచ్చి
మచ్చిక వల్లవులు మగువల బిలిచి
హెచ్చైన తిరుమందు లింతుల బిలచి
ఆవేళ నగుమంచి యందర నంపె.
అప్పుడు అక్కన్న యరుదెంచి వచ్చి
రంజిల్లు వజ్రాల రత్నకూటమున
వనరంగ గూర్చుండె తాపంబు దీర.
ఉవిదలు చెంబుల నుదకాలు దెచ్చి
ముఖమార్జనము జేసి ముందర నిలచి
బంగారు పళ్యాల పాయసాన్నములు
సంగతి వడ్డించి సఖియ లందరును
బంతిగా గూర్చుండి పంతు లందరును
షడ్రసోపేత మా సరసాన్నములను
ఆ యెడ భుజియించి రందరు గూడి.
వడి దప్పి యక్కన్న వాతెరబూస
కళ దప్పి యన్నము కపురాయె నంత.
అందుల కగుమంచి యాశ్చర్య మంది
"యెందుకు వగతు నే నేమి నేయుదును?
కాశికి బోయిన ఘన భక్తిరన్న
రాకపోవుటకు నై రాగడిల్లుగు నె!
పావురాలయన్న పరిణామ మేమొ
తెలియనందులకు చింతిల్లుగు నేమి!
తలకొని యంతంబు దాపాయె నేము"
"సారెకు నీ కేల శరుసాల సెంత
నేరీతి జరగిన నేమి జేసేము?
యేడుతిరాల్ పెద్ద లేగమ్మ యిపుడు!
వాడవాడల సేలువాని లేరమ్మ!
వాలాయముగ బ్రహ్మ వ్రాసి యుండంగ
తాలిమిలో నిండి ధరణిలోపలను
చావును బుట్టువు సరి జేసెనమ్మ"
అని యల్క దీర్చిరి యంగనామణులు.
ఉచితంబు కాదని యూరడించుచును
కాంత లందరు చేరి గారవించుచును
పాలును మీగడ పంచదారయును
బంగారుగిన్నెల బాగుగా నించి
గూరగింపుగ జేసి రక్కన్న కపుడు.
రేమలు తల్లి కాలింగన మిచ్చి
భామలతోడుత పాలకి నెక్కి
కామరమ్మ నగరికి గొబ్బున వచ్చె.
అంతట సూర్యుండు నస్తాద్రి గ్రుంకె.

అగుమంచి కల

మలయుచు నక్కన్న మందిరంబునను
సరసత పఱచినజాజులశయ్య
సవరించి యగుమంచి శయనించె నంత.
అర్ధరాత్రివేళ నరుదెంచె గంగ
వల్లవు లందరు వసుధ పాలేట
చెల్లినవార్తలు శక్తి తా నెరిగి
మొల్లసుగంధి తా ముస్తీగు చేసి
పంద్రెండు చేతుల భద్రాయుధములు
తా (నే) సగిన్నెయు చేత చక్రమ్ము బట్టి
నారాయణను పేర నాట్య మైనట్టి
యెనుమ్ము తేజిని యెక్కి తా గదిలె.
నిరతము దొనకొండ నీరజనేత్రి
గట్టిగా తరుణికి గల చెప్పవచ్చె.
రంగు మీరగ వచ్చు రమణికి నపుడు
గండపట్టెల మంచి ఘన మైన తలుపు
కనకశూలము జూప గడియలు దొలగె.
చప్పుడు సేయక చంద్రకాలకడ
కర్పూరగంధి తా కర్పూరదివ్వ
తప్పక మలిపెను దానసంహారి.
మచ్చెకంటి యపుడు మాధవుని చెల్లె
లక్కన్న దగ్గర కటు తాను వచ్చి
పచ్చనక్షతలను పై బడచల్లె.
గంగ తా ముత్యాల గద్దెపై చేరి
చెప్పంగ సాగెను శీఘ్రమే తాను.
"అక్కరో! యేమందు నక్కడి విధము
నేమి నిద్దరబోదు వింతి యక్కన్న?
వామాక్షి! నిద్రయాపద లెఱుంగదటె!
నన్నేల దూరితి నామాటవినవె.
వగతో మీవారి వార్త చెప్పేను.
శ్రీ తాళదిబ్బెము శివునకుక్తంగ
నలరచుమురు చిందె యదరెను లేవె.
అమ్మన్న! దొనకొండ కాపదబుట్టె.
పాయక దివ్యలు పాలేట మలిగె.
తప్పక యగుమంచి! ధరమీద చెల్లి
యెప్పుడప్పుచు వార లొరిగిరి లేవె.
అయినుకొండలచుట్టు నక్కాలచుట్టి
వహిచెడిపోయిరి వారలు లేవె.
కరుణతో కొంగవాల్ కత్తులమీద
చిరుదైన బెబ్బులి బిరుదాంకములును

(సశేషము)

Edited and Published by T. Ramachandra, 2/583 Pycrofts Road, Madras 5.
Printed by G. Bhavanarayana at the Weldun Press, 146, T. H. Road, Madras-21.

(40 వ పేజీ తరువాయి)

చతుర్థపాదమున 'సుస్థిరనిరహోష్ఠసితల'యని యుండవలయును.

ఉదగదుమోవి ముత్తృలక లొత్తెకు
నూరులు(గొంకు(జన్నులం
గదలెడుమేను(బెంకెమట గ్రమ్మెను
నూర్పులు నిగ్గెకెక్క మదం
బొదవ(బ్రియుం గలం గవయు
చున్నది యుత్తతి నేల నిద్రచె
ల్పెద వని యంతరంగగతి
ఖేదము దెల్పె సిద్ధ ముగ్ధలె.
౫ ఆ. 151 ప.

తృతీయపాదమున 'మదం బొదవ(బ్రియుం గలం గవయుచున్నది' యని యుండవలయును.

'అనుభవింప(దనికే యట మాకీ విషయముల్
కొనుచు నని తలంచు వెడ(గు(దలచు
లఖిలశిక్షిశిఖాళి యందింద సాజ్యముల్
గమిచి వైచి యోగ్య(గడ(గునట్లు.
౬ ఆ. 69 ప.

ఈ పద్య మిట్లుండవలయును.

'అనుభవింప(దనికే యట మాకు విషయముల్
విడుతు నని తలంచు వెడ(గు(దలచు
లఖిలశిఖిశిఖాళి యం 'దింధ నాజ్యముల్'
గమియ వైచి యోగ్య(గడ(గు నట్లు.'
'స్థలపద్మమ్ము దురత్నదలపాదతల కాంతి
గమనీయము త్రేధ గమనేల
సన్నతరంభోరు సంపద నిగ్గర
ఫలితసితంబవిస్ఫురణ శేర్మ
మానితమ్ము గరాజమధ్యదేశస్థితి
ఘనపయోధరభాతి వచనశక్తి(
జక్తచంగకాబకలోచనద్యుతి(
జమరీకులకేశపాశప్రభాతి(
జేరి యంద కొను చాయత నావయ
వంబులందు(దన్ను వరుస(జేరి
యునికి(దద్ద మరిగి యున్నట్లు యుండె నా
గౌరి వనమునందు గౌరదేవి.'
౬ ఆ. 85 ప.

ఈ పద్యమున నెత్తుగీతియందు(దొలి పాదమున 'జేరి యంద కొను చాయత నావయవంబులందు' నని కలదు. గౌరదేవి గౌరవనము నందు(బెద్ద మరిగి యుండుటకు(గారణము 'జేరి యుండి కాదు చాయత నావయవంబులందు(దన్ను వరుస(బొలియునికి' యని చెప్పుచు గౌరవనములో గౌరదేవిని గూర్చి వర్ణించుచు(జెప్పిన యీ పద్యమును బరిశీలించిన నెత్తుగీతి తొలిపాదములో 'జేరి యుండి కాదు' అనుటకు బదులు 'జేరి యంద కొను' అని యుండుట సంగతము నితోడ్పకపోదు. 'జేరి యుండి కాదు' అన్న పాఠము సరియగును.

సాహిత్యలోకమునకు నిట్లు కుమారసంభవము (వావిళ్లవారి ముద్రణము) లోని ముద్రణ స్ఖాలిత్యములు, వానికి సవరణలు కొన్ని ముఖ్యము లయినవి మాత్రము చేర్కొనబడినవి. ఇంకను స్ఖాలిత్యము లందు(జెక్కులు కలవు.

—పరిశోధకుడు.

సంవత్సరం చందా : ఆరు రూపాయలు

ప్రాప్తిస్థానం

కార్యదర్శి

భాషా సేవక సమితి,
2/583. పైక్రాఫ్ట్స్ రోడ్,
తిరువల్లిక్కేణి, మద్రాసు-5.